

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

„БЛАЖЕ КОНЕСКИ“

СКОПЈЕ

**ТЕТОВСКИОТ УРБАН ГОВОР НА
АЛБАНЦИТЕ ОД СОЦИОЛИНГВИСТИЧКИ
АСПЕКТ**

- Докторска дисертација -

Кандидат:

м-р Альбулена Зуљеари

Ментор:

проф. д-р Исмет Османи

Скопје, 2021

БЛАГОДАРНОСТ

Научниот труд не можев да го завршам без поддршката од некои луѓе, а тие луѓе заслужуваат посебна благодарност. Прво сакам да му се заблагодарам на мојот ментор, проф. д-р Исмет Османи за научното раководство во реализацијата на овој труд. Ви благодарам, професоре за вниманието, љубезноста, придонесот и сугестиите што ми ги дадовте при работата на овој труд.

Им благодарам на учениците и студентите кои дадоа свое мислење во направената анкета и ми направија огромна чест полесно да го разгледам и да го анализирам јазикот што го користат во меѓусебна комуникација. Посебна благодарност до моето семејство, особено до моите родители кои ме поддржаа безусловно за да ги остварам своите цели. Ви благодарам, и цел живот ќе ви бидам благодарна, бидејќи без вас не би било ништо.

СПИСОК НА СЛИКИ И ТАБЕЛИ

Список на фигури:

Сл. 1. Како честитат за верски и национални празници?

Сл. 2. Како поздравуваат момчињата?

Сл. 3. Како поздравуваат девојчињата?

Сл. 4. Како момчињата им честитаат на девојчињата?

Сл. 4. Како девојчињата им честитаат на момчињата?

Сл. 5. Колку се користи baby – talk од девојчињата?

Сл.6. Процент на изрази што ги користат меѓу себе.

Список на табели:

Таб. 1. Статистички податоци за бројот на наставници во основните училишта во Општина Тетово.

Таб. 2. Статистички податоци за бројот на ученици во основните училишта.

Таб. 3. Статистички податоци за бројот на ученици и наставници во средните училишта

Таб. 4. Сопственост во еднина, прво лице еднина за двата пола.

Таб. 5. Сопственост во множина, сопственик во еднина, за двата пола.

Таб. 6. Сопственост во еднина, сопственик во множина, второ лице множина.

Таб. 7. Сопственост и сопственик во множина, двата пола.

Таб. 8. Сопственост и сопственик еднина, второ лице, двата пола.

Таб. 9. Сопственост во множина, сопственик во еднина, второ лице, двата пола.

Таб. 10. Сопственост во еднина, второ лице, двата пола.

Таб.11. Сопственост и сопственик множина, второ лице, двата пола.

Таб.12. Добронамерни пцости.

Таб. 13. Разговорни детерминанти.

Таб.14. Изрази кои младите ги користат поинаку, инаку се во албанскиот стандарден јазик.

СОДРЖИНА

ВОВЕД	7
РЕЗИМЕ /SUMMARY	13
ПРВА ГЛАВА	16
ГЕОГРАФСКА ПОЛОЖБА И ИСТОРИСКИ ПОДАТОЦИ	16
1.1. Статистички податоци за населението на градот Тетово.....	17
1.2. Потеклото на името на градот Тетово.....	17
1.3. Историско-културни споменици на градот Тетово.....	19
1.4. Образованието во градот Тетово	23
ВТОРА ГЛАВА	27
1. Урбаниот говор на Тетово.....	27
2. Фонетски особености	27
2.1 Самогласниот систем.....	27
2.1.1 Акцент.....	27
2.1.2 Назалноста на самогласките	29
2.1.3 Инвентар на самогласки.....	30
2.2 Најкарактеристичните самогласки	31
2.2.1. Самогласни групи.....	35
2.3. Фонетски појави	36
2.3.1. Додавање и испуштање на гласови.....	37
2.4. Посебни согласки [g], [q], [gj], и [h]	39
2.4.1. Најкарактеристичните групи согласки.....	40
3. Морфолошки карактеристики	41
3.1. Именки	42
3.1.1. Формите на именката (определеноста)	42
3.1.2. Образување на множина	44
3.1.3. Граматичка категорија на падеж.....	48
3.1.2 Членот.....	51
3.1.3. Придавки	53

3.1.4. Заменки	54
3.1.5. Глаголи	63
3.1.5. Броеви	75
3.1.6 Прилози	76
3.1.5. Сврзници	78
3.1.6. Честички	79
3.1.7. Извици	79
ТРЕТА ГЛАВА.....	82
3. СОЦИОЛИНГВИСТИЧКИ ПРЕГЛЕДИ ЗА УРБАНИОТ ГОВОР НА ТЕТОВО И ОКОЛИНАТА	82
3.1. Јазични разлики по родот во културата на животот во Тетово	84
3.1.1. Теоретска анализа за родовиот фактор.....	84
3.1.2. Легенди за родот и јазикот во Тетово.....	88
3.1.3. Разлики при поздрави и честитки на албански територии	89
3.2. Посебни говори според родот во тетивскиот говор.....	94
3.2.1. Поздравите во односот маж / жена	94
3.2.2. Честитките во односот маж / жена.....	96
3.2.3. Употреба на народни клетви	98
3.2.4. Образување на поздрави и честитки.....	100
3.3. Фразеологизмите во тетовскиот говор.....	102
3.3.1. Фразеологии поврзани со семејството	104
3.3.2. Други фразеологии во Тетово и околината.....	104
ЧЕТВРТА ГЛАВА	107
4. Жаргонот на младите во градот Тетово.....	107
4.1. Лексички карактеристики на жаргонот на тетовската младина	108
4.2. Галовни имиња	112
4.3. Потеклото на детскиот говор од возрасни или “Baby – talk”	117
4.3. 1. Baby - talk	118
4.4. Прекари	119

4.4.1. Улогата и местото на галените зборови и прекари во дискурсот помеѓу двата рода	122
4.5. Пријателски псовки.....	124
4.5. Новите туѓи зборови во албанскиот јазик	125
ПЕТА ГЛАВА	132
5. КАРАКТЕРИСТИЧНИ РАЗГОВОРИ И ГОВОРОТ НАДВОР ОД УЧИЛИШТЕТО	132
5.2. Грешки во јазичната норма во зборувањето и пишувањето	133
5.2.1. Говорни грешки во областа на фонетиката и фонологијата	134
5.3. Лексиката он на млади тетовци	136
5.3.1. Невнимателни форми на разговорен дискурс.....	138
ЗАКЛУЧОК	143
CONCLUSION.....	147
ДОДАТОК	151
КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА.....	181

ВОВЕД

Градот Тетово е град кој има два универзитета и шест средни училишта, со што забележуваме дека имаме работа со значителен број млади луѓе. За нашето истражување, ги анкетиравме учениците од гимназијата и економското училиште во Тетово од средните училишта, додека од студентите ги анкетиравме студентите на Универзитетот во Тетово. Ова истражување вклучува 500 испитаници, број што беше доволен да ни го даде потребниот пример за јазикот којшто се зборува меѓу младите.

Моето осумгодишно искуство како асистент на Универзитетот во Тетово ме поттикна да бидам позаинтересирана за оваа тема, бидејќи секогаш сме во постојан контакт со студентите, но не можам да кажам дека само тоа беше мојата мотивација, во ниту еден момент не сакам да ја заборавам поддршката од менторот, поттикот и помошта што ми ги даде во врска со истражувањето.

Главната цел беше анализирањето на јазичната варијација што ја користат и учениците и студентите меѓу себе. Исто така, се обидовме да ги анализираме изразите што тие ги користат меѓу себе кога се во академски средини и кога се надвор од образовните објекти, се обидовме да ја анализираме комуникацијата што ја имаат со нивните професори, како и во однос со потесното и не многу блиското друштво. Сите овие анализи се засноваат на јазичниот и социолингвистичкиот аспект на јазикот, со цел да се има подобар труд од научен аспект.

Слободно можеме да кажеме дека говорот на младите од Тетово е посебен дискурс меѓу нив.

Тука се среќаваме и со дијатопски карактеристики, бидејќи младите, учениците доаѓаат од различни места, а и студентите, исто така, доаѓаат од различни градови и со тоа имаме различни изрази. Истовремено не треба да ги избегнуваме карактеристиките што се поврзуваат со временскиот план, бидејќи јазикот на учениците многу се разликува од јазикот на студентите, бидејќи постои разлика во возраста. Голема разлика се воочува меѓу учениците од прва година од средното образование и студентите од четврта година на факултет, каде што има осум години разлика, а тоа влијае во голема мера од врз начинот на човечки дискурс.

Овој начин на изразување служи за изразување на нивните мисли, за градење разговорни односи меѓу себе. Анализираните ситуации во ова истражување,

покажуваат дека учениците за разлика од студентите користат различен речник за да комуницираат едни со други.

Преку ова истражување се обидуваме да ги анализираме одделно, но исто така, и заеднички говорните форми кај младите луѓе, терминологијата што ја користат и др. Исто така, се задржуваме на фонетската анализа, конструкцијата на зборови, без да се остави настрана морфологијата на конструкцијата и флексиската конструкција, преминувајќи кај етнографијата на говорот каде што ги анализираме пцостите, галењата, детскиот јазик и сл. а го анализираме и фактот колку добро го познаваат јазикот младите тетовци.

КРАТОК ПРЕГЛЕД НА МАТЕРИЈАЛОТ

Првото поглавје ја опишува историјата на градот Тетово, ова поглавје е поделено на неколку други потпоглавја. Во првото потпоглавје се зборува за географската положба на градот Тетово, вклучувајќи го и делот каде што се протега градот, покажувајќи во каква позиција се наоѓа, која е најголемата надморска височина и со кои населени места се граничи градот Тетово.

Второто потпоглавје на ова поглавје се однесува на статистичките податоци на населението во Тетово, но не успеавме да имаме точен број, бидејќи пописот не е направен 20 години и ова ни оневозможува да имаме точен број за жителите на градот. Иселувањето од селата во градовите, како и неодамнешното големо заминување на младите во странство доведоа до многу честа промена на бројот на населението. Претежно ова потпоглавје се однесува на населението.

Од ова потпоглавје каде што даваме податоци за населението во Тетово и сме свесни за тоа дека имаме голем број млади кои заминуваат, преминуваме на следното потглавје кое е фокусирано на потеклото на името на градот Тетово, каде што ќе се задржиме на некои податоци и популарни и научни за подетално да го разгледаме потеклото на името. Тие анализи нè водат до фактот дека етимологијата на името на градот Тетово е изведена од личното име Тета со додавање на наставката -ова, а е добиено името Тетово.

Следното потпоглавје од истото поглавје има врска со материјалниот дел од градот Тетово, кога велам со материјалниот дел зборувам за културно-историските споменици на овој град. Градот Тетово има неколку споменици кои и денес постојат, споменици кои ги посетуваат и странски туристи кои минуваат низ градот Тетово. Во однос на спомениците, се обидовме да најдеме точни податоци за нив со цел поблиску да видиме кој ги градел, во која година се изградени и за што биле користени. Како најпознати споменици во Тетово се: Шарената џамија, Градското кале, Амамот, турските мостови итн., сите овие ги разгледавме одделно и ги објасниме подетално.

Додека последното потпоглавје од првото поглавје се однесува на прашањето што е основа на граѓанството на една земја, главно, во ова потпоглавје го анализираме образованието на градот Тетово. Нашата цел во ова потпоглавје беше да видиме колку основни и средни училишта имаме. Врз основа на податоците од Одделот за образование во Општина Тетово, увидовме дека во Тетово има 12 основни и шест

средни училишта, како и два универзитета, и е за пофалба за тоа како еден град поседува толку високо ниво на образование. Дадовме податоци за бројот на учениците кои учат во овие училишта и колку од нив се машки, а колку од женскиот пол. Истото го сторивме и со наставниците, колку е нивниот вкупен број како во основните така и во средните училишта и колку од нив се машки, а колку женски. Од ова истражување можеме да кажеме дека имаме голем број жени кои предаваат во овие училишта и, исто така, голем број ученици од женскиот пол кои работат во овие училишта, ова е за восхит бидејќи преку ова гледаме воздигнување на жената. Во општество кога имаме интелектуален подем на женскиот пол само тогаш тоа општество ќе оди напред и ќе напредува.

Второто поглавје го опфаќа најширокиот дел од трудот, во ова поглавје го обработивме тетовскиот урбан говор на градот Тетово, но фокусирајќи се на научниот аспект. Тука се фокусиравме на фонетските карактеристики коишто ги анализиравме по ред. На почеток ги анализиравме самогласките фокусирајќи се кај системот на самогласки, потоа ги обработивме согласките со посебен фокус на одредени карактеристични согласки за овој говор, потоа ги анализиравме согласните групи итн., за потоа да преминеме на морфолошките карактеристики на тетовскиот говор каде што одделно ги анализиравме сите карактеристики на именките, почнувајќи од член, број падеж. Потоа се фокусиравме на членот, особено на делот од нивната деклинација. Продолживме со морфолошките карактеристики со анализа на придавки, заменки и пошироко ги анализиравме глаголите. Бидејќи сме свесни дека глаголот е еден од главните делови на дискурсот и има повеќе граматички категории од другите менливи зборови, ова исто така зазеде важно место во нашето истражување. Се обидовме да ги анализираме сите оние категории глаголи што се дел од овој говор.

Откако ги анализиравме менливите зборови, продолживме со неменливите зборови, каде ги анализиравме прилозите, сврзниците, честиците, извиците и броевите. Ова поглавје е разработено во таа форма задржувајќи ја хронологијата на јазичниот аспект, почнувајќи од фонетика до сите делови на морфологијата, но нашиот фокус отсекогаш бил говорот на младите од Тетово.

Во третото поглавје, станува збор за тетовскиот урбан говор и околината. Темите кои се обработуваат во ова поглавје се однесуваат на социолингвистичките односи на говорот на овој простор.

На почетокот ги анализиравме јазичните разлики во говорот според полот, како зборува женскиот пол и како зборува машкиот пол. Понатаму го анализиравме говорот од аспект на општеството, како патријархално општество засновано врз разни легенди, забележавме дека мажите зборуваат поинаку од жените, секогаш обидувајќи се да имаат нијанса на доминација во нивниот говор во однос на женскиот пол, но оваа доминација во последно време започна да згасне и да се префрли на реципроцитет меѓу родовите.

За да го разгледаме социолингвистичкиот аспект, ги анализиравме и разликите на поздравите и честитките во родовите односи, бидејќи од истражувањето забележавме дека женскиот пол се поздравува и си честита поинаку од мажите, жените искажуваат повеќе зборови во своите честитки и поздрави, а машки пол ги изразува со помалку зборови. Поздравите, честитките и клетвите ги анализиравме одделно, почнувајќи од нивниот популарен аспект до денес, но забележавме дека немаме многу големи промени во овој дел, значи тие претставуваат вградени формули од многу одамна.

На крајот на ова поглавје, ја разгледавме и фразеологијата која се употребува од жителите во градот Тетово и во околината, забележавме дека фразеологијата е слична како и секогаш, знаејќи дека фразеолошките изрази се изрази вкоренети во јазикот и тие се пренесуваат од генерација на генерација во општеството, но забележавме дека младите од Тетово во последно време користат многу фразеолошки изрази и идиоми на англиски јазик, тие не прават превод за нив, но ги користат во нивната комуникација дури и изразувајќи дека преку нив подобро ја покажуваат мислата. Оваа е резултат на развојот на технологијата, читањето и гледањето странски медиуми и особено социјалните мрежи кои станаа неизбежни.

Во четвртото поглавје се обработува стратегијата на комуникација, кога велиме стратегија на комуникација, мислиме дека во рамките на ова поглавје ги истражувавме карактеристиките на изразувањето. Ова поглавје го опфаќа жаргонот на младите, овој дел од јазикот кој е најактуелен кај младите, бидејќи младите во повеќето случаи зборуваат преку жаргон или поточно жаргонот е дел од нивниот вокабулар.

Тука ги анализиравме различни карактеристики на нивниот вокабулар, каде што преку анкети видовме како ги именуваат своите професори, како ги повикуваат своите родители, како ги етикетаат своите пријатели во одредени случаи, кога ја објаснуваат лекцијата или кога излегуваат во паузи и сл. Во ова поглавје вклучивме

навредливи изрази, иронизација, сарказам итн. сите оние изрази што се дел од жаргонот кои ги користат младите.

Други карактеристики на жаргонот се и галењата што им се даваат на имињата „babau talk“ или говорот на децата кој најмногу го користи женскиот пол, прекари, пцовки, па дури и нови јазични извори кои имаат директно влијание од англискиот јазик. Во сите овие потпоглавја прецизно ги анализираме и обработуваме изразите што ги користи оваа младина за меѓусебна комуникација.

Петтото поглавје, кое воедно е и последно поглавје на оваа докторска дисертација, вклучува делови од лексичко-семантичкиот дискурс на младите од Тетово. Во ова поглавје ги видовме најкарактеристичните разговори што се водат надвор од образовните објекти, секогаш потпирајќи се на истражувањето што го спроведовме во врска со овој труд. Акцентот го ставивме кај јазичните грешки што се прават за време на нивниот разговор, без разлика дали се во живо или виртуелно. Грешките што се прават за време на разговорите се различни, не можеме да кажеме дека се само од една област, бидејќи наидовме на грешки од областа на фонетика, лексикологија, морфологија и синтаксата. Вокабуларот на младите се разликува од оној што се користи во училиште и надвор од неа. Во ова поглавје се обидовме да наведеме некои од овие карактеристики и форми што ги користат.

Како поглавје што се занимава со лексичко-семантички дискурс овде, исто така, претставивме неколку невнимателни форми на нивниот дискурс, каде што повеќето се изразени во фигуративна форма и содржат порака сама по себе, како што се на пр.: *vini çelësin* (ставете го клучот) што значи затворете ја устата итн. Со овие анализи ја завршивме оваа теза, обидувајќи се да ја донесеме приближно комуникацијата на младите од градот Тетово, која е многу актуелна и неистражена досега.

РЕЗИМЕ /SUMMARY

Цел на трудот: Целта на овој труд е да ги разгледаме подетално како младите Албанци во градот Тетово комуницираат меѓусебно. Колку го почитуваат албанскиот стандарден јазик, знаејќи дека поминаа 49 години од одржувањето на Конгресот на правописот, во 1972 година, во Тирана. Преку ова истражување се обидовме да ги разјасниме јазичните проблеми со кои се соочуваат младите луѓе во земјата, кои имаат многу тешкотии во комуникација на албански стандарден јазик, исто така, комуницираат на јазик кој покрај самата дијалектната варијанта содржи многу нови зборови, како што се странските зборови и создавањето на мотивирани фразеолошки изрази, каде од слободни синтагми создаваат фразеолошки единици. Истражувањето на оваа тема е многу актуелна, бидејќи преку ова истражување го набљудуваме јазикот од социолингвистички аспект како се третира од новите генерации.

Методи на истражување: Методите што се користат во овој труд се: описни, експериментални и природни методи. Овие методи не само што беа користени одвоени едни од други, туку во некои случаи тие, исто така, биле употребени заедно. Комбинацијата на овие методи создаде предности и ги избегна недостатоците. Експерименталниот метод е направен разгледувајќи ги јазичните интеракции на младите, освен овој метод беше користен и дескриптивниот метод кој ги опишувал јазичните интеракции и, конечно, го искористивме природниот метод каде што собраните податоци беа направени без никакви услови за испитаниците. За овој труд испитавме 500 млади луѓе, од кои 345 девојчиња и 155 момчиња.

Предмет на истражување: Предмет на истражување на оваа докторска дисертација е јазикот што го користат младите. Овој јазик е дел од гегискиот дијалект, но во овој говор не се среќаваме само со дијалектна или регионална варијанта, тука забележуваме многу употреби кои се дел од странски јазици, изрази што се создадени за блиски комуникации на социјалните мрежи, односно јазик кој се менува, но што е далеку од албанскиот стандарден јазик, забележувајќи во голема мека правописни и правоговорни пропусти.

Структура на трудот: Овој труд е реализиран во пет поглавја кои содржат и други потпоглавја. За истражувањето на овој труд, спроведено е анкетање со средношколци и студенти, преку ова пристапивме на јазикот што го користат младите при комуникација. Трудот содржи и додатокот каде што се воведени само неколку

кратки фолклорни материјали за да се види како пораснала оваа генерација, која сега оди кон неверојатна модернизација, кои исто така се обидуваат да го модернизираат јазикот.

PURPOSE OF THE STUDY: The purpose of this study is to take a closer look at how Albanian youth in the city of Tetovo communicate with each other. How much they respect the standard of the Albanian language, knowing that 49 years have passed since was approved the Spelling Congress, in 1972, in Tirana. Through this research we have tried to clarify the language problems faced by the young people of this country, who present many difficulties in standard communication, they also communicate in a language which in addition to the dialect variant itself contains many new linguistic feeds such as foreign words and itself contains many new feeds linguistic such as foreign words and the creation of motivational phraseological expressions, where from free sentences they have created phraseological units. The treatment of this topic is quite current, because through this research we observe the language in the sociolinguistic aspect how it is treated by the new generations.

Study methods: The methods used in this study are: descriptive, experimental and natural methods. These methods are not only used separately from each other, but in some cases they are also used together. The combination of these methods created advantages and avoided disadvantages. The experimental method was done by looking at the language interactions of young people, along with it was used descriptive method, which described language interactions and finally we used the natural method, where the data are collected without any conditions on the respondents. For this paper we surveyed 500 young people, of which 345 were girls and 155 were boys.

Object of study: The object of study in this research is the language used by young people. This language is part of the Gegërisht dialect, but in this spoken form we do not encounter only the dialectal or regional variant, here we notice many uses which are part of foreign languages, expressions that are created for close social communication, i.e a language that is changing, but is far from the standard of the Albanian language, noticing to a large extent orthographic and orthoepic omissions.

Structure of the research: This research is realized in five chapters that contain other sub-chapters. For this research, a survey was conducted with high school and university students, through this we approached the language that they use in communication. An appendix has been presented where only a few short folklore materials have been introduced to see how this generation has grown up, that is now heading towards an amazing modernization who also try to modernize the language.

ПРВА ГЛАВА

1. ГЕОГРАФСКА ПОЛОЖБА И ИСТОРИСКИ ПОДАТОЦИ

Полошката Рамнина е долга 55 км, а широка 8-12 км. Полошката Рамнина е опкружена со Шар Планина, Сува Гора, Жеден, Вланице и Букувик¹, во подножјето на Шар Планина и ридот со фантастичен поглед кон Балтепе, близу бреговите на реката Пена.

Со своето простирање токму во централниот дел на Полошко Поле, Тетово, овој град историски имал големо стратешко и економско значење, ова е една од причините што многу владетели во далечното и блиското минато, се обидоа да го поседуваат најстратешки регион како што е Полог.

Соодветни врски со соседните региони се ридскиот регион Групчин, кој се простира во југоисточниот дел преку кој Полог се поврзува со Скопската рамнина и пошироко.

Овој град преку градот Гостивар на југозапад и некои планински превои се поврзува со градот Кичево и градот Дебар, а преку регионалниот пат Тетово-Урошевац кој се простира во рамнина е поврзан со државата Косово. Стариот дел од градот, главно мал дел се наоѓа во подножјето на Балтепе. Тетово има апсолутна надморска височина која е некаде 450-500 метри надморска височина. Оенеум било античко име на градот, а првите записи за Тетово како град датираат уште од античко време.

Како и многу други места, и Тетово е доживеало тешки удари, најпознат е оној од XI век. Ова е познато преку најстарите населби. Подоцна, во XIII и XV век со развојот на земјоделството и занаетчиството, Тетово започна да се споменува како урбана населба.

Тетово поседува културно и историско наследство, кое содржи различни историски одлики и карактеристики. Ова наследство го претставува културниот и материјалниот дух на Тетово.

Преку овие вредности Тетово можеше да ја развие економијата, културата, политиката и верскиот развој во земјата. Сите овие биле испреплетени во текот на

¹ Преземено од официјалната интернетска страница на Општина Тетово: https://www.tetova.gov.mk/geta_rtm.aspx?aid=112.

вековните војни што се воделе во оваа земја, секогаш за зачувување на етничкиот идентитет, јазикот и културата на оваа земја.

Најинтензивниот развој на Тетово се случил во втората половина на XIX век сè до Балканските војни, сè додека Тетово не стана центар на трговија и занаетчиство.

1.1. Статистички податоци за населението на градот Тетово

Нашето истражување е фокусирано на говорот на младите во Тетово, но не можеме да не го споменеме населението на оваа општина. Не можеме да зборуваме за точни статистички податоци, бидејќи ги имаме само оние податоци што беа направени со пописот на населението во 2002 година, и оттогаш, немаме статистика за населението во градот, оттогаш немавме попис. Јас не ги земав предвид податоците од тие резултати во овој труд бидејќи пописот е направен пред 20 години и оттогаш помина релативно долго време, а бројот на популацијата се промени и тие резултати не би биле точни.

Во различни временски периоди, населението во Тетово претрпе промени, причините се иселувањето на луѓето од село во град, или во последно време многу актуелен феномен е миграцијата на младите во Германија и затоа сè уште немаме дефинитивен број за населението.

Тука само спомнувам дека во градот Тетово живеат Албанци каде нивниот број е поголем во споредба со другите етникуми, Македонците, Турците и Ромите. Значи, можеме да кажеме дека е град кој има неколку етникуми и сите добро се сложуваат едни со други.

1.2. Потеклото на името на градот Тетово

Дисциплината која се занимава со имињата се нарекува ономастика. Таа ги дели имињата во две големи групи, имињата на луѓе кои во ономастиката се нарекуваат, антропоними и втората група се називите на места или како што се нарекуваат во ономастика топоними. Овие две големи групи на ономастика понатаму се поделени во посебни подгрупи.

Топонимите, односно називите на местата се поделени во овие подгрупи; имињата на планините се ороними, имињата на водите хидроними, имињата на растителниот свет - фитоними; и имињата на животинскиот свет зооними, а најпосебна група е таа од населените места наречени ојконими.

Делот што нè интересира во овој труд е потеклото на името на градот Тетово, значи да видиме каква етимологија има ова име, но секогаш поаѓајќи од научната етимологија, бидејќи народната никогаш не е точна и не нè води кон правилен заклучок.

Првите списи за постоењето на градот Тетово како населба, ги наоѓаме од античкиот период, некогаш Тетово го носеше античкото име, Енеа. Врз основа на некои податоци е прикажано дека Полошката Рамнина некогаш била езеро.

За ова сведочат пронајдените примероци податоците засновани на откриените знаци во Балтепе, каде и денес се наоѓа висорамнина со карпи на надморска височина од 770 м. Врз основа на документирани турски податоци, покажуваат дека Тетово во XIV век се сметало како село во Полошката Рамнина. Подоцна во 15 век Тетово се споменува како центар на местото Вакуф на Мехмет Бег во 1436 година, во кој се вели дека во Тетово имало многу работилници и продавници, како и изградени нови населби. Според Мехмед Беќир Челеби (1470), Тетово или како што било наречено од Отоманската Империја Калкандале (Перфориран штит) започнало да личи на град.²

Исто така, имаме и некои други податоци поврзани со потеклото на името на Тетово. Тетово, како главен град на Долен Полог, се простира во подножјето на Шар Планина во Македонија, низ која поминува реката Вардар.

Многу научници и историчари кои се занимаваат со античкиот период, објаснуваат дека името Тетово се поврзува со илирското име Оаенеум, античко име што денес ја носи реката Уна (Оенеус) во Далмација.

Оваа античко илирско населено место, со денешното име Тетово се споменува уште од XIII век со форма Хтетово, т.е. со почетна Н и наставка - ово, добиени од лично име Тет (ова од бројот осум) што може да се најде во албанскиот антропономастички речник, на пример, професор Чабеј, во своите студии спомнува такво име во средниот век 1499 година Мартин Тета, (Eqrem Çabej, SGJ VI, f. 9); во Албанија го имаме селото Тетај (во регионот Никај - Мертур)³ итн. Значи, секогаш врз основа на проучувањата на професорот Чабеј, кој нè научи дека на оние географски територии каде што наоѓате слични имиња на луѓе или места, треба да се потпира на научната етимологија (потеклото) на една земја. Затоа, потеклото на името Тетово денес може да се објасни со личното име многу честа појава во средниот век Тет (лично име) со наставка -ово. И

² Преземено од официјалната интернетска страница на Општина Тетово: <https://www.tetova.gov.mk/getartm.aspx?aid=71>.

³ Izmit Durmishi, Konspekte ligjëratash nga lënda Dialektologji e gjuhës shqipe, Tetovë, 2013.

ден денес слушаеме во Албанија луѓе кои имаат презимиња Тета, ова уште повеќе нè убедува дека етимологијата на градот Тетово е поврзана со овие сопствени имиња на луѓе.

Секогаш, врз основа на документите што ги добивме од Општина Тетово, сфативме дека во 1689 година Тетово е именуван како град.

1.3. Историско-културни споменици на градот Тетово

Од записите што ги видовме за градот Тетово забележавме дека во овој град уште од неговото создавање, поточно уште од антиката, се создадени многу споменици кои имаат врска со културата и историјата на овој град.

Историско-културните споменици кои се наоѓаат во градот Тетово се: Пашината џамија (Шарена џамија), Арабати Баба Теке, православен храм „Свети Кирил и Методиј“, стариот амам, тетовското кале, камениот мост на реката Пена, Библиотека на градот „Кочо Рацин“, Тетовскиот театар, како и други џамии и цркви.

- Пашина џамија:

Еден од најстарите културно-историски споменици во градот Тетово е Пашината џамија или како што уште се нарекува денес, Шарена џамија. Ова е една од најпознатите џамии во градот Тетово. Изградена е во 1564 година од сестрите Хиршид и Менсуре Хатуни⁴, кои биле дел од Царскиот двор. По основањето за прв пат е реновирана од Абдурахман Паша во 1830 година. Пашината џамија се наоѓа во централниот дел на градот Тетово и до денес служи како верски објект за верниците од муслиманска религија.

Пашината џамија е позната и посетена од странци кои доаѓаат во градот Тетово бидејќи има единствена уметничка архитектура, а исто така во неа може да се видат карактеристичните украси, кои се главно со ориентална основа, а се особено посебни и ја прават оваа џамија важен споменик за нашиот град.

- Саат џамија

Во градот Тетово има и други џамии изградени од времето на Отоманската Империја и кои имаат културни вредности, но ние исто така ја споменуваме оваа

⁴ Arslani, Ismail, *Tetova në dosjen e kohës*, Tetovë, 2018, f. 281.

џамија која од културен аспект е веднаш по Пашината џамија. Оваа џамија е изградена во 1486 година од Абдулгани Муслихудиќ. Овие податоци ги добивме од неговиот гроб, кој се наоѓа во внатрешноста на џамијата. Саат-џамија го носи своето име од саат-кулата што се наоѓала пред неа.⁵ И оваа џамија има посебна архитектура и поради тоа претставува дел од верските културни споменици во градот Тетово.

- Арабати Баба Теќе:

За изградбата на тетовското теќе не постои точен датум, бидејќи нема никакви документи што можат да докажат кога е изградено. Врз основа на легендата што се раскажува меѓу луѓето, каде се базираат и истражувачите од соодветната област, се вели дека Теќето е изградено околу 16 век и почетокот на 17 век, но и ова претставува сомнително како доказ. Она што нè тера да веруваме дека е изграден во овој период е фактот дека тетовското теќе е именувано како Харабати Баба Теќе, но Харабати според документите што ги видовме почина во 1780 година, а Теќето постоела и порано. Дури и основачот на теќето останува тема што треба да се истражи, како што дознава од странски научници дека теќето е основано од Серсем Али Баба, кој бил шех на теќето Бекташи во Диметок, Грција⁶, којшто подоцна се преселил во Тетово. Шеховите имале навика каде и да одат да градат по едно теќе. Документирани ни се само годините на реконструкцијата на Теќето. Тоа се случило во времето на Реџеп Паша и Абдурахман Паша околу 1800 до 1820 година.⁷

Теќето е изградено од камени видови високи околу три метри, коишто до денес не се срушени. Внатре во него има предмети за молитва, а секој од нив има посебна функција во верските обреди. Покрај просториите што служеле за молитви внатре во Теќето, исто така, ја имаме и куќата на Фатима, ќерката на Реџеп Паша, една соба за прием на гости и гробовите на главните шехови и на други кои биле угледни луѓе во тоа време.

- Тетовски амам

Амамот во Тетово е исто така дел од спомениците на културата на овој град. Овој амам е изграден во 15 век, за улогата што ја имал е изграден до реката Пена. Како што

⁵ Arslani, Ismail, *Tetova në dosjen e kohës*, Tetovë, 2018, f. 261.

⁶ Ибид, стр. 271.

⁷ Ибид, стр. 271.

е познато, овој амам е изграден од Мехмет бег Челеби. Таткото на Мехмет бег Челеби, Иса Бег бил градител на стариот амам, како што сега е познат меѓу луѓето, и се наоѓа до Тетовската бања. Архитектурата на градскиот амам се карактеризира, како и во повеќето градби во Тетово, со ориентална архитектура, бидејќи е познато дека влијанието на Отоманската Империја било многу големо во нашите земји.

Амамот се наоѓа пред Пашината џамија, во средината го дели градскиот парк. Амамот имал форма на стандардни турски амами, бил изграден од камен, каде што имало централен камен, загреани подови, топла вода и карактеристика на парна бања. Амамот на Тетово беше амам каде што само мажите можеа да одат, и за жени немаше, бидејќи како што знаеме во Отоманската Империја и на многу земји каде што владеела, има и чифте амами се одделени за мажи и за жени.

Во 2006 година Амамот на Тетово доживува ренесанса во соработка со Министерството за култура преминува во Уметничката галерија, и како таква служи и денес. Оваа одлука не беше примарна за амамот, бидејќи кон крајот на 60-тите години, амамот ја имаше истата функција како и сега, служеше како галерија.

- Турските мостови

Преку градот Тетово го имаме и протокот на реката Пена која го дели градот на два дела, преминот од едната до другата страна мора да се прави преку мостови.

За време на Отоманската Империја биле изградени четири мостови покрај реката, кои и денес се функционални, се разбира со поправките што им биле направени, но нивните места останале исти, каде што ги создале Османлиите.

Мостот кој бил изграден веднаш над амамот пред Пашината џамија бил изграден од градителот на Пашината џамија Абдухрараман Паша во 1821 година, но подоцна бил срушен и истиот бил заменет веднаш под џамијата и амамот кој и ден денес е функционален, но сега со помодерна конструкција од постарата.

Потоа постоеле уште два моста од Отоманската Империја, едниот кај Горната чаршија, а другиот кај Средното медицинско училиште што сега и припаѓа на тетовската гимназија. Чаршискиот мост го изгради Хасан Паша, а мостот до медицинското училиште од Казазите. И двата моста се срушија од самите општински власти околу 79-та година, кога во градот Тетово имаше поплави на реката Пена, тие со идеја да создадат простор реката да не вршеше поплава низ градот ги срушија овие мостови, кои беа заменети со нови мостови, така со модерната архитектура.

Мост, исто така, изграден за време на Отоманската империја кој и ден денес е функционален, а не е оштетен ниту од поплавите, е мостот што се наоѓа кај Клиничката болница во Тетово, кој поинаку се нарекува мост Табахана.

- Тетовско кале

Тетовско кале е историски споменик кој се наоѓа северозападно од градот Тетово на врвот Балтепа, има надморска височина од 803 метри, со висина од 220 до 250 м. Вкупната површина на калето вклучува површина од околу 108,000 м².

Тетовско кале од јужната и источната страна е свртен кон Полошкото Поле и градот Тетово. На север е поврзана со Шар Планина, додека од западната страна се дели со брег кој оди до текот на реката Пена, каде оттаму се наоѓа долината што го поврзува градот Тетово со Призрен.

Изградбата на Тетовското кале започнала во 1795 година и била завршена некаде во 1843 година. Калето беше изградено во времето кога Тетовскиот Пашалак имал силен подем, заедно со Скопскиот Пашалак и Ќустендил. Овие пашалаци биле предводени од синовите на Реџеп Паша од Тетово, кој ја започна изградбата на ова кале, а го завршил неговиот син Абдураман Паша.⁸

Оваа тврдина имала своја функција како и сите други тврдини од тоа време, но со доаѓањето на словенското владеење, ова се сменило затоа што, како што знаеме, Словените се обиделе да ѝ дадат верски белези на оваа тврдина, градејќи православна црква на Тетовското кале, црквата била изградена од 1922-1923 година во време кога Македонија била под власт на СХС.

- Библиотека Кочо Рацин

Немаме точни податоци од кога датира библиотеката „Кочо Рацин“ во Тетово, но се смета дека 1945 година е година кога оваа библиотека ја започна својата активност, првично работејќи за Комесаријатот за народно образование кој за прв пат била сместена во куќата на тетовскиот трговец Мато Симовски-Ченка.

Според податоците што ги добив од библиотеката, се гледа дека оваа библиотека имала околу 2000 наслови на книги наследени од „Тетовската читална за млади“, која била формирана во 1922 година. Оваа читална била формирана во 1922 година во 1922

⁸ <https://www.botasot.info/tetova-maqedonia/734103/kalaja-e-tetoves-mes-rendesise-kulturore-historike-dhe-kthetrave-te-politikes/>

година во која имало главно со марксистичко-ленинистичка литература, но имало и голем број книги од класични автори.

Сите книги биле на српско-хрватски јазик, со исклучок на одреден број брошури биле објавени на македонски јазик.

На почеток, библиотеката имала 500 членови, каде повеќето биле средношколци, главно гимназијалци. Во тој период за потребите на читателите библиотеката секој ден била снабдувана со дневниот печат од тоа време. Подоцна, по ослободувањето, во оваа библиотека беше отворена и библиотеката на албански јазик, која беше одвоена од библиотеката на македонски јазик. Албанската библиотека, исто така била сместена во стара кука во Тетово, каде што имаше околу 2000 членови, а вработен во библиотеката беше наставникот Иса Сабајдини од селото Порој на Општина Тетово.⁹

- Тетовскиот театар

Најновиот театар во Република Северна Македонија е тетовскиот театар. По големата упорност на актерите на градот Тетово да имаат место каде што ќе можат да ја реализираат својата работа преку интерпретација, во 2007 година се основа Националната установа – Тетовски театар, која сам по себе вклучува структура од 15 актери и 15 сценски и административен персонал.

Инаугурацијата на овој театар се случи со премиерата на претставата “Çmendina” (Лудница) на 22 октомври 2007 година.¹⁰ Иако во неповолни услови за работа и со воопшто не добар објект, актерите не престанаа, тие ја продолжија својата работа со голема трудољубивост и желба, изведувајќи 22 претстави претставени во Македонија и пошироко. Не заборавајќи на учеството на сараевскиот фестивал МЕСС, каде што нашиот театар беше претставен со претставата „Аквариум“ што ја напиша познатиот актер Рефет Абаз, а во режија на Лука Кортини.

1.4. Образованието во градот Тетово

Тетово отсекогаш е град кој го сака образованието. Првото училиште на албански јазик во градот Тетово е отворено во 1941 година, каде започна првата учебна година на 1 септември 1941 година. За отворање на училиштето, несомнено, мора да имало

⁹ Податоци добиени од Библиотеката во Тетово.

¹⁰ Преземено од официјалната интернетската страница на Општина Тетово: <https://www.tetova.gov.mk/getartm.aspx?aid=48&men=3&lan=1&sub=8>.

наставници, како што споменав претходно, но во тоа време беше многу тешко да се има албански наставници во овие делови, но за да ја исполнат оваа задача и да ја извршат својата мисија за образование, 50 наставници дојдоа од Албанија, кои се посветија на оваа задача која беше света за учењето на Албанците во овие делови.

Поминаа 80 години од 41 година, без сомнение дека во овие 80 години системот на образование радикално се смени, се сменило и менталитетот на луѓето, се создаде здрава свест за училиштето и многу други позитивни причини што денес во градот Тетово имаме 12 основни училишта, 5 средни училишта и 2 универзитета. Во 8 основни училишта наставата се изведува на албански и македонски јазик, а во некои дури и на турски јазик. Во сите средни училишта наставата се одвива на албански јазик за албанските паралели, додека за македонските на македонски јазик, истото важи и за универзитетите.

Во продолжение даваме статистика за наставниците и учениците Албанци колку ги има во Општина Тетово, секогаш потпирајќи се на секторот за образование кој се наоѓа во Општина Тетово.

Основно училиште- Наставен кадар				
12	Пол	Машки	Женски	Вкупно
	Албанци	183	388	571
	Македонци	26	139	165
	Турци	6	10	16
	Вкупно	215	537	752 ¹¹

Таб. 1. Статистички податоци за бројот на наставници во основните училишта на Општина Тетово

¹¹ Податоци добиени од секторот за образование во Општина Тетово

Ученици кои учат во основните училишта на Општина Тетово	Вкупниот број ученици во тие училишта.
Албанци	769
Македонци	178
Турци	26
Вкупно	972 ¹²

Таб.2. Статистички податоци за бројот на ученици во основните училишта

Според секторот за образование при Општина Тетово, ова е бројот на наставници и ученици за учебната 2020 - 2021 година.

Во продолжение ќе видиме колку професори имаме во средните училишта во градот и колкав е вкупниот број ученици кои учат во овие училишта.

СРЕДНИТЕ УЧИЛИШТА ВО ОПШТИНА ТЕТОВО									
		Бројот на учениците				Бројот на наставниците			
		Вкупно	Албанци	Македонци	Турци	Вкупно	Албанци	Македонци	Турци
1	СМУ „Никола Штејн“	2079	1598	399	82	175	125	41	9
2	ДСЕУ „8-ми септември“	1230	917	313	0	113	80	33	0
3	Гимназија <u>СУ „Кирил Пејчиновиќ“</u>	1151	945	206	0	96	75	21	0
4	<u>СУ „Гоце</u>	731	731	0	0	70	60	9	1

¹² Податоци добиени од секторот за образование во Општина Тетово.

	<u>Стојчевски“</u>								
5	СЕУ „7-ми март“	550	550	0	0	81	76	5	
	Вкупно	5741	4737	918	82	535	416	109	10 ¹³

Таб.3. Статистички податоци за ученици и наставници во средните училишта во Тетово.

¹³ Податоци добиени од секторот за образование во Општина Тетово.

ВТОРО ПОГЛАВЈЕ

1. Урбаниот говор на Тетово

Во претходните поглавја зборувавме за градот Тетово и за името на градот, географската положба и културата на градот Тетово, што значи дека се фокусиравме на најповршните карактеристики на Тетово како град. Во ова поглавје ќе се фокусираме да ги видиме подетално фонетските и морфолошките особености што се типични за градот Тетово, но детално гледани од јазична гледна точка.

Живееме во време кога целиот наш живот е посветен на технологијата, кога велиме технологија мислиме на телефони, компјутери, телевизии и така натаму, целиот овој брз развој направи многу промени во комуникацијата меѓу младите. Сега се свесни за тоа што му се случува на светот за неколку секунди, тие се во чекор со трендовите на развиените земји и преку ова создаваат и свој јазик со кој се разбираат меѓу нив.

Нивната секојдневна комуникација се однесува на регионот од каде доаѓаат. За време на комуникацијата тие користат зборови и изрази кои разликуваат од село до село. Ќе се задржиме токму тука за да ги разгледаме сите фонетски аспекти почнувајќи од акцентот, системот на самогласките, согласките и така натаму, додека на крајот од ова поглавје ќе завршиме со морфолошката анализа на неменливите зборови.

2. Фонетски особености

Во говорот на градот Тетово, гласовите на самогласките и согласките се исти како и во сите други говори на албанскиот јазик, особено со оние на гегискиот дијалект. Но, разликите се забележуваат во начинот на нивниот изговор. Тука ќе дадеме краток фонетски осврт на овој говор, а нашиот фокус ќе биде главно на особеностите, односно на карактеристичните одлики отколку на делот што е ист или заеднички за сите други гегески говори..

2.1 Самогласниот систем

2.1.1 Акцент

Албанскиот е дел од групата индоевропски јазици со акцент на вториот слог од крајот на зборот.¹⁴ Акцентот во говорот на градот Тетово нема некоја голема промена.

¹⁴ Topalli, Kolec, *Theksi në gjuhën shqipe*, Tiranë, 1995, f. 55.

Се вели дека останува ист како и во сите други гегески говори, а во некои случаи и со оној на стандардниот јазик.

Акцентот, како важна компонента на гласовната страна на зборот, извршува низа функции. Најважната функција на акцентот е тоа што тој го организира и обликува исказот во фонетско-граматички единици, во фонетски зборови, како множества слогови споени под еден единствен акцент.¹⁵

Акцентот во албанскиот јазик може да паѓа на различни слогови: на пример, на првиот слог од крајот, на пример: *livádh*, *merák*; вториот слог од крајот : *hékur*, *lákën*; со третосложен акцент: *fúshavee*, *árove*, и др.

Осврнувајќи се на различни научници кои го проучувале местото на акцентот, слободно можеме да кажеме дека албанскиот јазик е јазик со динамичен, слободен и подвижен акцент.

Местото на акцентот со зборови со два или повеќе слогови, засновано врз вкупната количина на зборови на „Речникот на денешниот албански јазик“ (Fjalorit të gjuhës së sotme shqipe) (1980) е претставено на следниов начин:

54 % од зборовите имаат претпоследен акцент,

44% се со последен акцент и

2 % се со третосложен акцент.¹⁶

Така, именките од женски род во нечленувана форма се појавуваат со крајно ë-, бидејќи ë- во двосложните и трисложните зборови во гегиските говори не може да биде акцентирана и во повеќето случаи имаат претпоследен акцент, додека во машкиот род преовладува последен акцент.

Знаејќи дека со нас владееше Отоманската Империја долго време, и Тетово не можеше да ги избегне ориенталните зборови, кои се многу вообичаени во вокабуларот на луѓето.

Акцентот кај ориенталните именки како и во сите други гегиски говори, така и во Тетово се поместува еден слог напред, преминувајќи од првиот слог од крајот на зборот во вториот слог од крајот на зборот претворајќи ги заемките во параокситонски зборови: *báfçe*, *téneçe*, *hátër*.¹⁷ Таквиот феномен вклучува некои специфични именки од женски род, кои имаат ориентално потекло, на пр. *Fatíme*, *Ájshe* и др.

¹⁵ Asllan Hamiti, *Fonetika dhe fonologjia e gjuhës standarde shqipe*, Shkup, 2011, f. 282.

¹⁶ Asllan Hamiti, *Fonetika dhe fonologjia e gjuhës standarde shqipe*, Shkup, 2011, f. 297.

¹⁷ Fadil Sulejmani, *Dialektologji (E folmja e Malsisë së Sharrit të Tetovës)*, Arbëria Design, Tetovë, 2006, f. 57.

Ова се случува и кај некои други турски заемки кои завршуваат со акцентирано [a] и го поместуваат акцентот од првиот слог од крајот на вториот слог од крајот на зборот, овде, освен што имаме поместување на акцентот, но во текот на поместувањето последната самогласка [a] паѓа на крај на зборот, на пр. *agá* > *ág*, *baba* > *báb*, *hoxha* > *hóxh* и др. Оваа се случува и кај сопствените имиња на луѓе кои се имиња со турско потекло и завршуваат во акцентирано [a].

Имаме промена на акцентот не само во овие зборови на турскиот јазик, туку и во изведените зборови и се движи напред, преминувајќи од коренот на зборот до афиксните суфикси или наставки, на пример: *pún* < *puntór*, *gjem* < *gjemnáj* и др.

Кај именките од машки род, како и кај сите други говори кај нас акцентот е на првиот слог од крајот на зборот, на пример: *merak*, *patlixhán*, *sakat* и др.

Имено, именките од женски род имаат акцент на вториот слог од крајот на зборот и поинаку се нарекуваат параокситонски зборови, на пр.: *sabër*, *lákën*, *mashën* и др.

И кај композициите акцентот се поместува од првата на втората самогласка, на пр.: *çáf* > *çafgját*, *gjój* > *gjojámël*, *zémër* > *zemërbárdh* и др.

Сите зборови имаат акцент, освен мал број како што се членот, кратките заменски форми, сврзници, предлози, честици, итн.

Од она што беше кажано погоре забележуваме дека кај повеќето именки од женски род акцентот паѓа на вториот слог од крајот на зборот, додека кај именките од машки род акцентот паѓа на првиот слог од крајот на зборот, додека во турските зборови тој се поместува преминувајќи од еден слог во друг.

2.1.2 Назалноста на самогласките

Бидејќи тетовскиот говор му припаѓа на гегискиот дијалект, не треба да се заборави дека назалните самогласки се присутни и во нашиот говор. Во овој говор, самогласките [a], [e], [i] и [u] се среќаваат со назален тембр, од кои самогласката [a] најмногу ја зачувува назалноста.¹⁸ Додека самогласката [o] се појавува како назално, само кога се наоѓа пред назалното [a], додека во сите други случаи секогаш е усна.

Како и во сите други гегиски говори, назалните самогласки се назални кога стојат до назалните согласки /m/, /n/, /nj/. Така, назалноста на самогласките е тесно поврзана

¹⁸ Fadil Sulejmani, *Dialektologji (E folmja e Malsisë së Sharrit të Tetovës)*, Arbëria Design, Tetovë, 2006, стр. 67.

со присуството на назални согласки, кои влијаеле на самогласките во близина на нив да се изговараат со назален тембр, да се назализираат.¹⁹

Назалните самогласки ги среќаваме кај нагласените слогови, пред назалните согласки [n], [m], од основата на зборот, без разлика дали тие се први или потекнуваат од асимилацијата на групата согласки *mb* и пред согласката [j] што доаѓа со јотизацијата на [nj]. На пример: *an* < *anë*, *lam* < *lamë*, *xhelpan* < *gjelpanë*, *e ejte* < *e enjte*, *brij* < *brinjë* и др., и пред *m*- која потекнува од групата *mb*: *kam* < *kambë*, *shtam* < *shtambë*, *mrenda* < *mbrenda* и др., во говорот на градот Тетово имаме и опозиции на назални со усни, што подобро можеме да ги видиме во минимални парови на зборови, на пр.: *kam* (*folje*) > *kã:m* (*këmbë*), *ha:n* (*folje*) > *hã:n* (*hëna*).

Од ова може да се заклучи дека во говорот на градот Тетово и неговата околина, имаме назални самогласки кои создаваат минимални паровни зборови. Таквите, исто така, можат да создадат посебни серии на фонеме.

2.1.3 Инвентар на самогласки

Самогласките /a, i, e, o, u/ на албански јазик се наследени од индоевропскиот јазик, додека /y, ë/ се создадени подоцна за време на историскиот развој на албанскиот јазик.²⁰

Разликувачките карактеристики на самогласките во албанскиот јазик се, трите степени на отворање, трите реда на образување и отсуството или присуството на лабијализацијата.²¹

Од фонетска и фонолошка гледна точка, во овој говорот среќаваме систем на самогласки кои се во опозиција, во должина (долга самогласка - кратка самогласка) и назални самогласки (усна самогласка - назална самогласка). Овој говор го има следниот самогласен инвентар:

5 долги самогласки: /a:/ /u:/ /e:/ /o:/ /i:/

5 кратки самогласки: /ă/ /ŭ/ /ě/ /ǒ/ /ĩ/

4 назални самогласки: /ã/ /ũ/ /ẽ/ /ĩ/

Тука ја имаме и самогласка [ë], која се користи кај ненагласените самогласки, која има улога на глас, а не на фонема.

Значи, во овој говор имаме 14 самогласки фонеме во инвентарот на самогласки.

¹⁹ Ибид.

²⁰ Asllan Hamiti, *E folmja shqipe e Karadakut të Shkupit*, Shkup, 2014, стр. 115.

²¹ Ибид.

Вокалниот систем на говорот на градот Тетово се карактеризира и со дифтонгизација на акцентираниите самогласки [i] и [u].

Самогласката [i] се дифтонгизира во *ai*, *aj*, *oj* и *eј*, *ei*, додека самогласката [u] се дифтонгизира во *au* и *ou*. Како што се гледа, и нашиот говор, како и сите други говори на централните гегески говори, покрај самогласните фонеме има и дифтонзи.

2.2 Најкарактеристичните самогласки

Самогласките имаат многу карактеристики, но тука ќе ги разгледуваме оние карактеристики што му припаѓаат на тетовскиот говор и ќе ги анализираме и истражиме подобро нивните функции коишто трпат промени во текот на зборувањето. Ненагласените самогласки на албанскиот јазик не претрпуваат многу квалитативни промени. Најголемите промени што ги претрпуваат се во должина; нагласените самогласки се речиси двојно подолги од ненагласените. Оваа разлика е една од најважните компоненти и за карактеристиките на акцентот.²²

• Самогласката [a]

Самогласката [a] од гласовни (акустични) и артикулациски карактеристики е самогласка со ниско издигнување, од заден ред, нелабијализирана, како и во другите гегески говори, може да биде и усна и назална, а се среќава во сите три позиции на зборот: *ar* < *arë*, *kal* < *kalë*, *vlla* < *birala* итн.

Самогласката [a] во тетовскиот говор, па и во други говори што припаѓаат на овој регион, претрпела промени преминувајќи во друга самогласка.

На пример: Преминот на [a] во самогласката [ɛ], на пример: *xhëmoj* < *gjamoj*.

Премин на /a/ во ɛ во тетовскиот говор можеме да кажеме дека во повеќето зборови се среќаваме со оваа промена на пр.: *grue* < *grua*, *lethi* < *lajthi*, но не треба да се заборава дека дури и за сопствената именка *Naim* во тетовскиот говор често го слушаме и како *Neim*.

• Самогласката [e]

Самогласката [e] од акустични и артикулациски карактеристики е самогласка од полузатворена од преден ред, нелабијализирана и во смисла на тембр може да биде орална и назална: *êr* < *erë*, *vetëll* < *vetull* итн.

²² Anastas Dodi, *Fonetika dhe Fonologjia e Gjuhës Shqipe*, ASHSH, Tiranë, 2004,

Нагласуваме дека како посебна карактеристика на нашиот говор е самогласката [e], без разлика дали е акцентирана или неакцентирана, кога доаѓа пред согласката [j] редовно се претвора во [i], без разлика во која позиција на зборот се наоѓа; на пример: (i) *drit* < (i) *drejt(ë)*, *kit* < *krejt*, (i) *shtrit* < (i) *shtrejt(ë)*, *shpërthi* < *shpërthej*, *kapërci* < *kapërcej* итн.

И во нашата земја, како и во повеќето гегиски говори, имаме некои промени или редуцирање самогласката [e] во [ë]. На пр.: *tlien* < *tëlyen*, *zien* < *ziën*, но имаме и премин на / e / во / i /, на пр.: *eja* > *ija*, *lene* > *line*.

• Самогласката [ë]

Како и кај сите албански говори и самогласката [ë] во нашиот град се појавува во мешан редослед и среден ред, но и во својата предакцентна позиција скоро се губи и често воопшто не се слуша, на пр. *msoj*, *mcoj* < *mësoj*, *kunoj*, *knoj* < *këndoj*. Оваа самогласка била специфична за албанскиот говор и кога се наоѓа по акцентот во отворени крајни слогови паѓа, воопшто не се изговара, на пр.: *blet* < *bletë*, *kal* < *kalë*, *der* < *derë*. Додека кога се наоѓа по акцентот и завршува во затворени слогови многу ретко се изговара, и во повеќето случаи не се изговара, на пр.: *lips* < *lypës*, *Durs* < *Durrës* итн. Покрај тоа што не се слуша или се губи, во некои зборови преминува на самогласката /u/ на пр.: *mëndafsh* > *munash*, *këtu* > *ktu*, *ktau shumë* > *shaum*, *shom*. Колку што можеме да видиме [ë] е специфична самогласка не само во говорот на нашиот крај, туку во сите краишта што му припаѓаат на гегескиот дијалект. Општопознато е дека гласот [ë] во тоскискиот дијалект е зачуван повеќе отколку во гегескиот дијалект, но не и во состојба пред еден век. Луиџ Гуракуќи фонетски разликува три видови на [ë]; отворен, затворен и безвучно [ë].²³

• Самогласката [o]

Самогласката [o] според начинот на изговарање е лабијална самогласка од средно издигнување и од заден ред. Како и кај повеќето други гегиски говори кај нас, ова е усна самогласка со долг, среден и краток акцент и се користи во сите позиции на зборот: *od* < *odë*, *moll* < *mollë*, *tok* < *tokë*, и др.

²³ Remzi Nesimi, *E folmja e Dervenit*, Seminari Albanologjisë 2008, Tetovë, 2008, f. 77.

Исто така, ја спомнавме и кај назализацијата дека оваа самогласка во посебни случаи кога потекнува од назалната самогласка [a], преминува во назалната самогласка: *tõmël < tāmël (tëmbël)*.

Оваа самогласка е стабилна, бидејќи имало помалку фонетски промени од другите самогласки и ова е карактеристика на оваа самогласка.

Самогласката [o] претрпела и фонетски промени и во некои случаи преминала и во самогласките [u] и [i], на пр. *gjoks > gjiks, komandant > kumandant, komunist > kumunist*, и др.

• Самогласката [i]

Самогласката [i] според акустичните и артикулациските карактеристики е самогласка од првиот ред и од високо издигнување во сите три позиции на зборот: *i idhët < i hidhët, iriç < iriq*, и др.

Самогласката [i] како и кај сите гегиски говори и во нашиот крај е исто така усна и назална самогласка, акцентот на оваа самогласка може да биде долг, краток и среден. Акцентираната самогласка [i] кај нас не се слуша скоро во каква било форма на дифтонзи или целосно паѓа, на пример: *ai* во *aj* или дури и во *oj* за женскиот род.

По акцентирана самогласка /i/ преминува на согласката /j/ и формира фонетски дифтонг, на пр.: *vllaj < vëllai, martoj < martoi, ngjoj < ndëgjoi*.

Самогласката [i] се појавува и како наставка кај глаголите од прво лице еднина од сегашно време на повеќето консонантски глаголи, на пр.: *hapì (hap), çeli (çel), kapì (kap), krehì (kreh)*.²⁴

• Самогласката [u]

Самогласката [u] според начинот на изговарање е усна самогласка од високо издигнување од задниот ред, а според темброт тоа е и усна самогласка и носна самогласка, пред назалните *m, n, nj*. Оваа самогласка се користи и во дифтонг, на пример, дифтонгот *au*.

а) Долга усна самогласка [u]: *cauc < cucë, araush < arushë, tauf < tufë* и др.

б) Средна усна самогласка [u]: *nause < nuse, thaupër < thupër* и др.

²⁴ Pajaziti, Naser, *E folmja e Opojës*, Instituti Albanologjik i Prishtinës, Prishtinë, 2005, f. 42.

в) Кратка усна самогласка [u]: *rraush* < *rrush*, *traup* < *trup*, *shaum* < *shumë*, *nauk* < *nuk* и др.

Самогласката [u] по акцентот се редуцира на [ë] во оние случаи кога се наоѓа во првиот слог од крајот на зборот, на пр.: *mashkëll* < *mashkull*, *avëll* < *avull*, *lepër* < *lepur*, и др., исто така [u] преминува на [i] *bliv*, *bji* < *bleu*, *përziv* < *përzeu*, *ziv* < *ziu* итн., исто така [u] преминува и на [i] *bliv*, *bji* < *bleu*, *përziv* < *përzeu*, *ziv* < *ziu* итн. Исто така, и кај глаголските придавки, каде што наместо форматот -ur, односно -un се користи форматот -ët²⁵, на пр.: *i gjegët* < *i djegur*, *i hupët* < *i humbur*, *i pjekët*, *i qekët* < *i pjekur*, *i dashëm* < *i dashur* итн.

• Самогласката [y]

Основната варијанта на самогласка [y], како и [i], се изговара со мал отвор на устата. Усните земаат активно учество во изговорот: тие се продолжуваат и заокружуваат повеќе од сите самогласки.²⁶ Не можеме да кажеме дека дури и во нашиот говор дијалект оваа самогласка се изговара, бидејќи паѓа во сите случаи на нејзина употреба, преминувајќи на самогласката [i] или [u].

Наместо самогласка [y] самогласката [i] се користи кај позајмените зборови од ориенталните јазици. На пример: *çip* < *çyp*, *mizhde* < *myzhde*, *misafir* < *mysafir*, *çiçe* < *qyqe*, *mishteri* < *myshteri* и др. Исто така, [y] преминува на самогласката [u], на пр.: *duqan* < *dyqan*, *qutek* < *qytek* и др.

Неакцентираните самогласки во споредба со акцентираните самогласки имале повеќе фонетски варијации и алтернации. Овие промени и фонетски алтернации на неакцентираните самогласки се среќаваат, и во домашни зборови и во зборови од странско потекло. Повеќето фонетски промени имале неакцентираните самогласки [a], [e], [o], а особено самогласката [ë], која во многу случаи од зборовите е целосно испуштена. Како и во сите други говори на централниот гегиски говор, и нашиот говор, во вокалниот инвентар, ја нема фонемата /y/ ниту во неакцентиран слог ниту во акцентиран слог, бидејќи е делабијализирана во / i / (потоа се дифтонгизира).²⁷

²⁵ Remzi Nesimi, *E folmja e Dervenit*, Seminari Albanologjisë 2008, Tetovë, 2008, f. 119.

²⁶ Asllan Hamiti, *Fonetika dhe fonologjia e gjuhës standarde shqipe*, Shkup, 2011, стр. 117.

²⁷ Asllan Hamiti, *E folmja shqipe e Karadakut të Shkupit*, Shkup, 2014, стр. 96.

2.2.1. Вокални групи

Во современиот албански јазик, во текот на изговорот се случува две или повеќе самогласки да се изговараат една по друга, на пример: *përrua, kuadër, kuotë, mësues, diell, kau, punoi, aeroplan, teori* и др., доколку две самогласки во контакт се изговараат одделно, формирајќи секоја слог одделно, имаме група самогласки.²⁸

Вокална група **ue**

Оваа група во нашиот град е сочувана и продолжува да биде присутна во говорот на нашиот крај, во некои случаи е сведен само на [u], но како таква таа уште е присутна, на пр.: *grue > grua, shkuem > shkuam, i gjazmauem > i gëzuar*. Оваа вокална група во повеќето случаи како што споменав и погоре помина само во долгата самогласка [u] на пр.: *shkus < shkues, mcus < mësues*. Ова исто така се случува кај оние зборови што завршуваат во затворен слог, на пример: *i huj > i huaj, juj > juaj, bluaj > bluaj* и др.

Вокална група **ae**

Оваа вокална група е многу распространета во нашите говори и е подобро зачувано во глаголи кои целосно се менуваат или подобро кажано во суплетивните глаголи: *jap (dhash) dhae, thash (thom) thae, pash (shof) pae* и др. Оваа вокална група се употребува и во оние случаи кога зборот што завршува со тематско /a/ му се додава самогласката [e] на пр.: *vrae, hae, mae*.

Го наидуваме и во второ лице еднина во аорист кај некои глаголи како: *dhae, lae, pae, rae, thae* кои партиципот го образуваат како: *dhënë, lënë, thënë*.²⁹

Вокална група **oe**

Во нашиот говор, исто така, се среќаваме и со оваа вокална група. Оваа вокална група се чува кај зборовите: *voe, droe, ngjoe, roe, msoe, lexoe* и др.

Дадовме и примери кои се слични на претходната група каде што самогласката /i/ е поставена како енклитично /e/, на пр.: *afroe, mcoe, ngushtoe* и др.

Имено, професорот И. Ајети заклучува дека гегиските говори се оддалечуваат еден од друг дури и во употребата на оваа вокална група, во зависност од местото каде

²⁸ Asllan Hamiti & Ajten Qamili, *Dialektologjia e Gjuhës Shqipe*, UShM, Shkup, 2014, стр. 144.

²⁹ Remzi Nesimi, *E folmja e Dervenit*, Seminari Albanologjisë 2008, Tetovë, 2008, f. 135.

што паѓа акцентот, што значи дека, доколку акцентот паѓа на **o** кај вокалната група **oe**, тогаш вториот елемент, бидејќи е некацентиран, со текот на времето ќе падне и целосно ќе исчезне, на пример; *dro, vo*; дури и ако е акцентиран вториот дел, тој со време ќе успее да доведе до целосно губење на претходната самогласка на групата *ae/oe*, која е потврдено долго време во тоскиските говори заедно со јужниот гегиски говор: *voe=ve, vezë; voese =vesë; roe= re*.³⁰

Вокалната група **ye**

Оваа вокална група е карактеристична за тетовскиот говор, бидејќи од делабијализација на самогласката *y* во самогласката *i*, исто така имаме и делабијализација на групата *od ye* во *ie*.

По оваа промена на вокалната група *ye* во *ie*, има и друга промена, неакцентираната самогласка паѓа, па имаме, на пример: *fyell > fiell > fill, faill, gërryej > gërrirej > grij > grraj, lyej > liej > lij, ngjyey > ngjiej > nxhij*³¹ итн.

2.3. Фонетски појави

Фонетските појави како и кај сите говори се присутни и во нашиот говор, тие имаат посебно значење бидејќи се разликуваат еден говор во друг. Меѓу фонетските појави кои се најизразени и на кои ќе се задржиме, се асимилација, елизија и метатеза.

Асимилација

Асимилацијата е еден од најчестите фонетски појави што се среќава кај многу јазици и говори. Оваа појава, како што е познато, е условена од фонетскиот закон за полесно изговарање, односно за намалување на бројот на акустични движења. Затоа, некои гласови, без разлика дали се во директен контакт или од далечина, влијаат едни на други и на тој начин се модифицираат и стануваат целосно или делумно слични.³²

³⁰ Ajeti, Idriz, *Pamja historike e ligjërimet shqip të Gjakovës në fillim të shekullit XIX*, Vepra II, Prishtinë, 1998, f.27.

³¹ Remzi Nesimi, *E folmja e Dervenit*, Seminari Albanologjisë 2008, Tetovë, 2008, стр. 131.

³² Remzi Nesimi, *E folmja e Dervenit*, Seminari Albanologjisë 2008, Tetovë, 2008, стр. 209.

Соноризација

Обично оваа појава се случува кога во еден збор безвучните согласки се пред звучни согласки, особено *b, d, gj, dh, v* итн. во најголем дел тие се асимилираат така што стануваат звучни, на пр.: *domosdo > domozdo, çdo > xhdo, mbasdarke > mazdarke* итн.

Тие, исто така, се асимилирани во оваа форма *z'di < s'di, z'boj < s'běj, d'vaj < t'vij* итн.

Метатеза

Метатезата е фонетска појава која е распространета во сите говори, а со тоа и во говорот на нашата земја. Гласовите што го менуваат местото во зборот можат да бидат две самогласки или согласки, но и една самогласка и една согласка и обратно. На пр.: *pkuti < këputi, xhimca < gjysma, thkej < kthej, pritoj < përtoj, ftalloj < tëholloj havlla < hallva*.

Елизија

Елизија е фонетска појава која ја среќаваме и во странски јазици, но во албанскиот јазик е поприсутна во гегескиот дијалект.

Ова се случува кога еден збор завршува со самогласка, а другиот започнува, исто така, со самогласка.³³ Последната самогласка од првиот збор обично паѓа. На пр.: *m'urdhnoj < më urdhëroi, t'thom < të them, m'tha < më tha, n'fushë < në fushë* итн.

Елизија имаме и кај кратките заменски форми, на пример кај кратките заменски форми: *më* и *të*, кои се изговараат заедно со глаголот, на пр.: *s'm'ecën muhabeti < s'më ecën biseda, s't'ap kuxha < s'të jap asgjë, mua m'harroj < mua më harroj* итн.

2.3.1. Додавање и испуштање на гласови

И во албанскиот јазик и во тетовскиот говор, додавањето и испуштањето на гласовите се многу чести појави, тие паѓаат на почетокот, во средина и на крајот на зборот, но најчести се случаите кога гласовите паѓаат на крајот на зборот и во средината. Најчести се: епитеза, апокопа, синкопа, афереза.

³³Fadil Sulejmani, *Dialektologji (E folmja e Malsisë së Sharrit të Tetovës)*, Arbëria Design, Tetovë, 2006, f. 156.

Енитеза

Епитеза е појава кога зборовите на крајот добиваат согласка или самогласка. Највообичаена е согласката [t] на пр.: *dhallt* < *dhallë*, *zort* < *zor*. Додека кај самогласките ја имаме самогласка [i] на пр.: *dhaimt-a* < *dhimbë-a*, *ujti* < *ujis* и др. Како што напомена и проф. Насер Пајазити елизија се среќава главно кај некои глаголи во сегашно време исказан начин во еднина: *mbleddhi* < *mbleddh*, *mjeli* < *mjel*, *çeli* < *çel*.³⁴

Апокопа

Можеме да кажеме дека тоа е најизразената појава во овие делови како и во нашиот град, бидејќи обично самогласката [ë] паѓа на крајот од зборот, на пр.: *i holl* < *i hollë*, *ar* < *arë*, *moll* < *mollë*, можеме слободно да кажеме дека имаме паѓање на самогласка ë во прво лице множина, сегашно време, исказан начин: *luajm* < *luajmë*, *kunojm* < *këndojmë*, *mcojm* < *mësojmë*, *punojm* < *punojmë* и др.

Самогласките [a] и [o] исто така паднале и кај турските заемки, на пример: *hall* < *halla*, *bab* < *baba*, *ag* < *aga*, и др.

И согласката /h/ паѓа кај некои сопствени именки кои имаат ориентално потекло, на пр.: *Sali* < *Salih*, *Feta* < *Fetah*, *Abdulla* < *Abdullah*, но и кај имињата од албанскиот јазик имаме испуштање на група гласови или само на една самогласка како што се: *Luli* < *Lulzim*, *Sem* < *Semira*, *Alb* < *Alba* и др.

И овие зборови се сретнале со оваа појава, на пр.: *njer-i* < *njeri-u*, *çir-i* < *qiri-u*, *mo* < *mos*.

Синкопа

Кога имаме изоставување еден глас или еден слог во зборот, на пример: *shpi* < *shtëpi*, *kshu* < *kështu*, *klish* < *këlysh*, *vetlla* < *vetulla*, *mloj* < *mbuloj* и др.

Ја имаме самогласка [e] која паѓа: *matna* < *matena*.

Ја имаме самогласка [u] која паѓа: *petlla* < *petulla*, *lepri* < *lepuri*.

Согласката [r]; *krejt* < *kejt*, *Arsllan* < *Asllan* и др.

Согласката [t]; *teleisi* < *teletisi*, *teshi* < *teshtij* и др.

³⁴ Pajaziti, Naser, *E folmja e Opojës*, Instituti Albanologjik i Prishtinës, Prishtinë, 2005, стр. 106.

Афере́за

Афerezата е фонетска појава кога гласот паѓа на почетокот на зборот, може да биде самогласка, согласка или група гласови. *Gjedhi* < *zgjedhi*, *rëmoj* < *gërmoj*, *fshama* < *ofshama* и др.

2.4. Посебни согласки [g], [q], [gj], и [h]

Кај нас, системот на согласки не претставува никакво отстапување, бидејќи во албанскиот стандарден јазик, тој ги зачувал сите 29 согласки на албанскиот јазик. Не можеме да негираме дека немаме никакво колебање а тоа стои токму во буквата [rr] каде што, како и во целиот регион во Тетово, оваа буква во повеќето случаи завршува во [r].

Карактеристично за овој говор како и во сите гегиски говори е тоа што имаме африкатизација на палаталите /q/ во /ç/ и /gj/ во /xh/. Исто така, имаме премин на /l/ во /j/ и палатализација на g во /gj/.

Заднојазичната согласка [g]

Во тетовскиот говор во некои случаи согласката /g/ преминува во /gj/, на пр.: *gjardh* < *gardh*, *gjojë* < *gojë*, *zagjar* < *zagar*, *argjat* < *argat*, *tagjar* < *tagar*, *lugjat* < *lugat*.

Како што забележавме погоре, зборовите што ја зачувуваат согласката g//j не се под влијание на ниту една соседна фонема во зборот.

Среднојазична непчена согласка [q]

Среднојазична непчена согласка [q] во повеќето изворни зборови е означено со /ç/ во сите три позиции на зборот, на пр.: *çaf* < *qafë*, *çe* < *qe*, *çen* < *qen*, *çark* < *qark*, *çaroj* < *qëroj*, *çiri* < *qiri-u*, *çiçe* < *quqe*.

Феноменот на преминување на среднојазичното q во преднојазичното ç во нашиот говор и во некој друг албански говор, особено на централниот гегиски говор, се случи пред освојувањето на овие територии од страна на Турците.³⁵

³⁵ Fadil Sulejmani, *Dialektologji (E folmja e Malsisë së Sharrit të Tetovës)*, Arbëria Design, Tetovë, 2006, стр. 133.

Среднојазична непчена согласка [gj]

Среднојазичното /gj/ е карактеристично бидејќи целосно преминало во предјазичниот африкат /xh/ во сите три позиции на зборот, на пр.: *gjak* > *xhak*, *gjeth* > *xheth*, *gjumë* > *xhumë*, *digjem* > *dixhem*, *magje* > *maxhe*, *kurgja* > *kurxha*, *gjilpanë* > *xhilpanë*, *ngjyej* > *nxhij* и др. Исто така, го наоѓаме и кај групата ngj: *ngjeshi* > *nxheshi*, *ngjes* > *nxhes*, *ungjem* > *hunxhem* и др.

Глоталната согласка [h]

Оваа согласка е глотална, преградна и безвучна, без звучна кореспонденција.³⁶ Во нашиот говор е подобро сочувана во почетната позиција, додека во средната и крајната позиција не е стабилна. Во некои зборови целосно е испуштена, во некои други е зачувана и во голем број зборови преминала во [f]. Оваа согласка на почетокот на зборот не само што е добро сочувана, туку и јасно се изговара, на пр.: *ha*, *harroj*, *herët*, *heci*, *hiki* итн., и кај турските заемки оваа согласка е добро сочувана, на пр.: *hak*, *hall*, *haxhi*, *halis*, *haber* и др.

Оваа согласка, кога е во крајна позиција паѓа, како кај зборовите: *kra* < *krahi*, *ple* < *pleh*, *sho*, *shof* < *shoh* итн., додека кај зборовите што имаат [ë] оваа е подобро сочувано на пр.: *koh* < *kohë*, *gjuh* < *gjuhë* и др.

Исто така, и кај сопствените именки кои се од ориентално потекло, оваа согласка не се изговара на крајот, на пр.: *Feta*, *Sali*, *Zejnalla* и др.

Преминот на [h] во [f]. Во повеќето случаи оваа согласка, кога се наоѓа во средината на зборот, преминала на [f], на пр.: Пр: *i nxefët* < *i nxehtë*, *i ftoftë* < *i ftohtë*, *ngrofët* < *ngrohtë*, *ndajfi* < *ndihmoj*, *krefi* < *krehi*, *i let* < *i lehtë*, но кога се наоѓа и на крајот на зборот оваа согласка преминувала на [f]: *shof* < *shoh*, *njof* < *njohë* и др.

2.4.1. Најкарактеристичните групи согласки

Во текот на говорот гласовите влијаат едни на други, предизвикувајќи секоја фонема во одредени позиции да има различни фонетски форми (алофони). Од артикулациски аспект, алофоните ни се појавуваат како влијание на артикулација на еден глас врз артикулација на друг глас, т.е. како меѓусебни адаптации на артикулации.

³⁶ Asllan Hamiti, *E folmja shqipe e Karadakut të Shkupit*, Shkup, 2014, стр. 220.

Според професорот, Аслан Хамити овие промени се нарекуваат автоматски или механички.³⁷ Најкарактеристичните групи за нашиот говор се групите *mb*, *nd dhe ngj*.

Согласната група *mb*

Оваа група во нашиот говор, како и во некои гегиски говори, е поедноставена во [m], без оглед на тоа во која положба се наоѓа и каков глас има во близина, како што се: *maj* < *mbaj*, *mas* < *mbas*, *mledh* < *mbledh*, *përmais* < *përmbys*, *plum* < *plumb*, *kam* < *këmbë*, *pllaum* < *plumb*, *mret* < *mbret*, *mush* < *mbush*, *kumlla* < *kumbulla* и др.

Согласната група *nd*

И групата *nd* во трите позиции на зборот се асимилира во / n /, на пр.: *nal* < *ndal*, *katunar* < *katundar*, *mene* < *mendje*, *ven* < *vend*, *knoj* < *këndoj* и др.

Оваа група најдобро се чува кога е веднаш до вибрантите [r] и [rr] директно или со посредство на самогласката [ë], на пр.: *ndrroj* < *ndërroj*, *ndreç* < *ndreq*, *ndraidhe* < *ndrydhe*, *andërr* < *ëndërr* и др.

Согласната група *ngj*

Во нашиот говор, оваа група, вториот елемент, палаталното [gj] преминала на [xh], како што обично се случува на овој говор. Погоре кога ја спомнавме согласката /gj/ видовме дека во повеќето случаи поминува на /xh/, и кај оваа група согласки го имаме редуцирањето на /gj/ во / xh /, така што во сите случаи таа помина во *nxh*, на пр.: *nxhes* < *ngjes*, *nxheshi* < *ngjeshi*, *nxhi* < *ngjyeh*, *hunxhem* < *ungjem* и др.

3. Морфолошки карактеристики

Во албанскиот јазик промени се случуваат не само фонетскиот систем туку промени среќаваме и во морфолошкиот систем, а истото важи и за тетовскиот говор, но со голема убеденост можеме да кажеме дека промените во фонетскиот систем се поголеми во споредба со морфолошкиот систем. Како и во сите други говори, карактеристиките на морфолошкиот систем на тетовскиот говор претставуваат голем интерес за дијалектологијата на албанскиот јазик. Морфолошкиот систем е скоро ист

³⁷ Asllan Hamiti, *E folmja shqipe e Karadakut të Shkupit*, Shkup, 2014, стр. 225.

како и кај сите други говори на гегискиот дијалект, но сме поблиску до централниот гегиски говор. Во ова поглавје одделно ќе ги анализираме зборовните групи за да дадеме појасна слика за карактеристиките содржани во овој систем.

3.1. Именки

Именката е дел од зборовната група која извршува и независна функција во реченицата, но и зависна функција. Бидејќи имаат безусловни граматички категории, оваа ги прави во именскиот систем на еден јазик да го зафатат првото место. Но овој дел ќе ги разгледуваме само оние карактеристики коишто го разликуваат тетовскиот говор од другите од другите говори.

3.1.1. Формите на именката (определеноста)

Разликите на определеноста на именките на овој говор се јасно зачувани и во однос на морфолошките наставки што ги добиваат, но и во однос на синтаксичките функции.

Како и во албанскиот стандарден јазик, така и во нашиот говор, именките од машки род што завршуваат на согласка определеноста ја создаваат со самогласката –i, слично во тетовскиот говор се образува определеноста, на пр.: *mal, det, lis, plep, konop* и др., определеноста ја образуваат со –i *mal-i, det-i, lis-i, plep-i, konop-i* и др.

Како резултат на испуштањето на крајното –ë, која е една од најизразените појави на нашиот говор, ова се забележува и кај определеноста на некои именки од машки род кои во стандардниот јазик во членувана форма се појавуваат со –ë, додека во Тетовскиот говор ова паѓа и тие се образуваат со согласка, на пр.: *kal – kalë, xhum – gjumë, gjal – djalë* и др.

Овој говор не се разликува многу од другите говори на централниот гегиски говор, исто како именките од машки род што завршуваат со наставките од женскиот род, но природно се именки од машки род, но во членувана форма се образуваат со наставката –a: *baba, lalë, toskë* итн., кои според природниот род се од машки род³⁸, а членуваната форма ја образуваат според граматичкиот род како именките од женски род, на пр.: *dajxh-a, lal-a, puç-a, pash-a, haxhij-a*, исто така имаме и сопствени ориентални имиња кои во природниот род се именки од машки род, додека граматички определеноста ја создаваат со наставката –a, слично на женскиот род, на пр.: *Nadi-a*,

³⁸ Demiraj, Shaban, *Morfologjia e gjuhës së sotme shqipe*, Prishtinë, 1971, стр. 30.

Nazmi-a, Mustaf-a и др. кои според стандардниот јазик би биле *Nadiu, Nazmiu, Mustafai* и др.

Именките *njeri, veri, qiri e kalli*, кои во литературниот јазик и во некои други албански говори завршуваат со самогласка *-i*, во нашиот говор се појавуваат во неопределена форма со основа во согласка, испуштајќи ја самогласката *-i*: *njër, vër, çër / çier, kall*.³⁹

Во овој говор како и во повеќето други гегиски говори не постои втора деklinација, така што именките кои во втората деklinација завршуваат со k, g, h членуваната форма ја образуваат со самогласката *u*, додека во овој говор овие именки членуваната форма ја образуваат со самогласката *-i*, на пр.: *peshk-i, zog-i, krah-i, uk-i, xhak-i (gjaku), maik-i* итн., кои во албанскиот стандарден јазик членуваната форма ја образуваат во оваа форма: *peshk-u, zog-u, krah-u, gjak-u, mik-u* и др.

Именките од машки род кои се појавуваат со основа на назални самогласки *â, ê, î, û* во членувана форма повторно се појавува *-n*,⁴⁰ која, како што е познато, била дел пред ротацијата во албанскиот јазик, и имаме: *hi – hini, dru – druni, za – zani, pe – peni, shoj, shaj, shej – shejvi, soj, saj, sej – sejvi (sy – syri)* и др.

Исто така, некои именки во стандардниот јазик определеноста ја образуваат со самогласката *-i*, но истите случаи во нашиот говор определеноста ја образуваат преку согласката *-j*, на пример: *vlla – vllaj* што е *vëllai, prrue – prroj* што во стандардниот јазик е *përroi* итн.

Имено, и именките од машки род кои членуваната форма ја образуваат со наставката *-ës, -ues* определеноста ја образуваат исто како и во стандардниот јазик со самогласката *-i*, освен кај именките што завршуваат со *-ës*, самогласката *-ë* и *-e* од наставката *bije*, на пр.: *çels – çelsi për çelësi, mcus – mcusi për mësuesi* и др.

Именките од женски род во албанскиот јазик во повеќето случаи се појавуваат во основа на самогласка⁴¹, но ова правило во тетовскиот говор се менува, бидејќи кај нас самогласките обично на крајот од зборот се испуштаат, а именките женски род определеноста честопати ја образуваат со согласки.

³⁹ Sulejmani, Fadil, *Dialektologji (E folmja e Malsisë së Sharrit të Tetovës)*, Arbëria Design, Tetovë, 2006, стр. 176.

⁴⁰ Nesimi, Remzi, *E folmja e Dervenit*, Seminari Albanologjisë 2008, Tetovë, 2008, стр. 276.

⁴¹ Demiraj, Shaban, *Morfologjia e gjuhës së sotme shqipe*, Prishtinë, 1971, f.28.

Повеќето именки од женски род кои нечленуваната форма ја образуваат со самогласката -ë во овој говор паѓа и останува со согласка, на пример: *moll* < *mollë*, *fush* < *dushë*, *der* < *derë*, *pajk* < *pikë* и др.

Како што спомнува и професорот Фадил Сулејмани, и сопствените именките од женски род на држави и соседни држави, како што се Италија, итн., завршуваат со -e во неопределена форма, земајќи уште едно епентетично j- помеѓу ова -e- -je и -i-je на основата, како што се: Gjermanië, Rusië, Arabië, Shipnië, Bullgarië⁴², итн.

3.1.2. Образување на множина

Образувањето на множина, како и во сите други говори, се покажува доста богат и во говорот на Тетово.

· Множинската форма кај именките од машки род

Во албанскиот стандарден јазик, множината од машки се образува во различни форми, ова е сосема јасно, бидејќи како што знаеме дека албанскиот стандарден јазик е создаден врз основа на говорите на двата дијалекта на албанскиот јазик – гегискиот и тоскискиот, и во говорот на нашиот град среќаваме бројни форми на множина особено во машкиот род.

Формообразувачки суфикс -a

Во албанскиот стандарден јазик, именките од машки род коишто завршуваат на самогласка -ë генерално формираат множина со самогласката -a, но неколку пати спомнавме дека во тетовскиот говор оваа самогласка отпаѓа и именките во неопределена форма се појавуваат со согласка, но ова не влијае никако врз образувањето на множината, бидејќи овие именки во Тетово образуваат множина со самогласката -a, на пр.: *burr* – *burra*.

Но, и именките што завршуваат со согласка во неопределена форма образуваат множина со формообразувачката наставка -a: *plep* – *plepa*, *kep* – *kepa*, *kalem* – *kalema*, *bilbil* – *bilbila*, *xhep* – *xhepa*, и др.

Голем број именки од машки род кои во еднина завршуваат со согласките ll и k образуваат множина со помош на формообразувачката наставка -a: *bardak* – *bardaka*, *flamur* – *falamura*, *kërmajll* – *kërrmajlla*, *bajrak* – *bajraka*, и др.

⁴² Sulejmani, Fadil, *Dialektologji (E folmja e Malsisë së Sharrit të Tetovës)*, Arbëria Design, Tetovë, 2006, f. 175.

Исто така, со формообразувачкиот суфикс -а образуваат множина и некои именки што завршуваат со преднојазичната согласка –с, на пример: *kotec – koteca, frejgavec, frigavec – frejgaveca, frigaveca, spec – specsa*, и др.

Формообразувачки суфикс –е

Професорот Шабан Демирај, во врска формообразувачки суфикс -е наведува дека: оваа наставка е од внатрешниот развој на албанскиот, односно оваа наставка го има својот извор од множинската форма на женски род со -е од типот *del-e, lul-e, nuse*⁴³ итн. Од она што го знаеме за множинската форма од машки род во стандардниот јазик е дека со помош на формообразувачки суфикс –е множината ја образуваат оние именки коишто се образувани од глаголи, односно глаголските именки: *mendim – mendime, gëzim – gëzime* и др.

Множината со наставката -е ја образуваат и оние именки од машки род кои завршуваат со согласка: *katand, katund- katande, katunde, ven- vene, ilaç – ilaçe, fun – fune (fund- funde)*, и др.

Со истата наставка ја образуваат множината и оние именки што завршуваат со согласките *ll, l, k, t*, на пр.: *hall – halle, mal – male, jemek – jemeke, pazarllajk – pazarllajke, dert – derte*, и др.

Формообразувачки суфикс –и

Ако направиме споредба на именките кои ја образуваат множината со формообразувачки суфикси -а и -е, именките што создаваат множина со наставката -и се во помал број.

Многу е важно да се спомне дека во тетовскиот говор голем број именки од машки род што завршуваат на согласките /k/, /ll/ и /s/ образуваат множина со Формообразувачки суфикс –и. Оваа карактеристика е многу важна за дијалектологија на албанскиот јазик, на пр.: *kungull – kungi, mashkëll- mashki, shkus – shkusi-t, gjithashtu kemi edhe emrat peshk- peshki, xharpën – xharpi*, и др.

⁴³ Demiraj, Shaban, *Morfologjia historike e gjuhës shqipe I*, 1973, стр. 54.

Други множински форми

Некои именки од машки род во тетовскиот говор ја образуваат множината со наставката -на, на пр.: *det – detna, lesh – leshna, gjath – gjathna bri – brina*, и др.

Именките што завршуваат со *r* (*r*) или *ll* образуваат множина со наставката -ëz, на пр.: *njer – njerëz, gjur, gur – gjurëz, gurëz* итн., множина од овие именки често пати се образува со наставката -zi и со отпуштањето на самогласката -ë, на пр.: *gjurzi/gurzi, njerzi*, и др.

Некои именки од машки род што завршуваат на согласката *k* и *g* образуваат множина со наставката -a, на пр.: *oxhak – oxhaka, prag – praga, shtog, shtogj – shtoga, shtogja* и сл., додека името *zog*, иако завршува во согласката *g* образува множина во оваа форма, како *zoç, zoxh*.

Имаме некои именки што создаваат множина со оддолжување на самогласките, на пр.: *dhàm – dhāmët, shoç – shokët, berber – berberët* ⁴⁴ и др.

Бидејќи имаме многу турски зборови во лексиката на тетовскиот говор, имаме и некои турски наставки кои создаваат множина на некои имиња во албанскиот јазик, на пример со наставката -llar: *bab – baballar, minxh, mejnxh – minxhallar, mejnxhallar, dajxh, dejxh – dajxhallar, dejxhallar, hoxh- hoxhallar* и др.. и со наставката -ler, но со оваа наставка множина образуваат главно од именки што доаѓаат од ориенталните јазици како што се: *beg – begler, haxhi – haxhiler*, и др.

Како што знаеме во литературниот јазик ја имаме и неправилната множина кај именките, истата множина е присутна и во тетовскиот говор, но со разлика од онаа на стандардниот јазик, на пример: *gjal – gjem, kal – kol, thes – thasët*, и др.

Голем број именки од машки род образуваат множина исто како и еднината, значи нема разлика, на пр.: *katundar – katunar, puntor – puntor, shqiptar – shqiptar* кога зборуваме за именки што означуваат жител на едно место, сите овие именки имаат множинската форма е иста како еднинската, на пр.: *kosovar- kosovar, tetovar – tetovar, dibran – dibran, shkupjan – shkupjan, shkodran – shkodran* итн., но овие именки во множинска форма се појавуваат со наставката -t: *shkupjant, dibrant, shkodrant, shkupjant*, додека за именките *shqiptar* и *kosovar* кои завршуваат со -ar во членувана форма множината се образува: *shiptarët, kosovarët* и др.

⁴⁴ Sulejmani, Fadil, *Dialektologji (E folmja e Malsisë së Sharrit të Tetovës)*, Arbëria Design, Tetovë, 2006, f. 179.

Досега објаснивме дека како именките од машки род образуваат множина во овој говор, но сега ќе се задржиме кај именките од женски род како ја образуваат множината, но во овој дел можеме да кажеме дека множината во женски род е поедноставна, помалку комплицирано во споредба со машкиот род.

· Множинската форма кај именките од женски род

Повеќето именки од женски род ја образуваат множината со формообразувачката наставка –а, на пр.: *grosh*– *grosha*, *pul* – *pula*, *fer* – *fera*, *ar* – *ara*, *der* – *dera*, *moll* – *molla* и др.

Општо земено, именките од женски род образуваат множина со наставката -а, тука ќе ги спомнеме некои именки што завршуваат со-*ëll*, -*ër*, -*ën*, -*ëm*, -*ez*, на пр.: *mjegëll* – *mjeglla*, *petëll* – *petlla*, *vetëll* – *vetlla*, *uftëll* – *uftlla*, како што забележуваме во овој случај во создадената множина имаме испуштање на самогласката -ë: *Sofër* – *sofra*, *sofrabez* – *sofrabeza*, *lakën* – *lakna*, *femen* – *femna*, *basëm* – *basma* и др.

Голем број именки од женски род се појавуваат исти и во еднина и во множина, така што немаат разлика во бројот. На пр.: *kala* – *kala*, *bela*- *bela*, *pem* – *pem*, *jav* –*jav*, *pun* –*pun*, *pushk* – *pushk*, *nause* – *nause*, *dit* – *dit*, *shaum dit u bo mshe*, *nausët kishin dal ndremi* и др.

И кај женскиот род имаме неправилна множина, на пр.: *dor* – *durët*, *der*- *derët*, *grue* – *gratë*, *dele* – *dhen*.

Во тетовскиот говор, како и во сите други говори, но и во стандардниот јазик, имаме именки кои имаат само еднинска форма и именки што имаат само множина, без оглед на родот во кој се појавиле, било женски или машки ... да ги видиме подолу кои именки на тетовскиот говор имаат еднинска форма, а кои именки се појавуваат само во множина.

§ Именки што се употребуваат само во еднина

Според онаа што го именуваат, ќе ги наведеме именките кои се употребуваат само во еднина:

а) Некои имиња на болести: *gripi*, *damlla*, *paraliza*, *lemza*, *ishijazi* и др.

б) Колективните и изведените именки: *gjemnaja, vllaznaja, burrnaja / burrnejmi, miqsaja, callnaja/ callnoja, granejmi* и др.

в) апстрактните именки: *zotsaja, dashnaja / dashnia, urtsaja njerzia, drejtsaja / drejtsoja. E paska rroka dashnaja* и др.

г) именките што ги означуваат атмосферските феномени: *zheg / zhegj, zaporaj, acar, jug, lindje* и др.

д) називи на делови од телото: *fajti, balli, shpajna / shpaina*, и др.

ѓ) материјалните именки: *kos, mjalt, mish, gjath, xhiz, uj* и др.

е) именките поврзани со религиозно верување: *taravaja, akshami, jacaja, ramazani, iftari, Allahi, Zoti, sifajri / sifiri, sabahi* и др.

§ Именки што се употребуваат само во множина

Како и во другите говори на албанскиот јазик и генерално во литературниот јазик, и во овој говор имаме именки што се користат само во множина. Слично како именките што се употребуваа само во еднина кои, во зависност од тоа што именуваат, ќе бидат поделени во неколку групи:

а) имиња поврзани со облека: *çarapët, pantullet, dimijat, brekët* и др.

б) имиња на алатки: *gërshanët, shkallët, danat, hekrat* и др.

в) имиња на делови од телото: *zelifet, fjokët, kriçet* и др.

б) прекари: *Agiçet, Danallarët, Kukalet, Bërçkat, Potporat* и др.

3.1.3. Граматичка категорија на падеж

Граматичката категорија падеж во тетовскиот говор е скоро иста како и кај сите други говори од гегискиот дијалект, бидејќи изведбата на падежите била иста во сите региони. Свесни дека го проучуваме говорот на градот Тетово, мора да земеме предвид дека во градот живеат луѓе што доаѓаат од сите региони на Тетово и со ова можеме да кажеме дека во овој говор падежите се: номинатив, генитив, датив, акузатив, вокатив и аблатив. Можеме да кажеме дека особеноста во овој говор е што кај падежите генитив, датив и аблатив имаме поклопување на нечленуваните форми со членуваните, оние од множинскиот број имаат множина, додека оние од еднината еднина, може да има само

некои мали исклучоци. За подобро да ги погледнеме, ќе се фокусираме кај секој падеж посебно.

Номинатив и акузатив

Во овие падежи, кои поинаку се нарекуваат директни падежи, слободно можеме да кажеме дека во овој говор номинатив и акузатив ја зачувале членуваната и нечленуваната форма во еднина и множина.

Кога именките се проследени од показните заменки *ai / ajo/ ata/ ato* како и честичката *çe*, еднина, множина како и машки и женски род: *çai / çajo / çato- çeki / çekjo / çekto*. Во овој случај, именките, без разлика дали се машки или женски, се користат понекогаш во нечленувана форма, а понекогаш и во членувана форма, на пр.: *erdh ki njeri / ki njer, fola me at njërin/ at njer, ajo gruja / ajo grue ajo grue mfoli,, kët lulen/ kët lule merre kët lulen / merre kët lule* и др.

Забележавме дека кога именките се придружени од овие определувачи, за предмети што се познати се употребуваат во членувана форма и обратно кога предметите не се познати тогаш се употребуваат во нечленувана форма, на пр.: *e kuj o kjo shpaja/ ki shoçi apo e kuj o çajo der / kush jon çato gra* и др.

Забележавме дека падежите номинатив и акузатив се исти во членувана и нечленувана форма множина, само во членувана форма еднина имаме разлика бидејќи именките во акузатив членувана форма еднина добиваат *-n* за двата рода: *burrin, gruen*, покрај номинативот што добива *-i* за машки род и *-a* за женски род, на пр. *sausa, gjali*.

Именките од машки род во номинатив членувана форма еднина ја добиваат наставката *-i*, додека во акузатив наставката *-n*: *gjali, burri, drithi, kali* итн., и во акузатив членувана форма еднина: *gjalin, burrin, drithin, kalin*. Исклучок се само оние именки што завршуваат на *-j* бидејќи имаме директно поставување на наставката *-n* во акузатив, на пр.: *thonj, vojn, krojn* и др.

Именките од машки род што завршуваат на *-ëll, -ërr, -ën*, како на пр.: *dimën, emën, dhandërr, rruzëll* итн., во номинатив членувана форма образуваат со наставката *-i*, додека во акузатив членувана форма со наставката *-n*. Карактеристично е што кај овие падежи паѓа самогласката *-ë* паѓа, на пр.: *dimni / diminin, emni / emnin, dhandrri / dhandrrin, rruzulli / rruzullin* и др.

Погоре споменавме дека кај овој говор уште се зачувани некои именки кои се користеле пред појавата на ротацизам во албанскиот јазик, па се пишуваат со *-n*. И овие именки во номинатив се појавуваат со наставката *-i*, а во акузатив се појавуваат со наставката *-n*, на пример: *hi – hini / hinin, za – zani / zanin* и др.

Именките од женски род што завршуваат со самогласката *-ë* во овој говор кажавме дека *-ë* паѓа, но во акузатив во членувана форма преку анаптетскиот глас *-ë*, тогаш оваа самогласка е означена, на пр.: *pulën, caucën, motrën* итн., исто така, се пишува и кај именките од машки род, чиј граматички род е од женски род: *babanë, vëllanë* и др.

Именките од женски род кои се образуваат со основата *-ën, -ëll, -ërr, -ër, -ëm, -ëz*: *darsëm, andërr, nofëll, shpatëll, vegëz/vegjëz, mashën* и др., во номинатив членувана форма, еднина добиваат наставка *-a*, а во овој случај имаме испуштање на самогласката *-ë*, на пр.: *darsma, andrra, noflla, shpatlla, vegza / vegjza*. Имено, истите со анаптетски глас *-ë* во акузатив членувана форма ја добиваат наставката *-n*, но во исто време самогласката *-ë* не паѓа; на пр.: *darsmën, andrrën, nofullën, shpatllën, vegzën/vegjzën* и др.

Треба да споменеме дека во тетовскиот говор постои можност да се зачува кај именките *jav* и *muj* и членуваниот акузатив со предлог, на пр.: *dy her m'javët, tri her n'mujt* и др.

Именките од женски род што завршуваат со неакцентирана или акцентирана самогласка, како и со дифтонзите во членувана форма акузатив директно ја добиваат наставката *-n*: *hallvan, kalan, alltijën, voen* и др.

Вокатив

Како и во сите говори, така и во тетовскиот говор се среќаваме со вокативниот падеж. Овој падеж е сличен со нечленуваниот номинатив и акузатив во еднина од множина. Обично пред овој падеж се употребуваат извиците *o* за машки род и *oj* за женски род, честопати може да ја најдеме самогласката *-o* на крајот, ако сакаме да го предупредиме некогаш или да зборуваме со укор, како што се: *gjalo, cauco gjalo shejf teko, cauco mblihdh ment* и др.

Кога се употребуваат извиците пред именката само кога сакаме да повикаме некогаш и сме на растојание, *o shoçi* за машки род и *oj cauc* за женски род.

Генитив / датив / аблатив

Коси падежи како што се генитив, датив и аблатив беа споменати на почетокот на ова потглавје, бидејќи тие не прават разлика во членувана и нечленувана форма на именките и во еднина и во множина, но ова не е фиксирано, имаме исклучоци кога слушаме именки понекогаш во членувана форма, а понекогаш и во нечленувана форма.

Има случаи кога слушаме изрази *na kan ardh misafir pi Tetovës / Tetove, tej ije pi Tearcës / Tearce, e ka pas të shkoje pi pushkës / pushke* итн., забележуваме дека имињата на местата воопшто и некоја друга именка во аблатив еднина ги слушаме имињата и во членувана форма и во нечленувана форма.

Исто така, и во двете форми на аблатив, односно во членувана и во нечленувана форма, се слушаат некои именки кои се придружени со заменката *xhdo “çdo” pejte uj pi xhdo çeshme / çashmes* и др.

Фразеолошките изрази ги задржуваат именките изразени во нечленуван аблатив, на пр.: *çfar gjali, çfar nane* и др.

Нечленуваната множина од аблатив кај именките од женски и машки род кои завршуваат на -j, ја добиваат наставката -ve: *pi thojve, pi mujve*, итн., но и други именки од машки род во нечленувана форма ја добиваат наставката -ve: *pi disa gjemve e ndajta kët, pi disa burrave mora iz* и др.

Кај падежите во генитив и датив, именките од машки род завршуваат со наставката -i, додека кај именките од женски род завршуваат со -e, на пример: *(i,e) ni gjali, ni burri, ni mali, ni mejki, ni cauce, ni gruje / ni gjruje, ni motre, ni molle, ni letre* и др.

Овие два падежа во множина во нечленувана форма завршуваат со наставката на -ve; *(i, e) gjemve, burrave, maleve, caucave, grave / gjrave, letrave, motrave* и др.

Во аблатив и датив, именките од машки род завршуваат со наставката -t: *(i, e) gjalit, burrit, gurit / gjurit, ja mora çati gjalit ujtin* и др.

3.1.2 Членот

Во тетовскиот говор, претпозитивните членови се исти како и оние во албанскиот стандарден јазик. Членови во овој говор се *i, e, t’<të*. Кај членот *të* имаме испуштање на самогласката -ë како што спомнавме многу пати дека во крајната позиција оваа самогласка во овој говор секогаш паѓа. Во некои случаи имаме и делумна асимилација на членот *t’* во *d’*.

3.1.2.1. Делинација на членуваните форми во еднина и множина

Исто како и во целиот албански јазик, и во нашиот говор претпозитивниот член е дел од членуваните придавки, токму поради оваа причина тие се нарекуваат членувани, на пр.: *i majrë, i keç, e heshme, i shllajshët* итн.

Претпозитивниот член е исто така составен дел од синтагмата каде што именка е во генитив, особено кога првиот член не е изразен, на пр.: *e caucës tem, i babës, e motrës* итн. Претпозитивниот член е, исто така, дел од именките на деновите во неделата, како што се: *e han /hon, e mart, e merkur, e ejte, e shtan* итн.

И кај присвојните заменки членот редовно се користат и во еднина и во множина, на пр.: *e jemja/ i jemi, e jotja / i joti, t'majt/ t'ajt, t'majat / t'ujat/ t'ajat, i joni / i juji / i juj aw ai i juji si asht* итн.

Кога имаме именка што завршува со членувана самогласка -а, во овој случај самогласката *a* паѓа и наместо тоа го имаме членот *e*, на пр.: *koh'e keçe, pun'e vogël, er'e majr, cauc'e heshme* итн.

Редовно кога по една членувана именка со самогласката -и, кога ја имаме синтагмата именка + придавка, членот секогаш отпаѓа, на пример: *njeri keç, dashi bardh, gishti vogël/ vojl* итн.

Членот *të* го сретнуваме кај супстантивизираниите придавки во множина: *t'kçijat e atij / ataj s'harohen, kan dal t'ri e t'reja* итн.

Како што вели професорот Ремзи Несими, дека: за овој говор и за повеќето говори од јазичната област на централно хегиски говори е карактеристично што во косите падежи кај придавките од женскиот род, наместо членот *së*, редовно се употребува членот *të*, на пр.: *e maira e maira, (i) t'mairës, t'mairës, t'mairën, pi t'mairës*.⁴⁵

Членот, исто така, се чува кога доаѓа по именката во множина, која завршува со -т, на пр.: *shoçet e moja, njerëzit e katandit, nauset e heshme, caullët e rij* итн.

Треба да се спомене дека членот *të* и *së* кои се составен дел на именките, придавките, броевите и другите зборови, секогаш се испуштаат или недостасуваат кога доаѓаат по косите падежи и во еднина и во множина, на пр.: *cauc' e gjalit dit / vajza e djalit të dytë, emnat e caullve maj/ maij, n'zor o pi nauseve veta* итн.

⁴⁵ Nesimi, Remzi, *E folmja e Drevenit*, Seminari Albanologjisë 2008, Tetovë, 2008, f.288.

3.1.3. Придавки

Придавките слично како именките се менливи зборови, кога велиме дека се менливи мислиме дека имаат граматички категории. Придавките, исто така, ја имаат категоријата падеж, број, род, и за разлика од именките, кај придавките ја имаме и категоријата степен. Придавките се поделени и на членувани придавки и нечленувани придавки.

Придавките во тетовскиот говор се слични со сите други гегиски говори, се членувани и нечленувани, се прости, изведени и композитни зборови образувани од различни морфолошки средства, на пр.: *i majr/ i mejr, i keç, dobsh, e heshme, i gjëshëm, façebardh* итн.

Поголемиот дел од нашиот говор го сочинуваат членуваните придавки кои се употребуваат и за женски и за машки род, каде што кај машкиот род го имаме членот *i* додека во женскиот род *e*, на пр.: *i bardh, i kuç, i gjat, e trash, e hunxhët, e amel / e omël, e vojl* итн.

Ги споменавме погоре придавките што се употребуваат и кај женскиот и кај машкиот род, но сите примери беа во еднина, сега ќе покажеме дека придавките на овој говор се употребуваат и во множина, главно оние од женскиот род што завршуваат во наставката *-a* и *-e*, на пр.: *amel / t'amlā, e majr / t'mejra, e soçme / t'soçme, por kemi edhe e madhe / t'mdhoja, e hunxhët / t'hunxhta, e vojl / t'vojla* итн.

Делот што го карактеризира овој говор се глаголските придавки, кои се образуваат преку наставките *-auët / -aut, -ët, - auëm/ aum, -ëm/ -me p.sh.: i knaum / i knauëm / e knaume / t'knaum/ t'knauëm, i lexauët / i lexuat/ e lexauët / e lexuat / t'lexaut, i dashëm / e dashme, t'dashëm/ t'dashme, i lidhët / e lidhët/ t'lidhët, i ndaum / e ndaume/ t'ndraum* итн.

Во нашиот говор имаме некои нечленувани придавки кои се образуваат од именска, глаголска, придавска основа преку наставката *-sh* главно овие придавки имаат навредлива, презирна цел, како што се: *gungash, zgebsh / zgjebsh, balosh, krajmsh, palafsh, llomsh, lëpajfsh, xhumash, buzash, qelosh* итн., исто така со потценувачка содржина се употребуваат и придавките, на пр.: *lopar, çiravec, katunar / katudar, malsor, ngucavec* итн.

Во тетовскиот говор, којшто е предмет на ова истражување, имаме и некои придавки кои се членувани, но во некои случаи се користат и како не членувани, на пример: *motër zeza, vlla zivi, nan bardha, bab bardhi*. Треба да се спомене дека некои од

овие придавки често може да се користат во женски род, додека именката е во машки род, на пример: *vlla zeza, bab zeza xhi na xhet* итн.

Во тетовскиот говор, имињата на животните често се користат како квалитативни придавки, на пр.: *a dhelpna xhi o ajo (që nënkupton është dinake), osht si uk (është i fuqishëm si ujku)*. Исто така, во овие форми може да се користат прилозите за количината *shumë* е *ta*, но преку ова сфаќаме дека во овој говор се присутни и степените на придавката, компаратив и суперлатив, на пр.: *s'ka ta dinake se ajo, o ta uk se uki* итн.

3.1.4. Заменки

Заменките се менливи зборови, тие се доста разновидни во албанскиот јазик и заедно со именките, придавките и броевите претставуваат корелативна класа.

Како и во сите други говори на гегискиот дијалект, во нашиот говор имаме разновидни заменки, а во говорот кој е предмет на наше истражување се среќаваат следниве видови заменки: лични, показни, присвојни, прашални и неопределени заменки. Како и во поглавјата погоре, ќе се обидеме овде да ги прикажеме само оние делови што се различни од другите говори.

3.1.4.1. Лични заменки

Личната замена во нашиот говор се употребува во две форми како *un* и *une*, е слична и за машки и за женски род, додека во коси падежи се појавува во формата *tu / tue* и во аблатив *pi mije, p.sh.: un jam pi Tetove, une kam ni çen, un raj shpaj*, итн.

И во стандардниот јазик и во нашиот говор, оваа замена се менува и по падежи, погоре го видовме падежот номинатив, знаејќи дека генитивот за оваа замена не постои, бидејќи е ист и за женскиот и за машкиот род и во нашиот говор е исто така. Во датив и акузатив, оваа замена се образува и во целосна форма и во кратка форма *tue / tu*, целосна форма и *m', ta* кратка форма, на пример: *tue m'pajti, tu m'tha, m'kërkoj, tu ta more lulen* итн.

Исто така, вреди да се спомене дека оваа замена има и кратки форми *um* и *ëm* кои се користат само во енклитична позиција, на пример: *.: s'um hahet, s'ëm shkuhet shpej* итн., Овие форми често се употребуваат и по глаголи, во самиот збор, на пр.: *merrëm, matëm, çitëm* итн., додека формата *um* обично се користи по прилогот *nuk*, на пр.: *nukum shkohet, nukum zihet, nukum kërgohet* итн.

Додека соединетите форми на оваа замена *ma*, *m'i* кои исто така стојат пред и по глаголите: *ma merr menja*, *m'i merr t'ligat*, *bema bardakin*, *bemi drut* итн., додека за аблатив се употребува *pi miје*, *pi miје nuk vajн e keçja*, *pi miје mcoје punën* и сл.

Личната замена од прво лице множина е заменката *ne*, која во тетовскиот говор се појавува во две форми *ne* и *na*, во номинатив се употребуваат и двете форми, *na ina t'u ruна*, *ne ina shpeј*, во абалтаив се појавува слично како и во личната замена *un*. Додека во датив и акузатив се појавува со целосна форма и со кратка форма, целосната форма *neve*, додека кратката форма е *na*, *neve s'na shkon majr*, *na ina majr*, додека во акузатив кога се појавува со предлог, се појавува слично како кај номинатив, на пример: *hajde me ne*, *de vajni me tu* итн. Во аблатив се употребува во две форми, *pi neve* и *pi nesh*, *pi neve s'vajн e keçja*, *pi nesh asht ai gjali*. Соединетата форма кај нас се употребува со *nae* < *na e*, *nae ep lulen*, *nae kallxo udhën*, а кратката форма *na* обично се употребува пред глаголот во императив, на пример: *na ep buk*, *na çit uј* итн.

Сега ќе се задржиме кај личната замена од второ лице еднина, односно кај заменката *ti*, оваа замена во номинатив се појавува во две форми *tai / tei*, *tai hajde/ tei hajde*, *tei shko/ taj shko*. Во датив и акузатив се појавува како *taj / toј*, како во кратките форми *t'*, и во долгите форми, *taj çullo udhën*, *toj hin mrenda*, *t'ra buka*, *t'pa minxha / mejnxha*, во аблатив се појавува: *pi tije*, *pi tije s'ka xho*, *pi tije kjo asht* итн., соединетите форми на оваа замена се: *ta* и *t'i*: *ta dhash dorën*, *t'i çojsh t'fala* итн.

Заменката од второ лице множина *ju*, во номинатив се појавува *ju*, додека во датив и акузатив се појавува во целосна форма *juve*: *ju knoni*, *ju dini*, *ju shkoјni*, *juve u erdh shoçi*, *u pash juve agје* итн. Во датив и акузатив видовме како се појавува кога е без предлог, додека во овие два падежа кога се употребува со предлог се појавува слично како во номинатив. на пример: *me ju erdh aj*, *me ju de shkoј shkoll* итн.

Датив и акузатив ја образуваат кратката форма само со формата *u* не како во стандардниот јазик *ju*, како *u mora*, *u fola*, *u zuna*, *u ngјova* итн., кај оваа замена вреди да се спомене дека ја имаме и формата *vu*, како: *juve vu fola*, *juve vu cullova* итн. Заменката *ju* во аблатив се образува во две форми *pi juve* и *pi jush*, на пр.: *pi juve erdha*, *pi jush dul kjo* итн.

Заменките од трето лице еднина и множина, ја имаат и категоријата падеж, но и категоријата род, *ai* за машки род и *ajo* за женски род. Овие замени се изведени од показната замена, со голема увереност можеме да кажеме дека и во нашиот говор често се користат и во форма на нивното потекло.

Заменката aj во номинатив обично се користи aj во нашиот говор и заменката ajo во номинатив е иста како и во стандардниот јазик. Заменката aj во датив машки род се појавува со *i ataj*, и за женскиот род *e asaj*, истите форми ги има и аблатив *pi ataj / pi asaj*. Во акузатив, машки род е *at* или *ata* со кратко -а, а заменката од женски род е иста како и замена од машки род *atâ*. На пример: *ataj i erdh baba, asaj i foli shoçja, at e pash gje, atâ e mora n'shpaj* итн. Додека обединетата форма на овие замени се појавува со формата *ja, ja dhash dorën, ja mora kejkës, ja lipa unazën* итн.

За личните замени трето лице множина е карактеристично што и двете замени од трето лице се појавуваат во иста форма во овој говор *ato* што имаат основа за женски род, освен во датив што се разликува од родот *i atine / e atine*, на пр. *Ato erdhn sod, i atine o topi, shoçja e atine o kjo* и сл., исто така, и кај овие замени обединета форма е *va*„, на пр.: *va dhash atine, va mora atine* итн.

3.1.4.2. Показни замени

Показните замени имаат иста форма во Тетово како и во сите албански говори, показните замени во нашиот говор ја имаат категоријата број, падеж и род, исто така, овие се различни за блиску и далеку, за близина се *ki, kjo, kto* и за далеку *aj, ajo ato*, на пр.: *ki shkoj, kjo erdh, kto dulën, aj agje, ajo xhi flen, ato agje jan* итн.

Во нашиот говор, повеќе кај постарите ги слушаеме овие форми на показната замена за близина *çeki, çekjo, çekto*, додека од далеку *çaj, çajo, çato*, на пр.: *çeki gjali, çekjo cauca, çekto gjemt, çaj shoçi, çajo cauca, çato gjem* итн.

Како што можеме да видиме од примерите, показната честичка *çe (<qe)* како резултат на повторна употреба пред показните замени за да го одредат заедно со нив „поизразен објектот што се наоѓа во близина или далеку од говорникот“.⁴⁶

Во гевитив, датив се образуваат со оваа форма *i kti / atij, i ataj / ktaj*, како што се: *i ktij gjali, i atij burrit*. Додека кај именките од женски род тие имаат заедничка форма *i ksaj / asaj, çeksaj / çasaj*.

Додека во акузатив се појавуваат со *kta / kët /at / atâ, kët gjalin e pash, at caucën e kom shoçe* итн.

Аблатив за овие замени се појавува во оваа форма, *kto / çekto e ato / çato* и се користат за двата рода.

⁴⁶ J. Gjinarî, *Dialektologjia shqiptare*, Tiranë, 1975, стр. 130.

3.1.4.3. Присвојни заменки

Присвојните заменки се заменки што претставуваат посебно прашање, бидејќи имаат различни форми во нашиот говор. Во овој дел ќе ги претставиме само оние случаи што се карактеристични за овој говор.

Присвојната замена од првото лице, сопственоста и сопственикот во еднина во номинатив се: *jet* за машки род и *jete* за женски род, додека за другите падежи: генитив, датив и аблатив се појавува во иста форма *tem* за машки род и *teme* за женски род.

Присвојната замена од прво лице, каде што сопственикот е во еднина а сопственоста во множина, машкиот род се образува со членот е *mai / e maj* за женски род е *moi / e moja*, оваа форма е иста за номинатив и акузатив, додека за косите падежи, машкиот род се образува со *mai / moja* без член, на пример: *gjetve maj pi gjetve maj* итн. Исто така, и за женскиот род номинатив и акузатив се образуваат се претпозитивен член е *meja / e moja*, додека за генитив, датив и аблатив се појавуваат со *maja / moja*, на пример: *caucave maja / pi caucave maja* итн.

Присвојната замена од прво лице, каде што сопственоста е во еднина а сопственикот во множина, падежот номинатив е ист за двата рода *jon*, така што се употребува *cusa jon / gjali jon*, додека за други падежи, исто така, има заедничка форма за двата рода *ton*, (*i, pi*) *gjalin ton / cuacën ton*.

Присвојната замена од прво лице, каде што сопственоста и сопственикот се во множина, за машки род ја има формата *ton*, додека за женскиот род ја има формата *tona*, оваа форма е иста за сите падежи.

Присвојната замена од второ лице, каде што сопственоста и сопственикот се во еднина, за машки род во номинатив се појавува со *jot*, додека именката од женскиот род номинатив се појавува со *jote*. Машкиот род за другите падежи има форма на *ton*, (*i, pi*) *gjetve ton*, додека за женскиот род *tona*, (*i, pi*) *caucave tona*.

Присвојната замена од второ лице, каде што сопственикот е во еднина, сопственоста се појавува во множина без членот за двата рода, за машки род *tauja*, додека за женска род *tauja*, оваа форма е иста за сите падежи (*i, pi*) *gjetve tauja*, (*i, pi*) *caucava tauja*.

Присвојната замена од второ лице множина, сопственост во еднина, сопственикот во множина во номинатив за машки и женски род имаат иста форма *juj*,

додека за други падежи ја има формата *tuĵ*, истата форма се користи за двата рода: (*i*, *pi*) *gjalit tuĵ*, *caucës tuĵ*.

Присвојната заменка од второ лице множина, каде што и сопственикот и сопственоста се во множина во машки род произлегува како *tuĵ*, додека за женски род *tuĵa*, истата форма е за сите случаи (*i*, *pi*) *gjemve tuĵ*, *caucave tuĵa*.

Вреди да се напомене дека заменките од прво лице и второ лице еднина никогаш не се користат пред роднинските имиња.

Во тетовскиот говор вреди да се спомне дека се користат и повратните присвојни заменки, кои, исто така, се користат во повеќето други говори, на пр.: *i vet*, *e veta*, *d'vetët*, *d'vetat*.

Присвојните заменки како и повратните присвојни заменки од прво, второ и трето лице, секогаш кога се употребуваат без придружба на именки, се појавуваат со претпозитивниот член: *i jemi*, *e jemja*, *e jotja*, *e atij*, *e asaj*, *t'tajat* итн.

Во продолжение ќе видиме низ табелите како се употребуваат овие заменки:

Падеж	Падеж
Н. <i>lapsi jem / i jemi</i>	Н. <i>mace jeme / e jemja</i>
Г. <i>i lapsit tem / i temit</i>	Г. <i>i maces teme / i temës</i>
Д. <i>lapsit tem / temit</i>	Д. <i>maces teme / temës</i>
А. <i>lapsin tem / temin</i>	А. <i>macen teme / temën</i>
Абл. <i>pi lapsit tem / pi temit</i>	Абл. <i>pi maces teme / pi temës</i>

Таб.3. Сопственост во еднина, прво лице еднина за двата рода.

Падеж	Падеж
Н. <i>lapsat e maj / moj – t'mait / t'moit</i>	Н. <i>macat e maija / t'mojat – t'maia / t'moja</i>
Гј. <i>i lapsave t'maj / i t'mojt- t'maive/ t'mojave</i>	Гј. <i>i macave t'maja / t'moja – t'meiae / t'moiave</i>

Dh. lapsave t'mai / t'moj – t'maive / t'mojve	Dh. macave t'maja / t'moja – t'meive / t'mojave
K. lapsave t'mai / t'moj – t'mait / t'moit	K. macat e maja / t'moja / t'maiat / t'mojat
Абл. pi lapsave t'mai / t'moj – t'majve/ t'mojve	Абл. pi macave t'maja / t'mojave- pi t'miave/ t'moiave

Таб. 4. Сопственост во множина, сопственикот во еднина, за двата рода.

Падеж	Падеж
Н. lapsi jon / i joni	Н. maca jon / e jona
Г. i lapsit ton / i tonit	Г. i maces ton / i tonës
Д. lapsit ton /tonit	Д. maces ton / tonës
А. lapsin ton / tonin	А. macen ton / tonën
Абл. pi lapsit ton / pi tonit	Абл. pi macës ton / pi tonës

Таб. 5. Сопственост во еднина, сопственикот во множина, прво лице множина.

Падеж	Падеж
Н. lapsat ton / tonët	Н. macat tona / tonat
Г. i lapsave ton / i tonve	Г. i macave tona/ i tonave
Д. lapsave ton / tonve	Д. macave tona / i tonave
А. lapsat ton / tonët	А. macat tona / tonat
Абл. pi lapsave ton / pi tonve	Абл. pi macave tona / pi tonave

Таб. 6. Сопственост и сопственикот во множина, за двата рода.

Падеж	Падеж
Н. lapsi jot / i joti	Н. maca jote / e jotja
Г. i lapsit tand / i tandit	Г. i macēs tande/ i tandes
Д. lapsit tandit / tandit	Д. macēs tande / tandes
А. lapsit tand / tandit	А. macen tande / tanden
Абл. pi lapsit tand / pi tandit	Абл. pi macēs tande / pi tandes

Таб.7. Сопственост и сопственикот во еднина, второ лице, за двата рода.

Падеж	Падеж
Н. lapsit tauj / tauj	Н. macat tauja / taujat
Г. i lapsave tauj / i taujve	Г. i macave tauja / i taujave
Д. lapsave tauj / taujve	Д. macave tauja / taujave
А. lapsat tauj / taujt	А. macat tauja / taujat

Абл. pi lapsave tauj / pi taujve	Абл. pi macave tauja / pi taujave
----------------------------------	-----------------------------------

Таб.8. Сопственост во множина, сопственикот во еднина второ лице, за двата рода.

Падеж	Падеж
Н. lapsi juj / i juj	Н. maca juj / e juja
Г. i lapsit tuj / i tujit	Г. i macēs tuj / i tujēs
Д. lapsit tuj / tujit	Д. macēs tuj / tujēs
А. lapsin tuj / tujin	А. macen tuj / tujēn
Абл. pi lapsit tuj / pi tujit	Абл. pi tujšē / tujēs

Таб. 9. Сопственост во еднина, второ лице, за двата рода.

Падеж	Падеж
Н. lapsat tuj / tujt	Н. macat tauja / taujat
Г. i lapsave tuj / i tujve	Г. i macave tauja / i taujave
Д. lapsat tuj / tujve	Д. macave tauja / taujave

A. lapsat tuj / tujt	A. macat tuja / tujat
Абл. pi lapsave tuj / pi tujve	Абл. pi macave tuja / pi tujave

Таб. 10. Сопственост и сопственикот во множина, второ лице, за двата рода.

3.1.4.4. Прашални заменки

Тетовскиот говор има голем број прашални заменки, како што се: *xhi?*, *kush?*, *sa?*, *calli?*, *calla?*, *callët?*, *xhit?*, *çfar?* итн.

Заменките што имаат најмногу употреба во тетовскиот говор се *xhi* и *kush*, на пример: *kush ije tej?*, *xhi kije?*, *xhi folish be?*, *e kuja ije?*, *i kuj ije?*, *t'kuj jan kto?* итн. Формата *e kuja* за женскиот род се создава од заменката *kuj* + *ja* што претставува споена форма на личната замена, кога се наоѓаат блиску една до друга, се создава оваа форма, *kujja?*

Еве како изгледа заменката ***kush*** кога се менуваме по падежи во тетовскиот говор

Н. *kush?*

Г. *i kuj / e kuja, t'kujt / t'kuja?*

Д. *kuj?*

А. *ka/ kan?*

Абл. *Pi kujt?*

Заменките ***calli***, ***calla***, ***callët***, како што забележуваме имаат женски и машки род, имаат еднина и множина и се менуваат по падежи, исто како и заменките што ги споменаваме погоре, овде множината се создаваат само со една форма за двата рода.

Заменката *xhi?* и *xhit?* има многу широка употреба и денес, со оваа замена се прашува за нешта, алатки, предмети итн. *xhi ke bo?*, *xhit t'ka thon?*, *xhi ke fol?*, *xhit bon?* итн.

3.1.4.5. Неопределени заменки

И неопределените заменки се користат во тетовскиот говор, оние што повеќе се користат во овој говор се: *kejt, sicalli / secalla, dekush, kërrkush, askush, asnja, denjani/ denjana, njani / njana, do* итн.

Од овие примери забележуваме дека некои од овие заменки имаат и женски и машки род, додека други се користат во форма за двата рода.

Машки род	Женски род
Ном. denjani	Ном. denjana
Ген. i denjonit	Ген. e denjanës
Дат. denjonit	Дат.. denjanës
Акуз. denjonin	Акуз. denjanën
Абл. pi denjonit	Абл. pi denjanës

3.1.5. Глаголи

Глаголот е главен во чинот на комуникација, во улога на прирок го претставува јадрото на реченицата заедно со подметот, се смета за најважниот член на комуникацијата, бидејќи претставува подвижна страна на изразот. Оваа, бидејќи преку него не се изразува само дејството, туку и модалитетот, времето кога се извршува дејството, пристапот кон реалноста итн., поради ова можеме да кажеме дека глаголот е движечка сила на реченицата.

Гледајќи ја улогата што ја има глаголот и неговите форми, гледаме дека сите овие потекнуваат од граматичките категории кои се побројни за глаголот и му припаѓаат само на глаголот, во споредба со другите делови од групата зборови. Појавата на различни форми на глаголот се состои главно во неговите категории, како што се лице, број, дијатеза, начин, конјугација, сите овие категории му даваат на глаголот различни форми кои се важни за албанскиот јазик.

Класификацијата по конјугации на глаголите во албанскиот јазик е тешка, не само во дијахронискиот план, туку и во синхронискиот.⁴⁷

Глаголскиот систем на тетовскиот говор има разновидни форми. И во рамките на овој говор, наидовме на области кои се разликуваат во зависност од локалитетот, што ги прави потешко да се дефинираат.

Во нашиот говор, ќе се фокусираме само на оние форми што се карактеристични за оваа област и кои ја разликуваат од другите говори, како и од стандардниот јазик.

3.1.5.1. Исказен начин

1. Сегашно време

§ Активна форма

Глаголите во сегашно време од исказен начин во активна форма се појавуваат со овие наставки за еднина кај сите три лица, првото лице ги има наставките *-i*, *-j* и без наставки, наставката ја *-i* добиваат глаголите: *msheli*, *foli*, *fejki*, *kalli* итн. ; со наставката *-j* се образуваат глаголите што завршуваат на *-a*, *-o*, *-u* и *-ue*: *maroj*, *gzoj*, *baj*, *laj*, *luj*, *ragjuj* / *raguej* итн., додека без глаголи во прво лице се појавуваат оние глаголи кои се подложни на метафонија и апофонија, кои се појавуваат на основа со согласка: *-k*, *-g* < *gj*, *-h* < *f* како и глаголските вокали, на пр.: *gjeg*, *hek*, *pjek*, *marr*, *ap*, *njof*, *shof*, *xhi*, *bli*, *ve*, *fje*, *di* итн.

Второто лице еднина во сегашно време од исказен начин се појавува со наставката *-sh* за сите глаголи, ова е карактеристика за овој говор и само за глаголите што завршуваат со *-as* и *-es* се појавуваат со *-s*, на пр.: *marrësh*, *dalësh*, *qajsh*, *çeshish*, *folish*, *fjesh* / *flesh*, *vrasës*, *marrës* итн.

Третото лице еднина од сегашно време исказен начин се образува само со наставката *-n* кај сите глаголи слично како кај прво лице еднина и во трето лице глаголите што се подложни на метафонија и апофонија не добиваат наставка: *qan*, *çeshën*, *fjen* / *flen*, *lan*, *blin*, *merr*, *del*, *ep*, *njef*, *shef* итн.

Првото лице множина, сегашно време во тетовскиот говор се образува со овие лични наставки, *-im*, *-ëm* и *-jm*, *-m*, наставката *-im* и *-ëm* ги добиваат глаголите што завршуваат со согласки, како што се: *shkuli*, *kapërcim*, *pjekëm* / *pekëm*, *dalëm*, *marrëm*,

⁴⁷ Demiraj, Sh., *Morfologjia historike, pjesa I, II*, Prishtinë, 1980, стр. 215.

prekim итн., додека глаголите што завршуваат со самогласка во прво лице множина од сегашно време се појавуваат со наставките *-jm* и *-m*: *çojm, folim, rrajm, qajm, blim / bjim* итн.

Второто лице множина од сегашно време исказен начин се образува за сите глаголи со наставката *-ni*: *folni, çeshni, merrni, pjeqi / pekni, blini / bjini, çojni, qajni* итн.

Трето лице множина од сегашно време исказен начин се создава со наставките *-in* и *-ën* за глаголите што завршуваат на согласки и за глаголите во самогласки наставките *-jn* и *-n*.

Множина од трето лице од сегашно индикатив се образува со наставките *-in* и *-ën* за глаголите што завршуваат на согласки и за глаголите што завршуваат на самогласка *-jn* и *-n*. Глаголи во согласки: *dalën, vdesën, marrën, folin* итн., додека за глаголите во самогласка: *din / dijn, fijn / flen, mashtrojn* и др.

§ Неактивна форма

Неактивната форма на глаголите е скоро иста како и кај сите други албански говори па и во градот Тетово. За еднина во сегашно време, во сите три лица ги имаме овие наставки, првото лице ја има наставката завршетокот *-em*, второто лице го има завршетокот *-esh*, а третото лице еднина има крај *-et*, овие завршетоци се исти за сите глаголи, освен глаголите што завршуваат на самогласки каде што оние пред овие наставки го зачувуваат *-h*: *arrnohem, arrnohesh, arnohet* и др.

Имаме разлика во множина, каде што глаголите имале фонетски и дијалектни промени, за глаголите од прво лице множина од сегашно време ја имаме личната наставка *-на*, , *veshna, lidhna, marrna* итн., за второ лице наставката *-ni*, каде што тука имаме и испуштање на епентетичкото *-h* за глаголите во согласка: *dritoni < dritoheni, lidhni, veshni* итн. Множина од трето лице ги има наставките *-en* и *-hen*: *lidhen, arnohen, fejohen, dahren* итн.

2. Минато определено несвршено време (имперфект) - исказен начин

§ Активна форма

Тетовскиот говор кај имперфект е сличен со северните и централните гегиски говори.⁴⁸ Глаголите што завршуваат на согласки за трите лица во еднина ги имаат овие наставки, за прво лице *-shem*, за второ *-she* и за трето лице еднина *-te*, во прво лице множина ја имаат личната наставка *-shna*, второ лице множина *-shi* и трето лице *-shin, si; folshem, folshe, folte, folshna, folshi, folshin* итн.

Во нашиот говор, оние глаголи што завршуваат на самогласка и добиваат лична наставка *-i* слично ги добиваат личните наставки како и глаголите што завршуваат со согласка за имперфект исказен начин: *flishem, flishe, flinte, flishna, flishi, flishin* итн., исклучок се глаголите што завршуваат на самогласките *-a, -o* и *u/ue*, таквите глаголи ги добиваат истите наставки што ги споменавме погоре за имперфект, но пред нив ја чуваат наставката *-j*: *çajshem, çashe, çajte, çajshim, çajshi, çajshin, pushojshem, pushojshje, pushojte, pushojshna, pushpjshni, pushojshnin* итн.

§ Неактивна форма - имперфект

На наставките на неактивната форма секогаш им претходат наставките на активната форма и во тоа време се случува истото, само што им го додаваме честичката *u*. Наставките се исти како и кај активната форма само што пред нив ја имаме честичката *u*, исто така истото продолжува и за глаголите кои завршуваат со *-a, -o, u/ue*, кои ја добиваат честичката *u* пред глаголот и не ја зачуваат наставката *-j* на крајот: *u çashem, u çashe, u çatë, çashim, çashi, çashin, ne u çashim t'u bë punë përdit*.

3. Минато определено свршено време (аорист) - исказен начин

§ Активна форма

Кај минато определено свршено време, како во тетовскиот говор, но и во другите говори, имаме големи промени, главно фонетски промени во глаголскиот систем. Значи, во еднина, во прво лице ја имаме наставката *-a*, во второ лице наставката *-e* и во трето лице наставката *-i* и за множина ги имаме овие наставки за сите три лица, првото лице ги има наставките *-ëm* и *-m*, второто лице *-ët / -t* и третото

⁴⁸ Gjiniari, Jorgji, *Dialektologjia shqiptare*, Tiranë, 1975, f. 142.

лице -ën / -n, на пр.: *qajta, qajte, qajti, qajtëm/ qajtëm, qajtët, qajtën, besova, besove, besoji, besam, besat, besam* и др.

Глаголите што подлежат на апофонија и метафонија и некои други глаголи во трето лице еднина се појавуваат без наставки: *mur, vodh, mlodh* и др.

Глаголите *baj, ve* и *za* во минато определено свршено време ја изведуваат согласката -n на старата основа, која тука ја извршува работата на консонантска епентеза: *vuna, vune, vu, vum, vut, vun, bana, bane, bani, bam, bat, ban, zuna, zune, zu, zum, zut, zun*.⁴⁹

Во делот на неправилни глаголи во аорист се појавуваат со суплетивни форми како и во албанскиот стандарден јазик: *jom / kesh, kom / pata, jap / dhash, bie / rrash, vaj / erdha*.

Глаголите со сигматичен аорист во еднина второ лице, како и во повеќето други гегиски говори, исто така и во тетовскиот говор се појавуваат со групата *ae*: *pae, rae, thae, dhae* и др.

§ Неактивна форма

Неактивната форма обично се создава со додавање на честичката *u* пред глаголите, а потоа личните наставки како што се: *u bliva, u blive, u blie, u blitëm, u blitët, u blitën* итн., како што гледаме од примерот, но и во другите глаголи откриваме дека во трето лице еднина глаголите не добиваат наставки, оние што завршуваат со самогласки, подлежат на фонетски промени: *u bekaue, u shitaue* итн., додека глаголите *lyej, blej, fryej, grij* во трето лице ја добиваат личната наставка -ie, si: *u lie, u blie, u fraie, u grie* итн.

4. Минато неопределено свршено време (перфект) – исказен начин

Минато неопределено свршено време е една од времињата што се употребува доста често во тетовскиот говор, како и во сите други говори, ова време се образува кога пред партиципот на глаголите ги поставуваме помошните глаголи *kam* и *jam*: *kam/kom hek, jom/ jam nejs* итн.

Обично во ова време кај сите лица се менува помошниот глагол *kom* и *jom*, без исклучок, на пр.: *kom puna, ke puna, ka puna, kina/ kimi puna, kini puna, kan puna*, додека

⁴⁹ Sulejmani, Fadil, *Dialektologji (E folmja e Malsisë së Sharrit të Tetovës)*, Arbëria Design, Tetovë, 2006, стр. 218.

неактивната форма на ова време се образува со додавање на партиципот на глаголот, помошниот глагол *jom*: *jom kon, je kon, a kon, ina / imi kan, ini kon, jon kon*.

Вреди да се напомене дека минато неопределено свршено време од глаголот *jam* често се конструира со истиот глагол, каде што ја имаме формата *jom kon agje, je kon, a kon* итн.

5. Предминато време (плусквамперфект втори)

Дури и ова време слично на минато неопределено свршено време се образува, кога пред партиципот на глаголот ги додаваме глаголските форми на *kam* и *jam* во минато определено свршено време на : *pata shkue, pata fol, pata mcau dhe për formën jo veprorë; kesh t'u fol, keve t'u ardh, ket mërzhit* итн.

Честопати, активната и неактивната форма во нашиот говор не се разликува: *un ather pata ardh, un ather kishem ardh* итн.

Вреди да се спомне дека во нашиот говор се употребува и формата *kisha ardh, ishin kon* кои се аналитички форми на основата на плусквамперфект втори.

6. Идно време

Знаеме дека идното време наоѓа употреба во неколку форми, ова време е од дијалектолошки интерес, бидејќи претставува морфолошка промена и преку оваа промена се забележуваат гегиските и тоскиските говори во албанскиот јазик.

Во тетовскиот говор идното и сегашното време се употребува многу често и ретко се употребува идно прекажано време.

Во тетовскиот говор кај идното и сегашното време забележуваме две форми:

Ø Честичката do + глаголот, *de shkojm, de vajm, de dal* итн., и

Ø Глаголските форми kam на сегашно време + предлогот me + глаголот во инфинитив, *kom me fol, ke me dal, ka me ardh* итн.

Од ова забележуваме дека идното време со честичката *do* што во овој случај премина во *de* има многу голема употреба во нашиот говор, но секогаш без сврзувачката честичка *të*, додека втората форма со глаголските форми *kam* се слуша, но доста ретко, ова најчесто го слуша од студенти од Прешевската Долина, како и од некои семејства со косовско потекло, но кои може да се сретнат и во голем дел од населението во текот на нивната комуникација.

Вреди да се спомне дека идното време во тетовскиот говор се образува и со глаголот *dua* + *lidhorja e foljeve*, si; *due t'shkoj shpaj*, *tej duesh me dal ma herët* итн.

Имено, идно прекажано време се употребува помалку, повеќе го слушаеме во трето лице еднина и множина. Се образува кога честичката *do* се употребува пред формите на глаголот од минато неопределено свршено време на конјунктивен начин, глаголот *kam* за активната форма и глаголот *jam* за неактивната форма: *do / de këse shku*, *de /do jese smuj* итн.

3.1.5.2. Конјунктивен начин

Конјунктивниот начин во нашиот говор има многу збиена употреба. Во нашиот говор времињата на конјунктивниот начин се: сегашно, минато определено несвршено (имперфект), минато неопределено свршено време (перфект), каде што кај ова време се појавуваат и некои други форми на минато неопределено свршено време, што ќе го видиме подолу.

1. Сегашно време - конјунктивен начин

Во сегашно време конјунктивен начин, имаме разлика со онаа на исказниот начин, бидејќи тука глаголите што завршуваат на согласки во трето лице еднина ја добиваат наставката *-e*, додека глаголите што завршуваат со самогласки во трето лице ја добиваат наставката *-je*, si; (aj) *t'fole*, *t'hece*, *t'knoje*, *t'haje*, *t'paje* и др.

Глаголите *la*, *ve/ vie*, *za*, *përza*, *fje / fle* итн., во трето лице еднина ја добиваат наставката *-e* зачувувајќи го назалното *-n* што остана од пред ротацизмот: *d'vene*, *t'lane*, *d'zane*, *t'ffene / t'flene* и др.

Неактивната форма на ова време во конјунктивен начин се образува од сегашно време на исказен начин со додавање од напред на сврзникот *t'*, на пр.: *t'lutem*, *t'merrem*, *t'vdes* итн.

2. Минато определено несвршено време (имперфект) - конјунктивен начин

Минато определено несвршено време кај овој начин се образува со додавање на *t'* од напред на глаголите кои имаат исти лични наставки со минато определено несвршено време на исказен начин, наставките се исти и за активната и за неактивната

форма, само со формообразувачката честичка *t'* пред глаголите, на пр.: *t'matshe / t'u matshe, t'shtrojshe / t'u shtrojshe, t'thojshem / t'u thojshem* и др., и глаголите *kam* и *jam* се образуваат се формите на минато определено несвршено време на исказан начин, но со додавање честичката на *t'* од напред: *t'ishem agje, t'ishe ktau, t'kishna shku, t'kiske ardh* и др.

3. Минато неопределено свршено време (перфект) – конјунктивен начин

И минато неопределено свршено време на конјунктивен начин има слична конструкција во нашиот говор како и во стандардниот албански јазик, каде што на партиципот на глаголот му ги додаваме формите на сегашно време од помошниот глагол *kam* за активна форма и *jam* за неактивната форма: *t'kom fal, t'kese ardh, t'jese froj/ fraj, t'esën la* и др.

Како што спомнав погоре за минато неопределено свршено време добиваме што повеќе други форми, на пример: кога формите на минато неопределено свршено време конјунктивен начин на помошните глаголи *kam* и *jam* му се додаваат на партиципот на глаголот, на пр.: *t'kishem fol, t'kiske ardh, t'kishit kon, t'ishna / t'ishim dasht, t'ishin vesh* и др.

3.1.5.3. Адмиративен начин

Адмиративниот начин како што знаеме покрај зачуденост, изразува и други нијанси како што се противење, несогласување, иронија итн., и врз основа на оваа и многу различни автори кои се занимавале со јазични студии, забележуваме дека овој начин го има само албанскиот јазик.

Во албанскиот стандарден јазик, адмиративниот начин има четири глаголски времиња: сегашно, минато определено несвршено (имперфект), минато неопределено свршено (перфект) и предминато (плусквамперфект), додека во тетовскиот говор, како и во повеќето гегиски говори, адмиративниот начин има две времиња, сегашно време и минато неопределено свршено време (перфект).

1. Сегашно време – адмиративен начин

Сегашното време на адмиративен начин во нашиот говор е исто така конструирано како и во целиот албански јазик, кога на формите на сегашно време

адмиративен начин им ги додаваме формите на помошниот глагол *kam* од сегашното време и имперфект исказен начин:

Un folkam, çeshkam, marrkam;

Ne folkna, çeshkna, marrkna;

Tej folke, çeshke, marrke;

Ju folki, çeshki, marrki;

Aj folka çeshka, marrka;

Ato folkën, çeshkan, marrkan.

Пасивната форма во овој говор е слична како и активната форма само што пасивната форма се додава честичката *ц*, *u lakam*, *u lake*, *u laka*, *u lakna*, *u laki*, *u lakan* и др.

2. Минато неопределено свршено време (перфект) – адмиративен начин

Ова време се образува кога на партиципот на глаголот му се додаваат наставките на помошните глаголи на сегашното време во адмиратив *kam* за активната форма и *jam* за неактивната форма, како што се: *paskam / paham ardh*, *paske shku/ pahe shku*, *konem frajk*, *kona gjazmau* и др.

3.1.5.4. Условен начин

Условниот начин, како и во стандардниот јазик, така и во нашиот говор, има две глаголски времиња, сегашното време и перфект.

1. Сегашно време – условен начин

Сегашното време од условен начин во нашиот говор се појавува во неколку форми, што го прави ова време од посебно значење за албанската дијалектологија.

- v Форма со глаголска честичка *do* + глаголот во имперфект конјунктивен начин без честичката *të*, на пример: *do/de shkojshem*, *do / de dilshe*, *do /de kishi* и др.
- v Форма со помошниот глагол *kam* во имперфект исказен начин + честичката *me* + глаголот во инфинитив, на пример: *t'kishem me ardh*, *kishna me dal*, *mo kishe ra brreshën* и др.
- v Форма со помошниот глагол *kam* со второто предминато време (плусквамперфект 2) + честичката *me* + глаголот во инфинитив, на пример: *pata me ardh*, *patën me shkue*, *pat me kallzaue* и др.

- v Образованите форми од помошниот глагол *kam* во имперфект исказен начин + партиципот *për* (со глаголска именка од среден род) + глаголот во инфинитив: *kishe për t'u çudit se xhi de t'xhite*.

2. Перфект – условен начин

Ова време се образува кога честичката *do* се додава на активните и неактивните форми на глаголите во перфект конјунктивен начин, како што се: *da kishim dritaue pak rendin, t'kishem dit se de vajni, de ishim përla* и др.

3.1.5.5. Желбен начин (Оптатив)

Желбениот начин (оптативот) има две глаголски времиња: *сегашно* и *минато неопределено свршено*.

1. Сегашно време – желбен начин

Ова време има слична образувачка форма со сите други говори на албанскиот, како што се: *gzojsha, gzojsh, gzojt, gzojshna, gzojshi, gzojshin*. Обично овие глаголски форми се користат за клетви и благослови, како што се: *Meçi majr, t'plast zemra, t'gzojni* и др.

Оние глаголи што завршуваат со согласка *-sh* го задржуваат ова иако ја добиваат наставката од желбен начин *-sh, si çeshsha, përveshsha* и др.

2. Минато неопределено свршено време (перфект) - желбен начин

Ова време се образува кога на глаголите во перфект желбен начин им ги додаваме формите на сегашното време желбен начин од глаголот *kam* за активна и неактивната форма, како што се: *paça dal, kofsha mcau, koft idhanu* и др.

3.1.5.6. Заповеден начин

Заповедниот начин како во целиот албански јазик, така и во тетовскиот говор се појавува со многу ограничени и посебни форми, овој начин се користи само во сегашно време.

Овој начин во стандардниот јазик се појавува само во второ лице еднина и множина, но во нашиот говор глаголите претрпеле промени во нивната основа, каде што многу често глаголите се појавуваат со друга основа. Ќе се обидеме да ги

претставиме овие форми на императив. Ќе се обидеме да ги претставиме овие форми на заповеден начин.

Глаголите што завршуваат на самогласка -о, на овој начин таа паѓа добивајќи ја личната наставка –*au*: *dritau, largua, mendau, mcau* и др.

Глаголите што завршуваат со самогласка -е на овој начин, исто така, добиваат уште една вокална наставка самогласка со завршеток -е, но карактеристично е што не паѓа-е, но и двете се изговараат: *kapërcee, thkee, merthee* и др.

Глаголите што завршуваат на -ј во второ лице множина ја чуваат оваа лична наставка, на пр.: *(ju) punojni, gzojni, lajni, marojni, ngjojni* и др.

Голем број глаголи што завршуваат на согласка, се појавуваат како во исказен начин, но без неговите наставки, на пр.: *fugën – fug, mshelën – mshel, pkut, derdh* и др.

Кај глаголите во множина што завршуваат на -и, оваа самогласка паѓа земајќи ја личната наставка –*ni*: *lidhni, mirrni, kallzojni, ipnu* и др.

3.1.5.7. Неменливи форми на глаголот

Глаголот има шест начини што со право можеме да ги наречеме менливи форми на глаголот, но глаголот има и неменливи форми кои се користат во разни синтаксички конструкции. Ќе видиме како во нашиот говор се создаваат овие неменливи форми на глаголот.

3.1.5.7.1. Партицип

Партиципот во албанскиот јазик, во сите случаи, служи за создавање форми на сложени времиња на глаголот, отколку самостојни форми. Во нашиот говор се среќаваме со оваа форма многу често без формобразувачки наставки како резултат на фонетските промени што ги имало.

Познато е дека голем број глаголи од сите конјугации го формираат партиципот од основата на аорист, бидејќи оваа неменлива форма на почетокот беше дел на партиципот на перфект со примарно значење.⁵⁰

Знаејќи, исто така, дека во нашиот говор имаме елизија на последната самогласка -ë, некои апофонски глаголи се појавуваат слично на сегашното време, како што се: *marr, dal, vedh* и др., додека оние глаголи што завршуваат со согласките *rr, ll*, овие глаголи во стандардниот јазик претрпат апофонија и во нашиот говор се

⁵⁰ Demiraj, Shaban, *Gramatika historike e gjuhës shqipe*, Tiranë, 1968, стр. 937.

појавуваат исти како во аорист и во партицип, како што се: *përcailli, saill, maill*, но можеме да ги слушаме и како: *sëll, mëll* и др.

Кај повеќето глаголи што завршуваат на самогласки во оваа форма се појавува дифтонгизација, како: *helmue / helmaue, përzie, lie, paie, kacie >kërcye, shkraie, fraie*, и др.

Некои одглаголски придавки во партицип се појавуваат со наставката –t: *i gjegët, i kalbët, i pjekët / i pekët, i malitet, i ndriçët*, и др.

Кај глаголите во кои имаме фонетски промени, главно алтернацијата s/t, партиципот го формираат со оваа форма: *bërtas – bërtait, mbet, rrishit, shait* и др.

И некои одглаголски придавки кои се појавуваат со –n, партиципот го образуваат во оваа форма за двата рода: *i zonëm – e zonme, i dhonëm – e dhonme, i lonëm – e lonme* и др.

3.1.5.7.2. Инфинитив

Инфинитивот во нашиот говор се појавува во сложена форма, се состои од предлошки формообразувачки честички *me, pa, për* како и конјуктивот. Најчесто користена форма со честичката *me*: *me fol, me ardh, me dal, me u vesh, me blie*, и др.

Инфинитивот во нашиот говор има многу широка употреба во целни реченици, како што се: *dola me fitaue, shkoj me sheit n’pazar, me hongër buk / me ngran buk, shkoj me pait*, и др.

Еден широко употребен тип на инфинитив во нашиот говор е тоа што има форма на перфект во условен налин: но, како што се:

Многу користен тип на инфинитив во нашиот говор е тоа што има форма на перфект на условен начин, како што се: *me ardh Selimi, me e pa, t’lujn ment* и др., доста користена е истата форма, но кога на глаголите во партицип им ги додаваме помошните глаголи *kam* и *jam* во инфинитив, како што се: *me pas shkue ajo, me pas dit se kush ije, me pas kon tej, xhi de thujshe* и др.

Инфинитивот во некои случаи може да се користи и во споредбени зависни реченици, како што се: *na ka ardh si me kon n’msim, tej e lavdron, atij i duket si me e sha* и др.

Како и во сите гегиски говори, така и во нашиот говор инфинитивот се користи со одрекуачка функција конструирана од честичка за одрекување *pa*, која е поставена пред неа, како што се: *pa shkue, pa dal, pa marr, pa vesh, pa kallza, pa mcaue* и др.

Инфинитивот се користи и за создавање на идно време со помош на типот *me bo: kina me dal, kina me shku, kom me ardh, kini me e lon*, и др.

Ограничена е употребата имаат изразите од типот, *për t'shkue, për t'ardh, për t'flet, për t'njoft > e njoft, për t'marr* и др., кои се формираат од честичката *për* што се појавува пред одглаголска именка.

Во некои случаи се користи и сложената форма од типот *për ta bo* или со помошниот глагол *jam*, на пр.: *sa për ta shajt at djal, sa bo për t'fol me at, a bo për t'shku shkoll, a ka denise për t'hangër, a bo për ta çesh kit dunjoja* и др.

Како што споменавме на почетокот на овој дел, дека инфинитивот се користи на ист начин како и конјунктивен начин, но тие се во еднаква линија, понекогаш се користат инфинитив, а понекогаш конјунктив, како што се: *shkoj d'baj dru / me baj dru, erdh t'na kallzoje / me a kallzaue, shkoj ta thajrr / me e thajrr* и др.

3.1.5.7.3. Герундив (глаголски прилог)

Герундив (глаголски прилог е неменлива форма на глаголот кој во овој говор се образува кога на глаголите во партицип им претходи честичката *tue*, која во нашиот говор е сведен на: *to, t'e, të, dhe tu, p.sh.: to fjet, tu çesh, t'e pa se çfar grue o, e najti të piskllaue, jom tu nejt* и др.

Вреди да се спомене дека во нашиот говор оваа форма служи и за градење на сложениот прирок, бидејќи со помошниот глагол *jam* + друг глагол кој може да биде во сегашно време, имперфект, аорист или перфект се создава реченичен член, на пр.: *ina tu hik, jom tu puna, jan to laraue, ishna tu dal, ishin tu fol, osht tu hangër buk, o kon tu punaue, kesh tu fol* и др.

Герундив има улога на имперфект во искажен начин и на сегашно време во условен начин, секогаш кога се употребува со помошниот глагол *jam* во перфект, како што се: *ishte kon tu ndejt, jom kon tu fjet / flet, ishin kon to e mbajt* и др.

Герундив, исто така, може да се најде како втор реченичен член, како додаток за начин, на пр.: *e xheta tu la pare*, исто така, како предикат, но ретко го среќаваме како форма, како што се: *osht cauc tu u rrajt / rrait* и др.

3.1.5. Броеви

За броевите во нашиот говор, слободно можеме да кажеме дека имаат иста употреба како и во сите други говори на албанскиот, како и во стандардниот јазик.

Во нашиот говор, бројот три кој во стандардниот јазик ја има категоријата род (за машки род *tre* и женски род *tri*, во нашиот говор, се користи само во машки род дури и кога имаме именски дел што е во женски род, како што се: *tre molla*, *tre cauca*, *tre*, *gra*, *tre lule*, *tre shoçe* и др.

Основните броеви во нашиот говор се користат и како показател на именки, но секогаш со претпозитивниот член *të* во зависност од именката, тие исто така ги добиваат карактеристиките и истовремено категоријата на падеж и род, како што се: *tu tre* - *tu treja* / *treija*, *tu di* – *tu dija* и др.

Во тетовскиот говор вреди да се спомене дека, кога броевите се придружени со именки и се користат со претпозитивниот член *të*, но кај нас ова често се означува како *tu*, броевите се разликуваат по родот, како *t'pestat* / *tu pestat* за женскиот род и *t'pestët* / *tu pestët* за машкиот род.

Броевите во тетовскиот говор се користат на ист начин како и во сите други гегиски говори, но броевите од десет до деветнаесет, така што тие се појавуваат со сложенки во овој говор се дифтонгизираат на *ie*, на пр.: *dheit*, *nimbëdheit*, *nëntmbëdheit*, *si dhe ata që tregojnë dhjetëshe të plota*, *tredheit*, *pesdheit* и др., во нашиот говор како и во повеќето гегиски говори не се користи формата *dyzet* за бројот *katërdhjetë*.

Во нашиот говор ги среќаваме и одглалоските придавки образувани преку член, како на пример: *i par*, *i dit*, *e tret* и др., исто така ги слушаеме и во двата рода, како *i par* за машки род, *e para* за женски род: *i xhashti* – *e xhashta*, *i teti* – *e teta* и др.

3.1.6 Прилози

Кога зборуваме за говорот на еден регион, свесни сме дека тие не содржат толку зборови како во стандардниот јазик, па се ограничени во бројот на зборови. Во тетовскиот говор, како и во повеќето гегиски говори, прилозите не претставуваат некоја голема разлика, овде ќе споменеме некои карактеристики што му припаѓаат на овој говор.

3.1.6.1. Прилози за место

Прилозите за местото што најчесто се користат во нашиот говор се: *terma* > *përprjetë*, *teposht*, *posh* / *posht*, *ktau*, *agje*, *ngat* / *gat*, *mas* / *mapa* / *mrapa*, *nalt*, *përkiti*, *urfujti* / *orfujti* и др.

Од горенаведените примери видовме, но и сега ќе го илустрираме со други примери, некои од прилозите се појавуваат во повеќе фонетски варијанти, кои биле подложени од фонетскиот развој што ги имал овој говор, како што се: *mas / mapa/ mbrapa, këndi / këni, ani / tiqe, kta / ktau* и др.

Прилозите за место во овој говор често се создаваат со честичката *–ne* и *çe-*, честичката *çe-* им претходи на прилозите и ја создава оваа варијанта, *çekta, çagje, çekthane, çani, çatai* и др., додека честичката *ne-* се појавува по прилозите и ги создава овие форми, како што се: *termane, tekane hec ma tekane mo rej larg* и др. им претходи

3.1.6.2. Прилози за време

Голем број прилози за време не се користат во лексиката на нашиот говор. Најкарактеристични за овој говор се: *shtahi / tahi, gje, pargje, parës, masnesër, parënpargje, saunde, masahi / masandi* и др.

За прилогот *tani* во овие краишта се користи *shtahi* или *tahi*, додека за прилогот *ende*, во овој крај уште се користи прилогот од турскиот јазик *hala, qerahere* за *dikur* и др., вреди да се спомене дека како прилози со именско потекло се користат изразите *vjet / vet* за минатата година, *a bo ni motmot* за *a bë një vit* и др.

Со сложенки се употребуваат и неколку прилози за време, како што се: *çeshtahine, masanine* и др.

3.1.6.3. Прилози за начин

Прилозите за начин се побројни во нашиот говор, како што се: *keç, majr / mejr / mair, kdale, kshau / kshtau, ashau / ashtau, drit, mtrajsh, mdish* и др.

За прилозите *kalimthi, fluturimthi* кои се прилози од стандардниот јазик, во овој говор не ги слушаме со оваа форма на образување, туку обично се образуваат со формата на герундив (глаголски прилог) како *tu fjaraue, tu kalaue* и др.

Во нашиот говор слушаме и прилози што се создадени со наставките *-as* и *-isht*, како: *barkas, mçeftas, pupas, krafças, vllaznisht, burrnisht* и др., исто така имаме и прилози кои се создаваат со спојување (сложенки) на честичките *çe-* и *–ne*, како: *çashtaune, çashtau* и др.

Прилози, исто така, создадени со наставката *çe-* која е од ориентално потекло и често се користи кога сакаме да означиме јазик, на пр.: *folën arapçe, gjermançe, italiançe, turçe*, и др.

Прилозите за начинот кој се повторуваат во овој говор се појавуваат во следните форми, како што се: *sopa -sopa, vaise – vaise, lloje – lloje, pajka – pajka, sor e kaçit, deg m’deg, llaf mas llafi*, и др.

Како прилози за начин често се употребуваат и супстантивизираниите придавки придружени со предлогот **-me**, како што се: *me t’keç, me t’majr / mair, me t’but, me t’përzime, me t’ngrime, me t’çeshme, me t’blime*, и др.

3.1.5. Сврзници

Сврзниците, како и повеќето делови од зборовните групи, не претставуваат некоја голема разлика во овој говор, но ќе ги споменеме само оние што прават разлика во овој говор.

Како приредени копулативни сврзници во тетовскиот говор се слушаат: *ene, e, hem – hem* овој сврзник е од турско потекло и на албански е *edhe –edhe*, исто така ги имаме изразено и степенуваните сврзници, како што се: *lie xhi... po ene, nauk sall...po ene etj., aj shkoj ene nuk e kthi krajën, unë folshim e ai çullonte punën e vet, hem du t’shkoj hem du t’raj, line xhi s’erdh, po ene s’u paraqit, nauk sall t’shkojsh, po ene t’rrajsh*, и др.

Како приредени спротивни сврзници во тетовскиот говор се слушаа: *kusem, ama, pa,majr po; aj dul kuse un meta, de shkojm ama nuk rajm shom, un shkova majr po se xheta ataj*, и др.

Приредени разделни сврзници во овој крај се слушаат: *o...o, ndash...ndash, jase... jase etj.,si: o shko, o hajde; ndash rrajm, ndash shkojm; jase de punojsh, jase de fijsh*, и др.

Како заклучни сврзници ги слушаеме сврзниците: *prani, kshtau që, si: nuk ndajhej majrë kshau që s’dul hiç, ai do t’dale, prani nuk folën*, и др.

Подредените сврзници се повеќебројни, и како такви ги слушаеме: *n’koft xhi, sado xhi, çish kur, pi se; nisoj si gjali si cauca; aj kur de vaje, de haje dark; ku ke shku, agje ku ha pula gjur; kudo me kan, çaj o*, и др.

Од особен интерес за тетовскиот говор е определениот сврзник *që* што во овој говор се појавува како *xhi*, како што се: *me xhi de shkojm n’Amerik msojmë ma shom; agje ka ni vend xhi ruhen letrat; kush ash ai xhi i ndalën njerzit*, и др.

3.1.6. Честички

Во споредба со другите зборовни групи, во овој говор наидуваме на помал број честички. Како најчесто користени честички се одречните честички: *nauk, mos, s', jo* и др., како и потврдните честички: *aha, po, po se po*, и др.

Но, имаме и други честички кои се широко користени во овој говор, како што се: *bash, mun, pale / pele, mo, tamam, thause, neise, gjajti, bile, sall*, и др.

Некои честички што се користат на овој говор, во стандардниот јазик имаат единствена форма, додека истите во тетовскиот говор се појавуваат синонимно, во зависност од местата каде што доаѓаат граѓаните, ја користат таа варијанта, на пр.: *shu / sall > vetëm; zar / zare > si duket; njen / njer / gjer > deri etj., dul te dera, shu ta shofe niher; njen agje nalt de shkoj*, и др.,

Од одречните честички се користат и следниве честички: *jo be jo, je, jok, ncuk, snuk*, и др., додека ка потврдни честички се користат и: *si jo, po, ok, oki, çish nauk, si nauk, po de* и др., како честички за посочување повеќе се користат честичките: *çe, çe ku e kie librën; çe ku asht shoçi jot*, и др.

3.1.7. Извици

Извиците се зборови што ги изразуваат чувствата на говорителот, емоциите како и за да привлечат нечие внимание. Во овој дел ќе ги споменеме извиците кои се разликуваат од стандардниот јазик и оние извици што се од ономотопејско потекло.

Извиците изразуваат различни чувства на говорителот, како што се: радост, тага, болка, омраза, љубов, среќа и сл.. Во овој говор интонацијата со која го изразуваме извикот е многу важна и се разликува по значењето и околноста на употребата.

Извиците што изразуваат чувства на среќа, радост се: *oh, uha, ah*, на пр.: *oh sa majr kona; ah jet e loçk; uha sa mair*, и др., извици кои изразуваат болка се: *auf, of, ah, si: auff çfar dhejmte; of shkova; ah kraja m'dhemb* и др., извици кои изразуваат, омраза, закана, презир се: *ah, hajt hajt, çiče mori, more*, на пр.: *ah pisi xhi ije; hajt hajt se de ta kallzpj qifin; çiče mori si ndodhi kjo; kujdes more tej gjalo*, и др.

Во овој говор, широко се користат извици што изразуваат поттикнување на некое дејство, како што се: *hë, mule, hej* и др., *mule ta sosim sa s'ka ardh profi; hë epi zort ene pak se u sos dita*, и др.

Во овој говор се користат многу извици *be* и *bre*; *uf be*, *si be ashta*, *of bre nan*, *ah be si ka ardh jeta*, *hë be ene pakës*, кои изразуваат чувството на нетрпеливост на говорителот во врска со некое дејство.

Извиците што изразуваат изненадување во овој говор се: *jaja*, *oho*, *uou*, *uau*, на пр.: *jeja sa e heshme*; *oho sa mu bo qifi*; *uou sa interesant kona*; *uau sa pallte heshme*, и др.

Како и во сите други говори и во тетовскиот говор се присутни извичниците. Овие извици се разликуваат кога сакаме да ги разликуваме луѓето според родот, така што тие се различни за машкиот род: *ej*, *o*, *hej*, *ore*, *more*, *si*: *ej ngjom pakës*; *o tej hec teko*; *hej a erdhe*; *ore si u bo kjo*; *more tej cullo hap sajt*, и др., додека за женскиот род се: *oj*, *moj*, *mori*, *si*: *oj tej hajde ma*; *mori tej cullo me kë rajsh*, и др.

Имено, кога имаме извичник, односно кога сакаме да повикаме некого, несомнено дека ќе имаме одговор и од другата страна во врска со повикот што е упатен. Мажите одговараат *po* (да), *ho* (хо), додека кај жените исто така се слуша *hoja* како одговор кон некој кога ќе се повика.

Во повеќе случаи како извици се користат и именски зборови, како што се: *e zeza un*, *çiçja tej*, *njer ajo*, *mjer tej*, и др.

Ономатопејските извици се многу изразени во тетовскиот говор, кои како што е познато се резултат на имитација на звуци, гласови, виканица, извици на предмети, суштества на разни природни појави.

Ciju ciju, *kra*, *ku-ku*, *mjau*, *ham*, *cër*, *tu*, *bëëz*, *auu*, *ke- ke*, *hu-hu*, и др. > овие се ономатопеи кои имитираат звуци на птици и животни.

Bam- bum, *klau*, *bram – brum*, *brof*, *bërr*, *klum*, *vap – vap*, *fësh –fësh*, *kërc-kërc*, *fërr-fërr*, *tringëll*, *plau*, *prau*, *shkllap*, *tak*, *fap*, *vërc – mërc*, *tak –tak*, *trak* и др., се некои од ономатопеите кои изразуваат звуци од различни предмети и дејства како што се: *bum – bum i ra derës dekush*; *klau m'pejki pi dore telefoni*; *baram – brum bojshin do derë rabe*; *brof u ngrojt në kom*; *bërr sa ftofët*; *klum hini në uj*; *vap-vap bonte kur hecte*; *fësh –fësh fshonte*; *kërc 0 kërc bojshin drrasat*; *tringëll u rza tanjiri*; *plau i ra me shpull*; *shkllap e zun e në rren*; *e drejtova atë punënën tak –tak*; *xhi m'bon vërc – mërc këndi andi*; *trak ce paret n'dorë*, и др.

Имаме и ономатопеи кои укажуваат човечки постапки како што се: *ha –ha çeshi me zo t'madh, ëëë qante ndër viti, shhh mos ndajhet asni zo* синоним за ова исто така го имаме и *psst zo z'du*, и др.

Како ономатопеја, постојат и некои глаголи кои потекнуваат од ономатопеја, како што се: *kupati* добиена од ономатопеја *kup e kup!* Во лексичка смисла дека ја работам земјата.

Kllausi што доаѓа од ономатопејата *kllau*, т.е. му удри шлаканица.

Рапојт, кој потекнува од рап-рап ономатопеја и има лексичко значење кога бучавата е предизвикана од судири на предмети.

Raptoj потекнува од ономатопејата *rap-rap* што има лексичко значење кога бучавата е предизвикана од урнати предмети.

E zhdaupi потекнува од ономатопејата *zhdup-zhdup* - кога ќе претепаат човек.

Llapatoj што потекнува од ономатопеја *llap – llap* за човек кој зборува многу.

Tërtëlloj потекнува од ономатопејата *tër-tër* т.е. кога на некој зборува бесмислици.

Llakaçejti доаѓа од ономатопејата *llak-llak* кој има лексичко значење кога мешаме нешто, вода, кисело млеко итн.

Llapatajsi доаѓа од оном. *llap-llap* кога некој јаде нешто.

Rapatejsi кои доаѓаат од ономатопејата *rap-rap* што има лексичко значење *ia rapatejsi llafet* т.е. сето тоа му го кажа во лице што значи дека му удрил шлаканица.

ТРЕТА ГЛАВА

3. СОЦИОЛИНГВИСТИЧКИ ПРЕГЛЕДИ ЗА УРБАНИОТ ГОВОР НА ТЕТОВО И ОКОЛИНАТА

Албанскиот јазик, во последно време во поголема поврзаност со меѓународниот свет, како и бројните движења на луѓе го прават да стапи во контакт, па дури и во симбиоза со други јазици.

Имајќи многу широко свое проширување, и овие движења што се создаваат меѓу луѓето го прават да се издигне многу повисоко отколку што е. Од оваа врска гледаме дека околностите на повеќејазичниот живот доведоа до создавање јазични трансфери и интерференции помеѓу јазиците кои пробиваат во одредени јазични дисциплини. Ако тргнеме од подалечното минато, ќе забележиме дека немаме многу социолингвистички разлики, бидејќи луѓето не се преселија толку многу, сè што е направено во одреден општествен круг, но со текот на годините и со растечката еволуција на општеството воопшто, како и на луѓето, економијата итн. забележавме голема разлика. Луѓето почнуваат да се движат, во различни градови и со тоа примаат и даваат различни изрази и форми на зборови. Тука во Тетово, живеејќи со Македонците, имаме многу нивни зборови и јазични калки. Така, со текот на годините и со подемот на општеството на повисоко ниво, имаме значајни социолингвистички промени.

Тетово, сега е град кој освен што има доволно популација од млади луѓе, има и два универзитета кои го насочија фокусот на знаење, но и поврзаност помеѓу општеството, културата и различните традиции. Со ова мислам дека во нашиот град, сега имаме студенти од сите земји во Северна Македонија, имаме студенти кои доаѓаат од Косово, Албанија, Прешевска Долина итн., сето ова направила да дадеме и да земеме во однос на јазикот, бидејќи преку него започнува сè, но и во многу други појави.

Не можеме секогаш да бидеме многу возбудени и задоволни со јазикот во оваа земја, бидејќи мора да бидеме свесни дека во нашите учебници, има многу големо нарушување при употребата на јазикот, кога го велам тоа сакам да аргументирам дека во тие текстови имаме прво јазични грешки, така што при изготвувањето на тие текстови не биле разгледани од лингвист, имаме и грешки кои немаат никаква врска со

албанската нација, сето ова се прави со тоа што имаме државна цензура кон Албанците.

Имено, немаме толку многу анализи за тетовскиот урбаниот говор, бидејќи сè што можеме да кажеме за јазикот за овој дел од земјата, главно се базираат на говорот на тетовските висорамнини или неговите села, додека за урбаниот дел на градот немаме студија некоја студија.

Тетово се граничи со селата што се дел од висорамнините, односно селата од Шар Планина (Малесија), селата што се на границата со Косово, односно до Јажинце, на исток со Сува Планина и селата до Општината Желино, додека на запад со села кои достигнувале до градот Гостивар. Од ова гледаме дека околината на градот Тетово е многу широка и тоа му додава многу нијанси на јазикот на градот Тетово. Бидејќи, имаме предвид дека повеќето села имаат свој посебен говор што се разликува во гласовниот систем, во скратувањето или оддолжувањето на самогласките и согласките, во создавањето множински именки, во глаголските форми и така натаму, се мноштво карактеристики што ги прават овие села да се издвојуваат едни од други.

Во однос на дијалектната поделба, и говорот на Полог и на Шар од Тетово припаѓаат на групата Централно гегиски говори (Сулејмани, 2006: 50). Овие се само тие разлики од лингвистичка гледна точка, но имаме и разлики во поздравите, во зајакнување на желбите, клетвите како и во родовите односи, односно машко / женска комуникација.

Говорот на градот Тетово заедно со неговата околина сочинуваат посебен тип, што го прави овој говор различен од другите говори кои се дел од централниот гегиски говор, соодветно со некои заеднички карактеристики, кои се од областа на фонетиката, морфологијата и лексикологијата на албанскиот јазик.

Ги анализираме јазичниот аспект, разликите и начинот на говорот во претходните поглавја, овде ќе се занимаваме со некои комуникациски карактеристики што не ги споменаваме и кои заземаат суштинско место во социолингвистичкиот аспект. Ова е најдобриот начин за подобро да ги истражime карактеристиките што ги има овој говор во однос на другите гегиски говори, па дури и на тоскиските говори, тоа е лексикологија. Лексикологијата е лингвистичка наука која се занимава со значењето на зборот, односно со она што го изразува зборот. Така, во ова поглавје ќе видиме како се поздравуваа луѓето во градот Тетово, дали е различно во однос на родот, односно како девојките се изразуваат и како се изразуваат момчињата, ќе се фокусираме на

јазикот на децата, како се толкува од младите луѓе, новите јазични зборови кои се во голем број од англиски, до честитки, клетви и конечно ќе застанеме на жаргонот на младите во Тетово.

Ова поглавје главно ќе биде посветено на јазикот за тоа како зборуваат младите, колку користат странски зборови наместо албански, итн.

3.1. Јазични разлики по родот во културата на животот во Тетово

Обично социјалната хетерогеност и разновидност се многу тесно поврзани едни со други, дури можеме да кажеме дека тие коегзистираат во паралелна линија со јазичната хетерогеност. Во никој случај не можеме да кажеме дека етнокултурната и социјалната заедница е јазично хомогена, но ниту е спротивно. Досегашните студии покажуваат дека постојат пет фактори кои го разликуваат јазичното однесување кај поединци од општествена заедница. Тие се: социоекономска класа, ниво на образование, возраст, пол и етничка група. Првите два фактора имаат социјален карактер, додека другите три имаат природен карактер.

Со оглед на тоа што ова истражување се спроведува за говорот на градот Тетово, тогаш факторите на јазичната разновидност ќе бидат:

- а) Разликата според *полот*,
- б) Разликата според *семејната и училишната средина*.

а) Разликата според полот

Оваа тема отвора поширок интерес, бидејќи во обидот да ги откриеме концептите поврзани со јазикот и полот, ние уште повеќе се продлабочуваме поврзувајќи се со вонјазични фактори (културни, социјални, итн.), каде што се присутни во исто средство за комуникација во човечкиот говор. Спектарот на оваа тема е многу широк. Треба да се направат многу аналитички анализи за да се дојде до точни ставови, секогаш базиран во лексикологија и фразеологија.

3.1.1. Теоретска анализа за родовиот фактор

Учењето на говорот одигра многу важна улога во општото образование. Поделбата на луѓето по родот не се однесува на тоа како луѓето се поделени врз основа на полот на мажи и жени, како основна поделба, дури и оваа поделба оди по возраст,

бебе и дете, адолесценти и млади луѓе, возрасни и стари лица разликувајќи, сепак, три јазични генерации или поточно социолингвистички генерации⁵¹, каде што имаме разлика во односот на жените и мажите. Знаеме дека општеството направила полова поделба на трудот, мажите се оние кои повеќе се занимаваат со физичка работа, додека жените, како и секогаш, повеќе се занимаваат со домашни работи, ова исто така резултира со поделба на употребата на јазикот во областа на лексиката и на граматичката фразеологија.⁵²

Жените и мажите, дури и кога зборуваат ист јазик, односно имаат исти дијалектни погледи (се од исто семејство), нивните разлики се забележуваат и според нивниот пол. Оваа традиционална поделба на трудот сама по себе исто така беше општествена поделба во говорот, во начините на изразување, совладување на една термилошка сфера над друга, дури и според полот.⁵³

Разликата на луѓе според полот, односно маж и жена е една од важните варијабли на социолингвистичкото проучување. Од студиите што се направени до денес, излегува дека имаме многу разлики меѓу половите и дека жените зборуваат поинаку од мажите. Оваа разлика на жените се разликува и во блискиот семеен круг, така што жените зборуваат поинаку од своите сопрузи, па дури и од синовите.

Во социолингвистиката на Ѓ. Шкуртај, тој посочува дека во речникот на Екрем Чабеј се среќаваме и со еуфемизмот „женски јазик“.⁵⁴ Исто така, постојат некои други синтагми кои се базираат на работата што ја работат жените во уредување на домашните работи, хранење деца, готвење храна, итн. и од ова ги имаме синтагмите *punë grashë, fjalë grash*. Што е различно од машката комуникација.

Разликата на луѓето според полот е една од многуте важни разлики во социолингвистиката. Различните студии и истражувања што ги направивме на овој труд покажуваат дека жените зборуваат поинаку од мажите. Жените имаат своја лексика, во секојдневниот говор воопшто, особено за интимните делови и појави на женскиот живот; додека мажите, покрај карактеристиките во начинот на изразување во

⁵¹ Shkurtaj, Gjovalin, *Sociolinguistikë e shqipes. Nga dialektologjia te etnografia e të folurit*, Shtëpia botuese Morava, Tiranë, 2009, стр. 115.

⁵² Bhasin, Kamla., *Të kuptosh përkatësinë gjinore*, Tiranë, 2006, стр. 10.

⁵³ Shkurtaj, GJ., *Sociolinguistika*, Tiranë, 2005, стр. 232.

⁵⁴ Shkurtaj, Gjovalin, *Sociolinguistikë e shqipes. Nga dialektologjia te etnografia e të folurit*, Shtëpia botuese Morava, Tiranë, 2009, стр. 116.

однос на жените, имаат свои изрази и зборови, кои ги користат само тие и се сметаат за „забранети“ за спротивниот пол.⁵⁵

За да видиме како родовиот фактор влијае на социолингвистичкиот аспект, ќе се задржиме појасно да ги разгледаме најновите теоретски перспективи. Џонсон (Johnson) вели дека најраните теории за употреба на родот и јазикот биле засновани на родовата дихотомија, каде што мажите и жените биле во спротивни позиции.⁵⁶ Со оваа теорија гледаме дека двата рода за комуникација користат ист јазичен извор и користат исти комуникациски системи. Така, кога се користи јазик помеѓу родовите, некои елементи се поставуваат еден врз друг, и како резултат на тоа комуникацијата помеѓу мажот и жената, покрај различните елементи, покажува и некои заеднички елементи.⁵⁷ Во продолжение ќе се задржиме на неколку кратки модели што ќе не приближат до оваа тема за да видиме каков јазик користат жените и мажите во својот говор. За да го анализираме ова, ќе погледнеме неколку модели презентирани од Робин Лакоф (Robin Lakoff), кој се занимава со проучување на јазикот и родот, таа во својата студија претстави некои модели, но ние на овој труд ќе ги споменеме само три од нив.

- Модел на разлика

Целта на овој модел е да се види како мажите и жените се развиваат во различни поткултури и одразуваат различни општествени организации. Во овој поглед, го имаме мислењето на Талбот, кој тврди дека: претходно перцепираните однесувања, како машки обиди да доминираат врз жените, се протолкувани како „меѓукултурен“ феномен.⁵⁸ Крафорд истакнува дека фундаменталните разлики помеѓу жените и мажите го обликуваат начинот на зборување.⁵⁹ Овие разлики му припаѓаат на човекот и се одразуваат во особините на личноста, целите на поединецот, верата итн. За да го видиме позитивниот резултат од овој модел, спроведовме анкета со млади луѓе во градот Тетово, каде што ќе видиме дали треба да го исфрлиме овој модел или не.

Исто така, имаме критика за моделот на разлика, каде што се доведува во прашање фактот дека двата пола припаѓаат на различни супкултури, но сето ова останува да се види од анкетата што ја спроведовме.

⁵⁵ Bhasin, Kamla., *Të kuptosh përkatësinë gjinore*, Tiranë, 2006, f.6.

⁵⁶ Johnson, S., & Meinhof, U. H., *Language and masculinity*, Oxford, 1999, f. 310.

⁵⁷ Hendrix, E. H., *Genderly Speaking*, Georgia, USA, 2001, f. 2.

⁵⁸ Tablot, M., *Language and Gender - An introduction*. USA, 2010, f. 115.

⁵⁹ Holmes, J., *Review of: Talking Difference - on gender and language*. Cambridge, 1997, f. 430-433.

- Модел на доминација

Овој модел покажува дека во разговорите помеѓу двата пола, постои можност мажите да го прекинуваат разговорот повеќе пати отколку жените и врз основа на доминантниот модел, јазикот се смета како патријархална манифестација на општествениот поредок.⁶⁰ Како заклучок, излегува дека мажите се обидуваат да бидат доминантни во разговорот. Така се поставува прашањето, дали овој прекин создаден од машкиот пол е израз на доминација? Дали може да има друг фактор освен прекинување на разговорот и доминација? Дали постои интерес или можеби вклучување на разговорот со овој прекин?

Сето ова е критикувано од Талбот, каде што вели дека овој модел заедно со разликата за која зборувавме погоре, каде што двата модели обезбедуваат ран модел за родова и јазична анализа во општествените науки.⁶¹

- Модел на говор или на јазичното однесување

Моделите што ги спомнавме претставуваат многу сличности едни со други, и секој од нив доби негативна или позитивна оценка. Слободно можеме да кажеме дека тие биле мотив за проучување на феминизмот во претходните времиња. Сега, имаме различни мислења за лингвисти кои се обидуваат да го изучуваат родот и јазикот, особено нагласувајќи го начинот на кој дискурсот помага да се изгради родов идентитет.⁶²

Имено, социолингвистиката историски алудираше на тоа дека луѓето зборуваат на начин што ја одразува личноста и други индивидуални карактеристики.⁶³ Таквиот модел повеќе се фокусира кај мажите и создава можности за интердисциплинарна студија во голем број области на студии, како што се културни студии, социологија и психологија.

⁶⁰ Lakoff, R., *Language and Woman's Place*, Cambridge, 1973, 40.

⁶¹ Tablot, M., *Language and Gender - An introduction*, USA, 2010, f. 114.

⁶² Cameron, D., *Gender and Language Ideologies* In Holmes and Meyerhoff *Handbook of Language and Gender*, Oxford, 2003, стр. 159.

⁶³ Thorne, B., *Review of: Language and Woman's Place by Robin Lakoff*, Chicago, 1976, стр. 744-746.

3.1.2. Легенди за родот и јазикот во Тетово

Потпирајќи се на идеи или мисли за јазикот и родот. Во градот Тетово имаме многу различни мислења, за повеќето може да се каже дека се вкоренети врз основа на патријархалниот систем дека машкиот збор е основа, но од младите јасно гледаме дека тие смениле некои пристапи давајќи право и на женскиот пол дека има и клучна улога во оваа средина.

Секогаш повикувајќи се на Басини, која има многу праведни пристапи во овој поглед, таа вели дека јазикот е родово и сите родови разлики што се рефлектираат во јазикот се создадени од општеството.⁶⁴ Ова е само нејзино мислење за ова, но врз основа на реалноста, бидејќи има многу стереотипи од типот дека жените многу зборуваат, но такво нешто никогаш не е докажано, дури можеме да кажеме дека честопати се одразува спротивното, кога слушаме мажи дека зборуваат повеќе отколку жените.

За подетално да го разгледаме ова, ќе видиме мислителите од различни времиња кои дале различни мислења за ова.

Аристотел: „Храброста на мажот се покажува кога тој заповеда, а на жената кога се покорува“.

Родни Днагерфилд (Rodney Dnagerfield): „Не зборувам со жена ми со години, не сакам да ја прекинам“.

Од ова гледаме дека е повеќе или помалку точно дека мажите мислат дека жените зборуваат повеќе во однос на нив, истото мислење постои и во нашето општество, бидејќи како патријархално или машко општество мислењето останува иста. Од сето ова немаме ништо научно докажано кое мислење е точно. Не сакам да го оставам само со мислењето за тоа како мажите мислат за жените, ќе ги спојам две размислувања за тоа како жените мислат за жените: Маргарет Тачер (Margaret Thatcher): „Ако бараш само зборови, тогаш прашај еден маж, додека ако прашаш за дела, прашај една жена“.

Рут Бадар Гинсбург (Ruth Badar Ginsburg): „Жените го имаат местото таму каде што се донесуваат одлуки, а не да им се нанесе неправда“.

Не е потребно многу да се двоумиме, бидејќи гледаме дека сè што е создадено е само од тоа во какви услови сме израснати и како успеваме да ги замислиме нештата.

⁶⁴ Bhasin, K., *Të kuptosh përkatësinë gjinore*, Tiranë, 2006, стр. 23.

Моето примарно мислење, но и воопшто за нашето општество, и покрај тоа што сме патријархално општество, е дека *жените се столбот на куќата, раката е што ја лула лулката* итн., кога ги вела овие сакам да посочам дека јазикот првпат почнал да се користи од жени кои комуницираат со своите деца и така се развил понатаму.

Начинот на кој мажите и жените „треба“ да комуницираат ја ограничува нивната „лична“ употреба на јазикот.⁶⁵ Инаку, Еман вели: социјалните карактеристики на споделувањето јазик вршат големо влијание врз однесувањето на поединецот.

Во ова истражување, се обидовме да ги разгледаме овие заклучоци за односот помеѓу јазикот и родот, преку анкети.

3.1.3. Разлики при поздрави и честитки на албански територии

Во секоја земја во светот, каде што луѓето живеат и работат, без оглед на условите, средината или околината во која живеат, од најраните времиња до денес, човекот морал да преземе и да воспостави односи со другите луѓе со кои живее или со кои се среќава секој ден на улица, кафулиња, работа итн. Ова е универзален феномен. Од утрото кога се буди до вечерта, кога лежи да спие, човекот е вклучен во низа акции со општеството и со околината во која живее, каде што честопати може да се гледаат како стереотипи, и многу пати се изрази кои се создадени спонтано во човекот, но дека сите овие дејствија, целата оваа врска помеѓу општеството започнува со поздрави и завршува со нив.

Во секојдневниот живот, кога комуницирате со соговорниците, секој за да го надмине конфликтот или несаканиот момент го започнува денот со поздрав, па дури и ова е форма на комуникација што го прави разговорот уште похармоничен, така што човекот користи формули за добро однесување за да создаде добар разговор, па дури и да има среќен ден. Значи, да земеме едноставен пример: *ако некој отиде на работа наутро и во моментот кога ќе влезе во канцеларија или работна установа, нема да упати поздрав до колегата / колегите, од друга страна, тоа би значело како нешто да не е во ред, или како да е вознемирен од неког таму*. Од ова можеме да кажеме дека поздравите се главната основа за вистински разговор и за создавање социјална врска.

⁶⁵ Gordon, E., *Sex, Speech, and Stereotypes: Why Women Use Prestige Speech Forms More than Men*, Cambridge, 1997, стр. 50.

Поздравите се појдовна точка на секоја комуникација и со ова слободно можеме да кажеме дека се стари колку и самото човечко постоење, преку нив се приклучуваме на комуникација, стануваме дел од разговор, преку нив го разбираме пристапот на другиот кон нас, бидејќи свесни сме како се поздравуваме во општествените кругови и со подалечни луѓе, ова е еден од основните показатели за тоа каков пристап можеме да преземеме во комуникацијата што ќе ја направиме, затоа поздравите се од големо значење за лингвистиката.

Тргувајќи од лингвистички аспект ќе забележиме дека албанскиот јазик во сите земји каде што се наоѓа на Балканот, но и во делот на дијаспората, каде што живеат Албанците има многу богата лексика со различни изрази, но особено со поздрави и честитки. Слободно можеме да кажеме дека Албанците имале и продолжуваат да имаат ист став кон поздравите и честитките, имајќи фанатизам во начинот на изразување, оној што честита или поздравува и оној кому тој му се обраќа со тој поздрав или таа честитка.

Албанската лексика е многу богата со вакви изрази, па затоа честитките главно содржат извици како што се: *faleminderit*, *tungjatjeta*, *mirë se erdhët*, *mirupafshim* и др. Исто така, достоинство место и со многу вредности заземаат придавките (*i*, *e*) *gëzuar*, (*i*, *e*) *mbarë*, (*i*, *e*) *mirë* итн., како и именките: *lumturi*, *gëzim*, *harmoni*, *jetëgjatë*, *gëzim*, *gazmend*, *fatbardhë* итн. Можеме со голема увереност да кажеме дека Албанците имаат богат речник на поздрави и честитки и ова може да биде добра студија која ќе истакне многу карактеристики на јазикот.

Во анкетата што ја направивме во врска со тетовскиот урбан јазик, анкетиравме 500 млади луѓе од средните училишта и студенти од Универзитетот во Тетово. Во прашањето: Колку пати дневно го користите зборот *faleminderit*? (благодарам?) 220 млади луѓе одговараат дека забораваат да кажат благодарам, додека во прашањето: *Дали чувствувате тешкотии да кажете благодарам некому?* 130 млади луѓе одговараат дека им е тешко да одговорат, бидејќи мислат дека им се крши нивната гордост. Но, на прашањето: кој најмногу го користи Зборот *faleminderit* (благодарам)? 334 млади луѓе одговориле дека тоа најчесто го користат жените, но некои момчиња велат дека девојчињата го прават тоа за да се покажат. Од овој едноставен израз разбираме дека во градот Тетово, можеме да кажеме дека многу малку се користи зборот *faleminderit* (благодарам). Сето ова покажува дека младите не сакаат да ги

користат овие „магични“ изрази во својот вокабулар меѓу себе, но само ако одат во некоја повисока институција.

Можеме со голема увереност да кажеме дека неупотребата на овие изрази е проблем што е поврзан со културата и етиката на комуникација во општествените кругови и дека нивното неискористување не укажува на подем на општеството, туку само на игнорантно општество.

3.1.1.1. Начинот на честитки во местата каде што живеат Албанците

Јазичниот бонтон е присутен во секоја земја и на секој јазик, бидејќи бил и останува израз на културните традиции и е тесно поврзан со политичката и општествената организација и обичаите и традициите на секоја нација.⁶⁶ Јазикот на народот е, исто така, тесно поврзан со карактерот на еден народ и преку тоа ги имаме овие јазични манири што го прават јазикот да се истакнува и дава многу други нијанси за истражување. Покрај поздравите, ние имаме и поздрави што се слично употребливи од луѓето во нивниот секојдневен говор.

Честитите, напротив, се друга форма на комуникација меѓу луѓето, тие се носители на традиционални и етнокултурни елементи. Честитките ни се од различни форми, имаме честитки што се однесуваат на национални и меѓународни празници, имаме честитки што се однесуваат на религијата, но и честитки што немаат врска со некој посебен празник, како на пр.: *urime ditëlindjen, urime martesën* итн., па во зависност од популарната култура и честитките се такви.

Културата на одредена група луѓе може различно да се види во културната презентација која има различни врски на теми и настани. На пример: ќе земеме неколку примери поврзани со честитки:

- Во градот Тетово, но и во околината за зачувување на заедницата и за да имаме меѓусоцијална хармонија имаме честитки поврзани со верските празници, ова го развиваат луѓе од иста религија, на пример: *urime Bajrami i Madh apo Fitër Bajrami, urime Bajrami i Vogël apo Kurban Bajrami*, но на дијалект го слушаме е *gëzofsh Bajramin* а за возврат го имаме изразот *kofsh shëndosh edhe ti e gëzofsh*. Значи, ова е типична тетовска желба. Покрај тоа, бидејќи имаме заеднички живот со

⁶⁶ Shkurtaj, Gj. *Kultura e gjuhës*, 2006, стр. 47

македонското население, и ним им ги честитаат верските празници што ги имаат и обратно, и тие ни ги честитаат нашите празници.

- Ние многу скапоцено и со посебно внимание упатуваме честитки и за 28 Ноември Денот на знамето, 7 март Денот на учителот и 22 Ноември Денот на албанската азбука, три празници кои се национални за нас Албанците кои живееме во Северна Македонија, кои нè прават да се чувствуваме едно со Албанците кои живеат во границите на Албанија.
- Други празници кои се многу присутни во Тетово, ја имаме и Новата година. Општо земено, населението е од муслиманска вероисповед, ние ја славиме само ноќта на промена на годината, и не го славиме Божиќ што претходи на оваа ноќ или на православните кои доаѓаат веднаш по Новата година. Не треба да го забораваме Денот на жената кој е празник што овде се перципира со идејата како „Ден на мајката“, но кој има голема тежина кај жените во градот и околината.

Тука ги споменавме празниците кои се општи и кои се слават во целиот град и од сите луѓе. Каде што дури и честитките се општи. Но, имаме и честитки поврзани со радосните искуства и случувања на секој човек. За разлика од празничните честитки што им припаѓаат на сите, во среќни лични настани, луѓето се повеќе подготвени лично да ги поздрават со писмена или разговорна порака, што е спротивно на националните и верските празници. Овие индивидуални или лични честитки може да бидат:

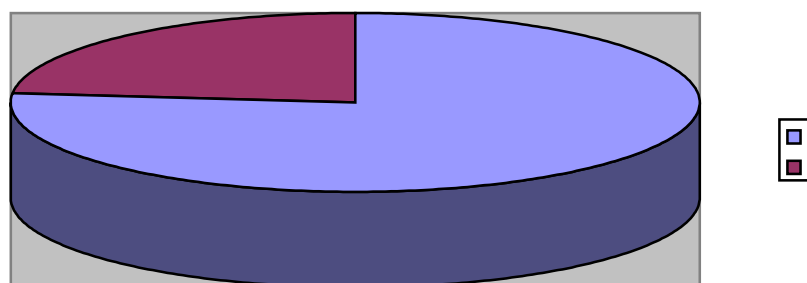
- Честитки по повод на склучување брак,
- Честитки по повод на раѓањето на детето,
- Честитки за роденден,
- Честитки за добро патување,
- Честитки за среќа во животот,
- Како и многу други честитки што се поврзуваат со одреден случај на поединецот, како што се завршување на училиште, добивање диплома или сертификат, унапредување итн.

Од анкетата што ја направивме во врска со честитките, гледаме дека честитките обично се поврзуваат со добро здравје, долговечност и се посакува да не се срамат. Тука, се занимаваме со многу важен елемент, бидејќи преку ова се среќаваме со типичен традиционален албански менталитет, каде што преку ова одблизу го разбираме животот и културата на граѓаните на Тетово. Забележуваме дека еден од најсилните приоритети е ќерката да не ги засрами, да се омажи за маж и да не се одвои од него, да има многу деца, да имаат долг и среќен живот. Семејната чест била и е главната поента на Албанците во Тетово и околината, оваа подобро ќе го видиме во честитките и поздравите што ќе ги анализираме во продолжение.

И кај честитките, именките што се споменуваат најмногу се: *shëndet, jetë, gëzim, lumturi, harmoni* (здравје, живот, радост, среќа, хармонија) итн., Додека глаголите се користат и во желбен начин, бидејќи истите се изразуваат преку желбата другиот да има добрина: *u gëzofsh, qofsh, bëfsh, shkofsh, dhashtë, jetofsh, punofsh, paç* итн. Имаме и придавки, како што се: *i/e mirë, i/e bardhë, i/e bukur, i/e dashur* итн.

Покрај тоа, и од долгата употреба на времето, и од јазичната логика на корисниците низ вековите, овие фразеолошки изрази за поздрави и честитки излегуваат со одлична граматичка конструкција, целосно во граматичката логика на албанскиот јазик.

Во текот на анкетата што ја спроведовме со млади луѓе во градот Тетово, забележуваме дека тие се многу чувствителни на честитки и од прашањето што им го поставивме: *Дали им посакувате среќен роденден на вашите пријатели?* 428 се изразија, да, им го честитаат на пријателите роденденот. А на прашањето: *Дали упатувате честитки по повод верските и меѓународните празници усно или преку пораки?* 384 од нив одговориле дека им честитаат само за верски празници, додека 116 се обидуваат да не ги заборават или пишуваат честитки и за националните празници.

Сл. 1. Колку упатуваат честитки за верски и национални празници.

3.2.Посебни говори според родот во тетивскиот говор

Погоре, ги наброивме во општа форма поздравите и честитките што се прават во градот Тетово, но сега ќе се задржиме подетално за да видиме како се поздравуваат мажите и жените или каква форма на поздрав изразуваат мажите и жените.

Во овој дел ќе се базираме на нашето набљудување на разликите во јазичното однесување на младите во градот Тетово.

Првата точка што ја забележавме при ова набљудување беше дали постои значителна разлика во дискурсот на девојчињата со оној на момчињата. Најголемите разлики ќе се појават во зборовите на учтивост од двата пола, бидејќи овие зборови се многу добар показател што ја покажува поврзаноста на поединецот со општествениот круг или со надворешниот свет.⁶⁷ Меѓутоа, исто така забележавме и многу други изрази поврзани со емоционалната страна, семејната и пријателската врска помеѓу поединците, односно како тие се изразуваат во овие случаи.

Како втора важна точка во овој труд е културниот и социјалниот концепт во создавањето родови разлики во изразувањето. Слободно можам да кажам во оваа точка дека литературата на оваа тема на албански јазик се многу малку, Албанците многу малку се обидоа да го проучат начинот на изразување на мажите и жените, но ние ќе се обидеме да дадеме суштинска анализа за ова прашање.

3.2.1. Поздравите во односот маж / жена

Родовиот јазик е многу важен елемент, бидејќи сфаќаме дека мажите и жените имаат одделни потсистеми, каде што овие два системи одат паралелно едни со други. Зошто велите два потсистеми, бидејќи мажите имаат јазик со кој се сложуваат едни со други, исто така имаат и жените, ист јазик со кој се разбираат.

Ова може подобро да се објасни, бидејќи имаме заеднички јазик, односно стандарден јазик и посебен жаргон „машки“ и „женски“.

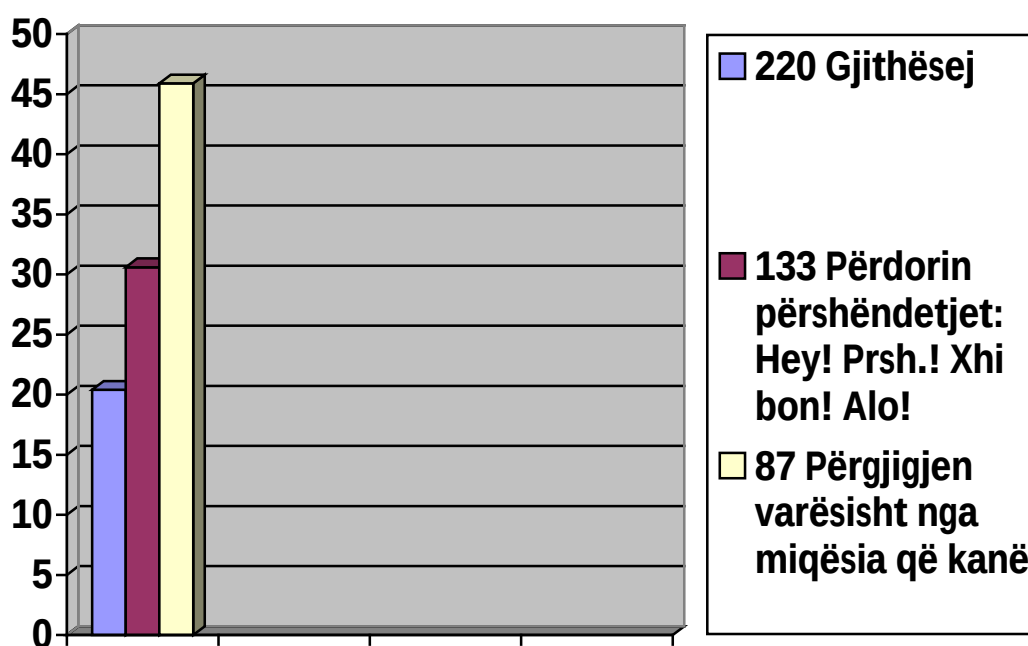
Жените и мажите во односите меѓу нив се поограничени во изразот, или можеме да кажеме дека користат поопшт јазик.

Од анкетата што ја направивме, забележуваме дека тетовци имаат навика да се поздравуваат. Во Прашањето што го поставивме: *Во моментот кога ќе сретнете пријател, го поздравувате, или кога му пишувате на социјалните мрежи?* Од 500

⁶⁷ Drass, K. A., *The Effect of Gender Identity on Conversation Author*, United States, 1986, стр. 234.

испитаници, 436 рекоа дека се поздравуваат, само мал процент рекоа дека веднаш си влегуваат во темата. Забележуваме дека поздравите се дел од вокабуларот на младите во Тетово.

Од поздравите што ги добивме од анкетата за тоа како еден маж поздравува една жена: *Како се поздравувааш кога ѝ се обраќаш на една девојка?* повеќето се: *Heu, prsh., xhi bon, alo.* Од 220 испитаници, 133 одговориле дека ги користат овие форми на поздрав кога се среќаваат или разговараат со девојка, додека 87 одговориле дека во зависност од пријателството што го имаат, така и се поздравуваат. Графички оваа шема би изгледала вака:

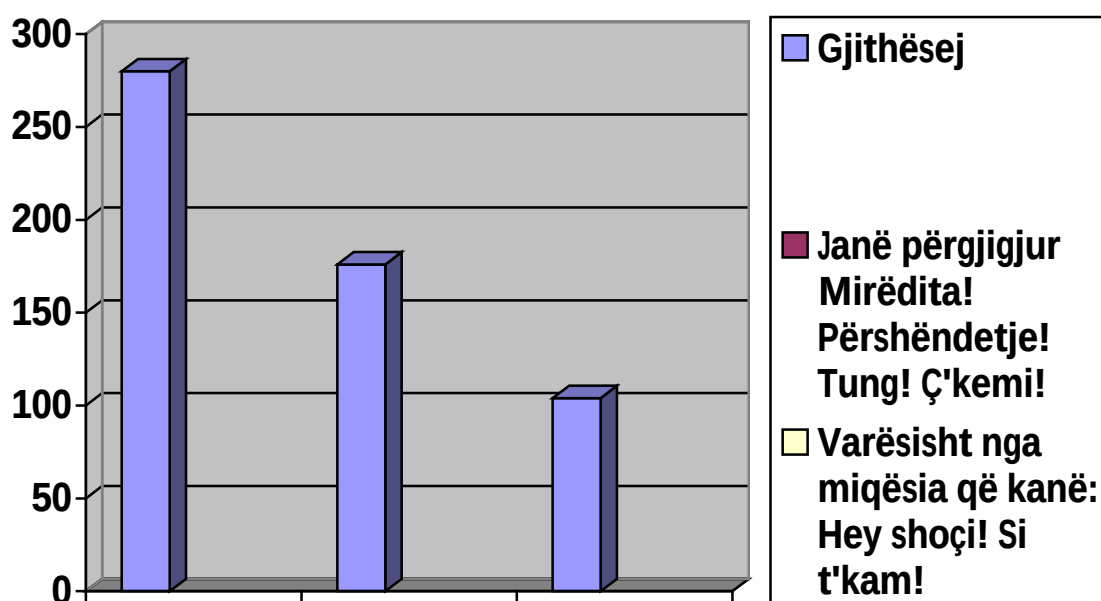

Сл. 5. 2. Како се поздравуваат момчињата?

Од добиените одговори, гледаме дека честитките што се упатуваат се главно на тетовски говор, а исто така и во социјалната комуникација младите користат многу скратени форми на зборови.

Од 280 испитани жени за тоа како се поздравуваат со еден маж, 176 одговориле: *Tung, mirëdita, përshëndetje, ç'kemi..* Останатите 104 девојки одговориле дека ако имаат поблиска друштвена врска, велат: *hey shoçi, si të kam, xhi bon* итн.

Графички оваа шема би изгледала вака:

Сл. 3. Како се поздравуваат девојките?

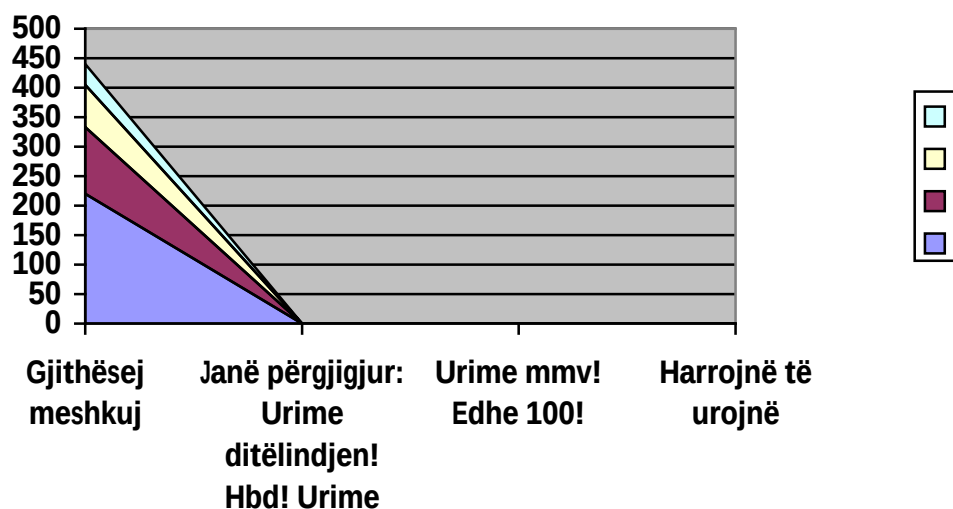
Овде гледаме дека девојчињата во однос на момчињата се повнимателни кога станува збор за не многу блиска врска и користат поздрави кои се присутни во албанскиот стандарден јазик, додека во пријателскиот однос се изразуваат на дијалект.

3.2.2. Честитките во односот маж / жена

Погоре покажавме дека честитките се еден од највредните изрази за албанскиот јазик, и за јазиците воопшто. Во Тетово, честитките за лични или индивидуални празници се многу поизразени отколку оние за општи празници. Исто така, спроведовме анкета и за честитки за тоа како тетовци упатуваат честитки, и од ова видовме дека во односот жена/жена, честитките се повеќе со зборови и изрази, така што нема вообичаена форма изразена само на желбен начин, но таму е повеќе проширено и изразено со повеќе желбени синтагми. Кај мажите се случува спротивното, тие во односот маж/маж се речиси попрактични, тие само си честитаат и не користат сложени синтагми.

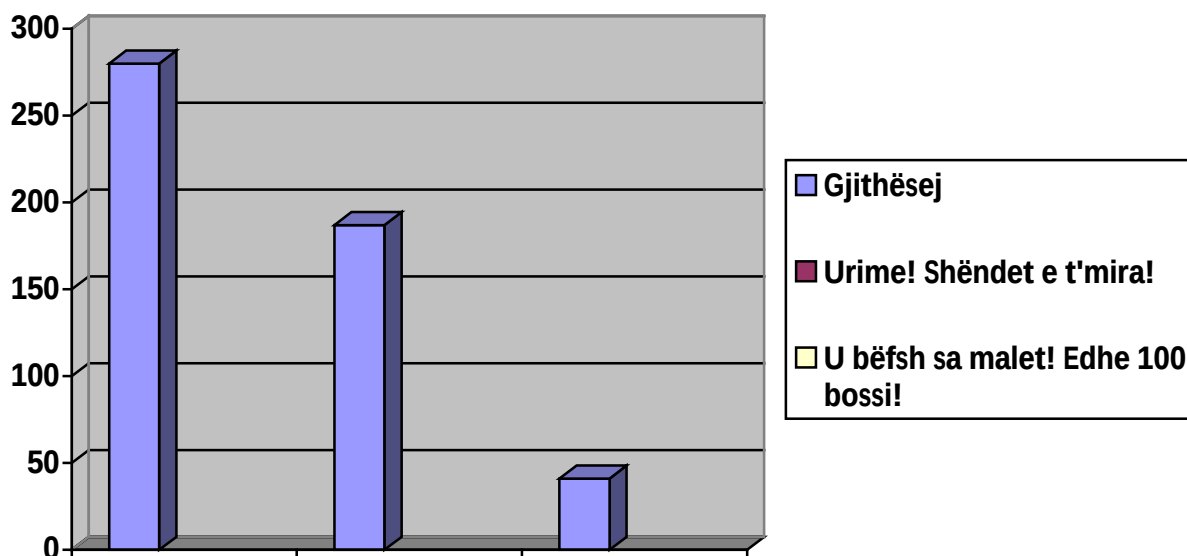
За подобро истражување на оваа тема, секогаш ќе се потпираме на анкетата што ја спроведовме. Таму го поставивме прашањето, *Како ѝ посакуваш среќен роденден на една девојка?* Од 220 мажи, 113 одговорише дека и посакуваме: Среќен роденден! Hbd1

urime, додека 72 одговорија, честитки *mmv! Edhe 100!* И 35 момчиња одговориле дека не сакаат ниту забораваат да упатуваат честитки за роденден. Оваа форма би изгледала вака:

Сл.4. Како момчињата им честитаат на девојчињата?

Сепак, жените, генерално, повнимателни, одговориле дека сите им посакуваат среќен роденден на своите пријатели. Од вкупно 280 девојки, 187 одговориле дека упатуваат: *Urime! Shëndet e t'mira!* И 41 од нив, секогаш поддржувајќи го тој пријателски однос, одговорија дека им честитаат на своите пријатели со изразите *U bëfsh sa malet! Edhe 100 bossi!*

Сл.4. Како девојчињата им честитаат на момчињата?

Од сето ова забележуваме дека младите во честитките за роденден се обидуваат да бидат поблиску до стандардот на албанскиот јазик, односно да не се изразуваат на дијалект, имаме и многу голема тенденција на кратенки на зборови и изрази на англиски јазик.

3.2.3. Употреба на народни клетви

Преку клетви можеме да го забележиме и искуството на еден народ. Го велам тоа затоа што се побројни и се однесуваат на одредена појава или нешто, што н е натера да мислиме дека се создадени во различни времиња и дека произведуваа многу видови фразеологии.

Клетвите се однесуваат на лошата среќа, тие се однесуваат на лош момент, момент кога поединецот е допрен во горделивоста и од тоа што нема ништо во рака да му се спротивстави на другиот, тој го проколнува. Се задржуваме тука за да ги видиме оние народни пцости кои често се прикажуваат преку фразеологии.

Во албанскиот јазик имаме десетици фразеологии кои се поврзани со некоја клетва. Во албанскиот јазик, клетвата обично оди во крајност поврзувајќи се со смртта, како што се: *Puna jote u laftë me gjak!* Клетва (умри); *I dhash prej gjirit të vet, ia zëntë frymën!* Клетва (да се задуши и умре); *Të këndoftë zogu i zi, të plast trolli!* Клетва (да умреш и да ти пее кукавицата); *T'i hëngërt brinjët trualli i Sharrit!* Клетва (да умреш и да се заборавиш); *Pushka të laftë!* Клетва (да умреш); *Mos ia pafsh bojën!* Клетва (të zhduket

dhe mos e shohësh me sy); *Iu shoft pragu!* Клетва (да нема наследници); *Kurrë or Zot, mos iu shtofshin gjelat e pulat! Mos preft kërthizë në vatër, dy bashkë kurrë! Kur or Zot mos i bëftë ai shkularaku, po rrah e rërë, rrebesh e përshesh bëftë tërë jetën e jetës o Zot, mos e lë të gjallë në Sharr për ibret e kiamet, po këputja kryet si gjelit!*⁶⁸ Клетва (ова е клетва што во суштина ја има смртта на човекот во овој случај на Енг и изразува многу гнев).

Како што споменавме порано, целата суштина на клетвите е поврзана со смртта, односно со лоша работа, иако како таква од самото име кога ги слушаме знаеме дека се занимаваме со нешто што не е добро, со некоја лоша случка. Човекот што ги изразува клетвите или од чија уста излегуваат, е човекот што страдал од некого или од некој феномен и ако не е во состојба да го врати она што му се случи, тој проколнува и со ова проклетство имаме предвремена смрт. Го имаме и кај народот (*t'u shkurtuftë dita /* да ти се скрати денот), што значи да се умре предвреме, или што е можно поскоро. Составни елементи на фразеолошките единици во клетвите се обично именките, како што се: (праг, врата, куќа, огниште, живот, пушка, камен, мака), итн. Додека глаголите обично се користат на желбен начин и најчести се: *laftë, shtofshin, bëftë, mbylltë, këputi* и сл., Како и придавките: *ibret, i zi/ e zezë, i/e madh-e, i/e keq-e* итн.)

Преку клетви многу добро ја разбираме традицијата на една земја, на пример: имаме клетва што се користи во народот, истото го слушаме и понатаму во селата на Шарските висорамнини, каде што го проколнува (*të ngrënça drekën*). Преку клетвите сфаќаме дека кога човек умира и по неговото погребување, се прави ручек во чест на човекот што починал. Ова е стара традиција која се разви и денес, така што преку оваа клетва гледаме дека ручекот е ритуал што се развил и се развива во овие делови, од порано време.

Спомнавме погоре дека клетвата е најтесно поврзано со смртта, и за да се постигне тоа, проколнувачот ги наоѓа најекстремните форми без кои човекот не може да живее. Во многу клетви гледаме како елемент недостатокот на светлина или сонце, на пр.: *t'u shoftë drita*, што значи да не го гледате сонцето со очи и да умрете, или *t'u errësoshin sytë* што исто така е поврзано со смртта, т.е. да ти се затворат очите за да не можете повеќе да ги отворате.

Проклетствата се тесно поврзани со основните елементи на човекот и куќата, бидејќи како што гледаме, како нивни елементи ги имаме именките: *shtëpi, prag, derë, fëmijë*.

⁶⁸ Marrë nga romani i Murat Isakut "Plagët", Shb. Shkupi, Prishtinë, 1975.

Во однос на граматичката структура, клетвите најчесто доаѓаат во форма на глагол + именка во акузативниот падеж, на пр.: *Mos iu shtofshin gjelat! Këputja kryet! Mos iu çeltë dera! U laftë me gjak! Të preftë ujku! Ju marrtë lumi! Ia zëntë frymën! Të ardh të gjëma! Ta zëntë grykën! T'u shoftë pragu! Të marrtë dreqi! T'u mbyllt dera!* Итн.

Имаме образување на клетви со име + придавка, но во помал број од првата група. *Paç faqen e zezë! U takofsh në ditën e zezë!* apo dhe të llojeve të tjera emër + emër, *çifut hajt nga sytë këmbët!*

Како и кај целиот албански народ па и во говорот на Тетово е богат со клетви што народот ги користел во одредени случаи. Тие се многубројни и како такви многу го збогатуваат јазикот и ги истакнуваат и неговите стари вредности.

Во споредба со честитките, клетвите се двапати побројни. Бидејќи отсекогаш сме биле под ропство, и ова била главната причина зошто имаме поголем број клетви отколку честитки.

Според синтаксата, овие конструкции се вклучени во желбените реченици, во кои желбата може да биде од два вида: во форма на желба и во форма на проклетство.

3.2.4. Образување на поздрави и честитки

Покажавме што се поздравите, честитките и клетвите. Се задржавме на тоа како се користат од младите во градот Тетово, дури и да видиме како ги користат мажите и жените. Но, многу малку застанавме на нивната конструкција, односно како се формирани во однос на јазикот, каков е нивниот состав.

§ Поздрави

Поздрав се првите зборови што ги користиме при вклучување во разговор. Продолжувањето на разговорот е многу важно од поздравот што ќе го кажеме. Како што знаеме граматички, честитките се дел од несложени извици што се образуваат од службени зборови, со спојување на членовите во реченицата, потполна и непотполна (елиптична), поради долга и континуирана употреба како стереотипни формули за честитки или поздравувања.⁶⁹ Најчести поздрави се: *faleminderit, mirëdita, lamtumirë, mirupafshim, tungjatjeta* итн. Ако се задржиме да ги анализираме овие изрази, ќе забележиме дека тие се сложени, а под сложени подразбираме зборови што се

⁶⁹ Akademia e Shkencave e Shqipërisë Instituti i Gjuhësisë dhe Letërsisë, *Gramatika e Gjuhës Shqipe 1*, Botimi i Akademisë së Shkencave, Tiranë, 2002, стр. 431.

формираат со спојување на два или повеќе зборови поради нивната долга употреба еден до друг⁷⁰, така што тие се службени зборови⁷¹ на група зборови, предлошка група или синтагма.

Поздравите одразуваат различни социолингвистички фактори, меѓу кои можеме да го издвоиме:

- Родот, возраста, статус на соговорници, општествени односи и време на поздравување, наутро, дење или ноќе.
- Вид на поздрав (ево неколку типови на поздрави што накратко ги споменуваме, како што подетално се занимававме со нив, одредени случаи итн. Поздрави кога доаѓаме, кога заминуваме, привремени поздрави или целосни поздрави, придружни поздрави за некој што не е таму, поздрав во одредени прилики итн.).
- Број на соговорници (под ова подразбираме како ќе се изрази поздравот, односно глаголот ќе биде во еднина или во множина).
- Местото каде што се упатува поздравот (во канцеларија, училница, одредена институција, село, продавница, улица, меѓу пријатели, социјална мрежа, итн.).
- Речникот кој се користи; регионален, дијалектен, пријателски, службено или на еден странски јазик.
- Канал за пренос (несомнено е најважната форма, бидејќи поздравот може да се изврши само со гест со очи, глава или рака, може да се изврши преку друго лице, така што да се пренесе поздравот, во порака, по телефон, со писмо и сл. Постојат многу форми за тоа како се пренесува поздрав, преку овој пренос успеваме од почеток да разбереме каков став држи соговорникот.

§ Честитки

Честитките се изрази кои главно се создаваат во желбен начин, така да се каже бидејќи само преку него може подобро да се изрази желбата. Желбата може да биде и

⁷⁰ Beci, Bahri, *Gramatika e gjuhës shqipe*, Sh.B. Logos-A, 2005, стр.48.

⁷¹ Akademia e Shkencave e Shqipërisë Instituti i Gjuhësisë dhe Letërsisë, *Gramatika e Gjuhës Shqipe 1*, Botimi i Akademisë së Shkencave, Tiranë, 2002, стр. 75.

добра и лоша, но во случај на честитки од самиот збор, разбираме дека се однесува на нешто добро.

Честитките може да се изразат на различни начини, во зависност од ситуацијата и емоционалната состојба на личноста. Честитките, бидејќи се засноваат на добри желби, можеме да ги групираме во две групи, честитки и поздравии, во првата група, значи кај честитките си влегуваат оние честитки што уште не се случиле и се очекува да се случат, а поздравите се однесуваат на настани кои веќе се завршени. Честитките се однесуваат на настани што се случиле, на пр.: дипломирање, роденден, брак итн.

Кај честитките, именките што најмногу се споменуваат се: *jetë, shëndet, gëzim, lumturi, gazmend* итн., додека глаголите се користат и на желбен начин, бидејќи тие се изразуваат и преку желбата другиот да има добрина: *.punofsh, jetofsh, gëzofsh, qofsh, bëfsh, vafsh, dhashtë, festofsh, paç*, etj. Исто така, имаме и придавки: *i /emirë, i.e bardhë, i.e bukur, i.e dashur* итн.

Според граматичката форма, честитките се исто така се поврзани со глагол + именка, на пр.: *Qofsh njeri! U bëfsh mahallë! U bëfsh fshat! Të pastë motra! U bëfsh det! Qofsh i gëzuar! Jetofsh sa malet! E paç imrin e gjat!* итн.

Имаме и еден вид честитка која се создава од два глагола, односно глагол + глагол: *ardhsh si vafsh!* Што има значење да си одиш со добро и со добро да се вратиш.

Именка + придавка имаме друга група: *E paç faqen e bardhë! E pastë këmbën e mbarë! Ymrin e gjatë! Apo e paç jetën e gjatë! E pastë festë jetën!* итн.

Честитките заедно со клетвите се издвојуваат од другите групи, бидејќи преку нив обичаите на еден народ се почитуваат повеќе и се главните носители на културата на една земја. Честитките заедно со клетвите не претрпуваат многу промени од оние што ги користеле нашите дедовци. Со нив слободно можеме да кажеме дека ја разбираме древноста на нашиот јазик. Може да се каже дека честитките и клетвите имаат иста основа како и во сите краишта каде што се зборува гегиски или тоскики дијалект, и ова ги тера сите краишта да имаат некаква органска врска едни со други.

3.3. Фразеологизмите во тетовскиот говор

Фразеологиите се скаменетиот дел од јазикот, зошто го велиме тоа затоа што се создадени на таков начин што ако го отстраниме еден од неговите елементи, целото негово значење се губи. Тие исто така се скаменети бидејќи нивниот превод на

странски јазик е многу тежок, бидејќи нивното создавање е историско, а не моментален. Тие се создадени на таков начин од соодветниот јазик што на друг јазик воопшто нема смисла.

Сосир вели за нив, дека: наидуваме на голем број изрази што му припаѓаат на јазикот; ова се замрзнати локуции, чија употреба спречува секакви промени, и ако ги погледнете детално, можете да најдете значајни делови во нив (*allons donc [hajde pra, luaaj]*).⁷²

Поврзаноста на фразеологијата со лексичката семантика покажува како синтагмите можат да се претворат во идиоми. Една од овие средства е метафората, каде што целата синтагма или дури и фразеологијата добива фигуративно значење.

И Јани Томаи (Jani Thomai) дава целосна дефиниција за фразеолошката единица во албанскиот јазик и според него, фразеолошката единица е јазична единица со независно значење, составена од два или повеќе означувачки зборови, со стабилни членови, која има подолго историско-традиционално формирање, има функција на еден збор, се создава во дискурсот како подготвено и нејзината функција како единица во јазикот е неразделна. Тој смета дека сите синтагми од овој вид ја сочинуваат фразеологијата на албанскиот јазик.⁷³

Од дефинициите поврзани со фразеологијата гледаме дека се работи за израз кој е изграден од синтагми, но кој претставува независно значење. Фразеологијата се однесува на содржината, значењето, со која се занимава лексикологијата и областа на изразување, структура, со која се занимава синтаксата.⁷⁴

Фразеологизмите во реченицата во повеќето случаи ја извршуваат улогата на еден од главните членови на реченицата, односно улогата на простиот прирок, на пр.:

Простиот глаголски прирок: *marr vesh* што е еднакво на глаголот *kuptoj*; *ua mbath këmbëve* еднакво на *iki, largohem* итн.

Фразеологиите се од различни форми, имаме фразеологии кои се поврзани со животот, семејството, општеството итн. Народот создал многу приказни, приказни, басни, приспивни песни, песни од различни ритуали, но со фразеологиите создал совршен израз, кој и денес го држи истото место и истата творечка форма, како што го твореше народот години наназад.

⁷² F. de Saussure, *Kurs i gjuhësisë së përgjithshme*, 2002, K&B, Tiranë, përkthyer nga L. Shamku-Shkreli, стр. 144.

⁷³ J. Thomai, *Çështje të frazeologjisë së gjuhës shqipe*, Tiranë, 1981, стр. 268.

⁷⁴ M. Totoni, *A është togfjalësh struktura e një frazeologjizmi foljor?*, SF, 1994, Nr. 1-4, стр. 175.

3.3.1. Фразеологии поврзани со семејството

Како и во целиот албански јазик и во градот Тетово, фразеологизмите се многу изразени. Честопати ние ги кажуваме сами, бидејќи нашиот дијалектен јазик е богат со тие изрази и од таа причина тие доаѓаат природно без никакво оптоварување.

Овде ќе наведеме некои фразеологии поврзани со семејството, но за кои го поставивме прашањето во анкетата. *Наведете некоја фразеологија поврзана со семејството?* Голем број млади луѓе воопшто не одговорија на ова прашање, одреден број означил различни фразеологии, а 96 испитаници точно одговорија на ова прашање. Забележуваме дека малкумина точно одговориле на ова прашање. Еве некои од нивните одговори.

Djalë me nam – shumë i mirë (Познат дечко - многу добар;); *humbi pa nam e pa nishan* – исчезна без трага; *ata dy janë si nata me ditën* – се многу различни едни од други; *u da pi dunjas* – умрел; *baba ndërroj çeren* – се изнервирал; *motrës mos i hin n'hak* – не ја потценувајте неговата работа; *motrës iu bë ftajra gjak* – се срами; *mos e ha vitin* – mos u mërzit; *koftë si koftë m'ka ra në lugë* – како и да е, мене ми припаѓа; *ishte bo koc e likur* – ishte dobësuar; *jeja sa ni shnejk a bo* – се задебели; *kur i kondet del, kur i kondet hupën ama s'ka ku ta thije çafën* – повторно ќе се врати дома нема каде да оди; *ngrejë ballin* – Биди храбар; *e ka ngrajt hundën* – е нервозен; *nana e boni pambuk* – силно го истепа; *mos i pafte se jvi keç* – mos paçin ditë të këqija / да не видат лоши денови; *u bëftë mal* / да биде јак; *me tondin ha paj larg rej* – me njerëzit e afërt mos u afro dhe aq shumë / со блиски луѓе не се зближувајте премногу; *vlla vlla gjathi me pare* – edhe pse e ke vëlla përsëri disa gjëra nuk mund t'ia marrësh / иако тие брат, некои работи не можете да ги одземете; *paska nana, paska baba njeri une xhi s'kom vet* – nuk mund të mbështetesh gjithmonë te prindërit, duhet edhe vet të fitosh etj. / не можете секогаш да се потпрете на вашите родители, треба сами да заработувате, итн.

3.3.2. Други фразеологии во Тетово и околината

Фразеологиите беа создадени од народот за да ја пренесат пораката со фигуративни нијанси, дека соговорникот, ако е мудар, веднаш го разбира зборот што му е даден, додека ако не бил, тој можел да продолжи со своето. Овде гледаме дека луѓето биле многу мудри, ги создале овие изрази преку кои можеле да го сфатат соговорникот за интелигенцијата што ја има другиот.

Фразеологиите честопати се честитки, преку кои посакуваме нешто, како и спротивно од желбата, тие исто така можат да бидат и клетви. Во продолжение ќе наведеме некои фразеологии што се користат во градот Тетово и неговата околина.

Nuk i dridhet sajvi – është shumë trim, nuk frikohet nga asgje.

Pajk e vner – shumë i mërzhitur.

Ja vu flakën – kur e nxit diçka të bëhet .

E ka sajvin pish– ka shikim shumë të mprehtë, sheh shumë, nuk i shpëton asgjë nga syri.

I pjell menja- sajon diçka.

Më plaçin sajte – thuhet si betim, kur bëjmë një betim për diçka që do ta kryejmë ose se është e sigurt, d.m.th. më plaçin sytë.

Ka pi ujë në shaum çeshma – ka kaluar në situata të ndryshme, ka përvojë.

Ven e pa ven – flet edhe aty ku nuk duhet, flet si i vjen në kokë, pa menduar.

E kam pikë n'zemër – diçka që nuk kemi mundur ta bëjmë, por që e kemi dashur shumë dhe ajo na mbetet si peng, diçka e parealizuar.

E ka gjuhën ni pllamë – dikush që flet shumë.

E hangri me saj – ia nguliti sytë, e vështroi shumë gjatë, e shikoi me lakmi.

Pesë pare xha – punë e vogël, diçka me pak vlerë.

S'i ha palla – e ka në terezi, nuk mërzhitet për asgjë.

E hongër vitin me dhom – u mërzhit shumë.

Thi qafën – shkoj, u largua.

I dul zot vitit – e mbrojti veten.

Shnet i thujsh plaç i duket – ti i flet mirë atij i duket keq.

E mur n'çaf – thuhet për dikë që e bëjsh pjesë të një të keqe

Ha bukën përmejs kupën – mosmirënjohës.

I çesin drit sajt (sytë) – është shumë i lumtur.

E xhet tenxherja kapakin – janë fiks për njëri-tjetrin.

I mart e majra – qofshin mirë.

Pi shejvit ra nbreshën – thuhet se prej një të keqës bie në një tjetër.

Kur dixhesh pi tomlit e frojn ene kosin – kur kalon një moment të keq atëherë gjithmonë ke kujdes.

Nëse nuk i gjan paradreke di ngjaje masdreke – thuhet për ndonjë vajzë a djalë që do të ngjaje nga familja në një moment të caktuar. Се вели за некоја девојка или момче кое во одреден момент ќе личи на семејството

I dha ni gisht mjalt – i tha një fjalë të mirë.

I fugi hi sajve – e gënjeu.

Katandi xhi shejfet s'do kallauz – një punë që duket s'do fjalë.

ЧЕТВРТА ГЛАВА

4. Жаргонот на младите во градот Тетово

Зборот жаргон потекнува од францускиот јазик што има значење на народен говор. Тоа е неинтелектуален јазик, јазик што е дури и поедноставен од дијалектот, честопати читаме за жаргон како варварски дијалект. Граматички е доста поедноставен. Се користи меѓу одредени групи луѓе, секоја генерација има свој жаргон преку кој тие се разбираат во општествениот круг. Честопати се поставува прашање за жаргон, дали жаргоните го збогатуваат или осиромашуваат јазикот? Бидејќи имаме многу голема двосмисленост во врска со жаргонот, но конечен одговор не можеме да имаме, бидејќи дури и лингвистите не дадоа некоја дефиниција за ова прашање.

Во светската социолингвистика, направени се низа студии кои се поврзани со прашањето на жаргоните кај младите или студентите, додека на албански јазик овие студии се малку, најистакнат е професорот Ѓовалин Шкуртај кој е многу посветен на социолингвистичките студии, а особено на студентскиот жаргон во неговото дело *Në gjurmët e zhargonit studentor*, Tiranë 2004 /По стапките на студентскиот жаргонот, Тирана 2004 година.

Според проф. Шкуртај, студентскиот жаргон има своја важност бидејќи е дел од јазикот.⁷⁵ Студентите создаваат свој жаргон, младите во средните училишта создаваат свој жаргон што е многу различен од оној на студентите. Сите овие говори се дел од јазикот бидејќи му даваат различни форми. Овој говор има за цел да создаде код на изразување кај одредена група млади луѓе. Многу е важно да се спомене, учениците и студентите по завршувањето на училиштето со напуштање на нивното друштво ги исфрлуваат типичните изрази што ги користеле порано.⁷⁶ Овој говор се развива кога младите не се во школските или универзитетските средини, но обично кога се во други средини, се смета за директен говор помеѓу социјалната група.

За жаргонот слободно можеме да кажеме дека се работи за потсмев или смешен јазик, бидејќи секогаш зборот што се заменува има такви значенски нијанси, и со тоа се изразува како потсмев од говорниците што го користат, но овој вид јазик не може да се каже дека се користат од сите, бидејќи имаме луѓе кои имаат различно ниво на

⁷⁵ Shkurtaj, Gjovalin, *Në gjurmët e zhargonit studentor*, Tiranë, 2004, стр. 213.

⁷⁶ Shkurtaj, G.J., *Etnografia e të folurit të shqipës*, Tiranë, 2005, стр. 211.

комуникација, или повисок вкус на јазикот и воопшто не го користат овој тип на комуникација во нивниот социјален круг.

Жаргоните се секогаш нови, под ова подразбираме дека по некое време ја губат својата вредност и со тоа, исчезнуваат без воопшто да ги користат луѓето, ретки се зборовите што остануваат од жаргон и се користат во голема мера во народот.

Преку употреба на жаргон имаме можност да не нè разберат другите, па затоа, како комуникација која се однесува на одреден општествен круг, тоа овозможува да не биде разбрана од другата страна. Жаргоните често го надополнуваат јазикот со нови изрази, но треба да бидеме многу внимателни кои изрази ќе ги воведеме во јазикот, така што јазикот детално треба да се набљудува од страна на лингвист.

Овој јазик е подобро сочуван во разговорниот дискурс каде што се изразува повеќе, се користи и во пишаниот дискурс, но во помал процент покрај колоквијалниот говор. Покрај говорот, жаргонот е надополнет со експресивна мимика, интонација на гласот, гестови, итн.

4.1. Лексички карактеристики на жаргонот на тетовската младина

Обично се изучуваат оние видови жаргон кои имаат поширока употреба и во некоја форма имаат тенденција да се воведат во граматиката на еден јазик. Различни изрази на млади луѓе може да се земат како жаргони кои се користат во различни случаи, на пр.: *mbarova kopiratjen* што значи дека завршив со копирање на текст или нешто друго, или имаме израз, во *inboks më erdhi një emailj që tregonte për një ofertë Gold në lidhje me ajfonin* (iphonin). Од ова забележуваме дека обично сегашните жаргони имаат врска со поврзување на албанскиот јазик со англискиот.

Подолу ќе дадеме неколку набљудувања од младите, кои ни покажуваат некои карактеристики на тетовскиот жаргон.

Голем дел од младите, главно оние од средните училишта, се состојат од метафори и фигуративни парафрази поврзани со прекарите, а особено со кратенката *profî* за *profesor*, оваа кратенка се користи во сите средни училишта во Тетово, како и студентите на Универзитетот во Тетово изјавиле дека тие ја користат кратенката *profî*, дури и оние што се од Прешевската Долина или Косово ја користат кратенката профа, што е исто.

1. Карактеристики што ги користат средношколците, како и дел од студенти, се некои чудни литературни фигури, како што се: топоними за да се изрази одредена состојба во еуфемистичка форма, така што реченицата *më ka ardhur tezja nga Vithkuqi* е израз што го користат студентите на Универзитетот во Тирана.⁷⁷ Истото го користат и средношколците за месечниот циклус, на пример: *i kam mysafirët*, аро *më kanë ardh tezet; ato xhojat; ditët; rendi; barki; t'kuçet*. Или кога некој раскажува за некој настан, но го раскажува долго, му велат: *mos i ber ka Kina*. На оние што раскажуваат приказна со многу детали им се вели: *mos e tej muhabetin*. Што се однесува до некој што ја збунува темата, му велат: *hini napër ara*.

2. Друга карактеристика што ја користат младите е употребата на некои позитивни и негативни метафори за да се опишат физичките карактеристики на мажите и жените.

За мажи: *ai tipi; mmv* (најголем во земјата); *kingi; vllaj* за овој израз имаме и синоними како *broski, buraz; si kalë* (големо тело); *si arash; uki; kraje tuli* (оној што не е премногу паметен); *turkmen* (секој што пушта мустаќи); *zhuti* (оние со отворена светла коса); *selaki madh* (некој што не ви изгледа многу модерно); *boss; baba; cërni; majmun; droga; aparati; i fortë; azgan; Terminator* (некој што е силен); *luan; gjal e xhims* (кога е многу добро момче); *xhek* (кога знае да ги почитува другите); *gjalçe; gjalë me trau* (мудар); *fraer gjal* (убаво се облекува) итн.

За жени: *shom in kona* (многу е фит); *e fort kona* (кога е многу убав); *boll kona* (кога има добро тело); *bukuroshe; bjondina; brunja; hupsha* (за некоја што не е многу паметна); *picimulja* (за секој што е краток); *si top modele kona* (за оние кои имаат убави тела); *se paska pa dielli me sy* (оние што се многу бели); *fuks* (кога ја навредуваат некоја пријателка, што значи лошо); *teglla* (за некој што е низок и дебел), *Kim Kardashjan* (кога има убаво тело); *e han pazari* (што има добро значење); *shtremsha* (за некој што не му се допаѓа); *beqare e përjetshme* (за некоја што ѝ поминало времето за мажење); *vezvese* (секој што ужива во лична хигиена); *cop e fort* (оние што се многу убави) итн.

⁷⁷ Shkurtaј, Gj., *Etnografi e të folurit të shqipes*, Tiranë, 2004, стр. 212.

Ова се некои од изразите што момчињата и девојчињата ги користат едни за други, но имаме и други зборови, бидејќи за секое момче што велиме дека изгледа како *shreku*, или *delikatja, si pul* (оние мирни девојки); *Taj Zoti mi nuk të do* (Бог не те сака) за некоја девојка што ви се наметнува;

3. Како младите се изразуваат за училиштето:

Agje o zhivoti; fati i jetës; burgi Shutkës; humbje kohe; vendi i t'mençmive; xhunglla; vend për t'flet; vendi dijës итн., сите овие изрази имаат врска со љубовта што ја имаат кон училиштето и оние кои ја гледаат како место само за да поминат дел од денот.

4. Многу важна карактеристика што се користи кај младите е и скратувањето на зборовите, на пр.: за *faleminderit* пишуваат *flm*; за телефонски број *nr*; да се каже нешто или како што се користи во дијалект *denisend dns*; за *problem pb*; *shpi* за куќата / *shtëpinë*; *sms* или *msg* за пораките; *klm* за добро да поминете; *klb* për убаво да си поминете; *faks* за факултетот; *mhb* për muhabetin (а разговор); *prob* за проблем (problem); *gz* për gëzohem (се радувам); *tdsh* за *të dua shumë* (многу те сакам); *zmr* за *zemër* (срце); *sps* за *s'ka përse* (нема зошто); *np* за *no problem*; *prsh* përshëndetje; *ntm* për natën e mirë (за добра ноќ); *nqs* për në qoftë se (доколку); *mm* për mirëmëngjes (добро утро); *thnx* thank you (од англиски благодарам) итн.

Кратенките се, исто така, доста изразени од младите, но некои од нив се означени со бројки, како што се: *1herë* për njëherë 3339 еднаш 30; *1oni* за еден, но во тетовскиот говор се користи *njoni*; *xhi ka 3* за што има ново; *4or* për diçka që është katror (за нешто што е квадратно); *8ova* за Тетово итн.

Ги прашавме младите од Тетово дали, кога пишуваат пораки со своите пријатели или кога комуницираат на социјалните мрежи, користат знаци или слики за да ги искажат своите чувства? Одговорот беше да од секој што ги користи сите знаци, дури имаше и такви кои кога имаат тест по предмет означуваат слика кога се задоволни што ги знаат прашањата или обратно кога се вознемирени. Знаците што ги обележуваат се: *D >* kur buzëqesh (кога сте насмеани); *;) >* kur ia shkrepe me sy; *:(>* kur mërzitesh për diçka; *&* kjo shenjë përdoret për lidhëzën edhe (овој знак се користи за сврзникот и); *:P >*

kur qeshen me tallje; :@ > kur jemi nervoz (кога сме нервозни); :\$ > kur turpërohem (кога се сраиме), и др.

5. Навредливи изрази и синтагми кои често имаат врска со личната хигиена, но и со други појави: *Llomshi* (некој што не е чист); *s'e lan as rreka* за некој што е многу нечист; *i vejn era përç* (мирисаат лошо); *djalë mamaje* (за момчиња кои се многу мудри); *valë me menden* (што не е мтолку паметен); *i vram* (на кои не им се допаѓа); *kopuk* (будала); *i zdram* (истото се користи за некој што не е многу паметен); *gjindihall* (будала); *i shkundët* (значи исто како и будала); *zgebshi* (што не е многу чисто); *trash*; *palfsh*; *pis*; *era coftajn* (сите овие имаат лексичко значење што е нечисто, кое не одржува телесна хигиена) и др.

6. Како младите во Тетово ги нарекуваат своите родители:

T'mojt; *aj i jemi / ajo e jemja* (за таткото и мајката); *pjaki* (за таткото); *shefi* (овој израз повеќе се користи за мајката, но има случаи кога се користи и за таткото); *polici* (за таткото); *ane* (е турски збор за мајката); *nana e dashur*; *babush*; *sponzori* (за таткото), *komandanti*, *detektiv* итн.

7. Многубројни се и изразите што ги користат учениците и студентите во првите години. Овие изрази секогаш можат да се поделат во две групи врз основа на анкетата што ја спроведовме. Во првата група има термини кои се иронични и смешни, додека во втората група се навредливи изрази..

- а) Иронични и потсмевачки изрази:

Kryelartëtë; *hala të rij jon*; *de msohen*; *pllaumat*; *caullishtet (fëmijët)*; *de bohen ene këto* итн.

- б) Навредливи изрази:

Vejnë kjo katundarja; *këto të malit* (за оние што се од висорамнинските села); *t'vogël jan*; *sa kan dal në dynja* (што има смисла, излегоа во градот); *morrat e vogël*; *vogëlsajnat* итн.

8. Имаме многу прекари за студенти кои студираат во различни области:

А) Странски јазици : *ausllanderat*; *anglezët*;

Б) Педагогија: *Profi,mcuska*;

В) Албански јазик и литература: *albanologi; poetët*;

Г) Медицина: *doki*;

Д) Економија: *Parelia, biznismeni*;

Ѓ) Физика: *Ajshtajni; s'jan çaç majrë* (значи дека треба да учат);

Е) Информатика: *Programerat; Bill Gejtsit*;

Ж) Право; *avokatët ; politikani, papagallat*;

С) Историја: *Napoleoni; pallavraxhi*.

9. Исто така, имаме и многу изрази и зборови што се користат од англискиот јазик. За ова можеме да кажеме дека стана тренд кај младите луѓе кога слушате дека во нивните изрази користат еден албански збор и еден на англиски, и честопати дури и исмејувани со пријателите кои не ги разбираат или не ги користат овие изрази.

На пример: *plz* (те молам *pleas*); *ok* (за добто); *bb* (за *bay-tung*); *thanks* (за благодарам); *suit* (*për ang.sweet* - сладок); *kjut* (*për ang.cute* - фобрс); *sham bjutifël* (за многу убава –*ang.beautiful*); *kull* (*për ang.cool* – фантастично) итн.

Од сето ова забележуваме дека младите се изразуваат со многу различни зборови за да ги изразат своите чувства и често и да кажат нешто. Важно е да се каже дека овие изрази ги разбираат само тие, ако сакаме ѝ ги кажеме овие зборови на постара личност, таа сигурно нема да ги разбере. Тие за да изгледаат помодерни дека знаат странски јазици или често „се фалат“ како да гледаат многу филмови или гледаат различни документарни филмови.

4.2. Галовни имиња

Галовност и разгалувањето се два елементи на афективниот дискурс, кои заземаат централно место во дискурсот кај младите, главно во блискиот пријателски и

општествен круг. Тие можат да се сметаат за еден вид транзиција „за инерција“ на форми на ласкање, милување и во суштина неформална комуникација.⁷⁸

Причините се многу различни зошто младите се релаксираат или зборуваат со разгалени зборови. Некој ја користи кратенката или деминутивот за да се зближи со некого, да му се додворува, некој друг да даде поддршка, почит, љубов, искрено пријателство итн., друг му се обраќа на пријателот со скратено име за да не го користи неговото / нејзиното име бидејќи може да има многу долго име или старо име што не го сака ниту поединецот за кој станува збор. Лингвистичката прагматика работи врз основа на овие две категории: без разлика дали станува збор за вистинско разгалување или скратување поради галовност. Овие феномени секогаш мора да бидат оправдани со некои вонјазични околности, како што се: социјални, пријателски, интимни, семејни околности, а не во службени и формални околности, исто така треба да се внимава и каде се користи бидејќи таков дискурс не може да функционира насекаде и со секого. Значи, потребна ви е вистинска будност за да комуницирате со овој вид јазик.

Подолу ќе се фокусиравме на галовност каде што ќе видиме кога се користи најмногу и од кого, преминувајќи на прекари кои исто така заземаат важно место во комуникацијата помеѓу младите.

Галовност

Феноменот на галовност многу распространет кај младите луѓе во градот Тетово. Тоа е позабележително во разговорите помеѓу блиските пријатели, во неформални контексти и ситуации, како што е училишната средина, на универзитетот, во кафулињата итн., разговарајќи за различни теми или различни прашања што се однесуваат на младите луѓе, или за часови и испити, дури и за хумор, без никаква причина зошто е избрана токму таа варијанта на името, како што се: Pupi (<Valmir) или Diki (<Shadije) итн. Значи, галовноста е широко распространета во сопствените имиња и во говорниот јазик, се појавуваат секундарни форми на човечките имиња.⁷⁹

Лингвистите, Шкуртај и Лоши⁸⁰, разликуваат неколку причини за употреба на галовност. Причините се бројни, почнувајќи од причината за создавање блискост со

⁷⁸ Shkurtaј, Gj., *Etnografi e të folurit të shqipes*, Tiranë, 2004, стр. 159.

⁷⁹ Shkurtaј, Gj., *Sociolinguistika*, Tiranë, 2005, f. 264.

⁸⁰ Lloshi, Xh., *Stilistika e gjuhës shqipe dhe pragmatika*, Tiranë, 2001, f. 235

некого, до причината за модернизација на старите имиња. Подолу се наведени поцелосно причините за галовност, илустрирани со релевантни примери, кои можат да се видат во разговорниот дискурс на младите во градот Тетово.

1. Првата причина за скратување на имињата е да се разликуваат две идентични имиња во рамките на едно општество. На пример: девојка по име Ерлинда вели дека неа ја викаат Линда, како што се викаше и друга пријателка. - За да не разликуваат, - вели таа, - пријателите и пријателките нив ги викаат Ери и Линда.

Премногу често галовноста се користи за да се избегнат тешките или долгите имиња, како што се:: *Tuti* (<*Teuta*), *Jona* (<*Fatjona*), *Dhuri* (<*Dhurata*), *Flo* (<*Florina*), *Ale* (<*Aleina*), *Fato* (<*Fatmire*), *Alba* (<*Albana*), *Besa* (<*Besiana*), *Linda* (<*Ermelinda*), *Endi* (<*Endrit*) *Tani* (<*Dritan*), *Jona* (<*Erjona*), *Mira* (<*Amira*), *Voci* (<*Vjollca*), *Toli* (<*Mentor*), *Vali* (<*Valmir*), *Doni* (<*Edon*), *Dini* (<*Valdrin*), *Loni* (<*Drilon*) etj. Исто така, анкетите покажаа дека некои имиња имаат повеќе од втора форма за кратенка: *Dona* ose *Liri* për *Liridona*, *Meli*, *Era* dhe *Linda* për *Ermelinda*, *Vali* apo *Deti* për *Valdet*, *Buli* dhe *Burçe* për *Burim* итн.

2. Модернизирањето на старите имиња е уште една главна причина што ги тера пријателите да го скратат името на пријател во општеството. Иако живееме во време кога старите имиња ретко се даваат на деца, каде што појавата на именување со странски и модерни или кратки имиња е поприсутна, сепак имаме многу случаи кога членовите на семејството поставиле стари имиња во спомен на член на семејство или име од ориентално потекло. На пример: девојче се вика Сафије, по сопствена иницијатива девојчето го модернизира своето име што всушност е името на нејзината баба, и со поддршка на дружината, ја викаат Софи, додека членовите на семејството на девојчето накратко ја викаат Сафко. Други стари имиња се: *Shadije*, *Hatixhe*, *Hava*, *Selvie*, *Ramije*, *Mexhide*, *Rukie*, *Zakie*, *Ismail*, *Shaban*, *Mine*, *Xhevdet*, *Raif*, *Zyber*, *Festime*, *Hamit*, *Vebi*, *Sul*, *Shaqir*, *Rezaije*, *Refat*, *Hnife*, *Bajram*, *Muhamet*, *Hirije*, *Salije*, *Omer*, *Adem*, *Kadrije*, *Remetulla*, *Nadi*, *Qamile*, *Zirajet*, *Magbule*, *Havushe* etj.

Имаме многу случаи кога и девојчињата и момчињата имаат имиња базирани на суеверни приказни, како што се оние да имаат машки наследник, по смртта, во семејството да не се раѓаат само девојчиња, за да се избегне злото, желбата децата да

имаат среќа, итн.⁸¹ За илустрација ќе дадеме неколку примери за имиња, како: *Fatbardha*, *Bukurie*. Додека некои други девојки се викаат *Mbarime*, *Mjaftime* бидејќи во нивните семејства се родија само девојчиња, додека тие беа петто или шесто девојче што се родија, а родителите одлучија да ги наречат така со идеја да имаат машко дете.

Порано, но и денес, се ставаат имиња кои ја изразуваат среќата или радоста на родителите и семејството, на пр.: *Lumnije*, *Lumturiје* или *Gëzime* или *Gëzim* (да има среќен живот), или *Drita* (да има лесен живот), *Nisjeta* (со значење: животот започна повторно), *Mirnesa* (имај добар живот), *Fatlinda*, *Fatjona*, нови имиња што им се даваат на децата да имаат среќа во текот на животот, *Rron* (да имаат долговечност); *Gazmend* (се радуваа за неговото раѓање).

3. Друга силна причина за галовни имиња е блискоста што младите сакаат да ја создадат едни со други, на пример, споменатата девојка по име Сафије, најблиските пријатели ја викаат Софи, додека другите членови на групата ја нарекуваат Сафко.

Исто така, преголемата употреба на галовни имиња се поврзува со етничкото потекло и местото на говорителите. При набљудување на неформални разговори, забележано е дека најчестите наставки што ги користат младите за да создадат други варијанти на лични имиња се наставките *-ush(ë) apo -ush(e)*, *-ushkë*⁸². Ова е типичен наставка од јужниот крај, па Тетово е град на два универзитетa, младите земаат и даваат едни со други, несвесно создавајќи предности за користење на оваа наставка: Такви се: *Banushe për Albana*, *Lindushe për Alrinda*, *Artushe për Artë*, *Valzushe për Valza*, *Rubinushe për Rubina* и др.

4. Имињата на девојчињата честопати галено се изговараат во машки форми. Често се случува во блиски општествени средини некои девојчиња да бидат нарекувани со кратко име, како да е момче, на пр.: *Kaltro* (<*Kaltrina*), *Sindi* (<*Sindis*), *Sem* (<*Semira*), *Eri* (<*Erdita*), *Emi* (<*Emine*), *Vali* (<*Valijeta*) и др.

Сите примери што ги видовме претставуваат феномен од општествен карактер, кои, врз основа на околностите создадени од дискурсот, не водат до јазични промени и на оваа форма и даваат јазичен карактер. Галовноста се јавува во одредени етнолингвистички околности, па затоа не се случува секогаш, каде што продолжувањето и скратувањето на имињата им даваат етнолингвистички карактер. Следејќи ги детално различните случаи, беше откриено дека галовност се извршува

⁸¹ Shkurtaј, Gj., *Sociolinguistika*, Tiranë, 2005, f. 167.

⁸² Shkurtaј, Gj., *Etnografi e të folurit të shqipës*, Tiranë, 2004, стр. 163.

следејќи едно познато правило: „Кој разговара, со кого, каде, кога, за што и во која варијанта“.⁸³

Младите луѓе со широк општествен круг секогаш ги создаваат овие галови имиња за понатамошно зајакнување на пријателството меѓу нив или за да ја изразат блискоста меѓу себе, во различни ситуации честопати доаѓаат до уште повеќе форми на скратување на имиња кои се разликуваат од другите другари. Така, формите или другите варијанти на сопствените имиња, на некој начин, би можеле да се регрупираат како што е соодветно.⁸⁴

☐ Соодветни кратенки, галовноста може да избледе или воопшто да не се појави со текот на времето.

☐ Галовност или умилкување.

☐ Кратенка или преименување.

Од она што го забележавме, дојдовме до заклучок дека галовност не може да се користи, кога некој е во не многу добар момент, или кога е вознемирен или револтиран, тогаш секогаш се обидуваат да те штедат со такви изрази.

Исто така, галовност не се користи кога некој пријател доживува лош момент, кога ученици или студенти се наоѓаат на час, кога разговараат со професори или се наоѓаат во сериозна средина итн. Исто така, од анкетите што ги направивме, забележавме дека младите луѓе не користат такви изрази дури и со постари луѓе и со оние кои немаат многу пријателства. Како што гледаме, конкретизацијата на тактиката на дискурсот е остварување на галовност, кој произлегува од стратегијата за дискурс и е дел од етнографијата на говорот.⁸⁵

Во говорниот дискурс умилкувачките или галовните зборови се користат повеќе и се среќаваат почесто во говорот на девојчињата, додека момчињата ги користат помалку кога гледаат дека имаат поограничен галовен вокабулар. Некои млади луѓе ги сметаат галените зборови како типични изрази на нивното општество, други како „клучни“ зборови во разговорот, а други тврдат дека „тие ги користат овие изрази со сите оние што ги познаваат“, а малкумина се изразуваат дека ги користат многу ретко.

⁸³ Caton, S. C., *Review of: Contributions of Roman Jakobson*, United States, 1987, стр. 223-260.

⁸⁴ Shkurtaj, Gj., *Sociolinguistika*, Tiranë, 2005, стр. 270.

⁸⁵ Shkurtaj, Gj., *Sociolinguistika*, Tiranë, 2005, стр. 273.

Анализата на анкетите откри дека од 500 млади луѓе (345 девојчиња и 155 момчиња) анкетирани за ова прашање, околу 90% од студентките и ученички и 40% од машките студенти и ученици ги користеле галовните зборови меѓу нив и во семејството.

Но, треба да се спомене дека (а) 90% од анкетираните девојки користат кратенки од името, како и умилкувачки зборови со девојчиња и многу малку или воопшто не ги користат со момчиња; (б) 30% од нив го користеле овој тип на дискурс со спротивниот пол, односно момче - девојче, (в) само 5% од момчињата го користат овој дискурс меѓу себе, па момче со момче (г) 35% од момчињата користеле други варијанти на името, и (д) 45% меѓусебно се обраќале со псевдоними, прекари или пријателски псовки.

4.3. Потеклото на детскиот говор од возрасни или “Baby – talk”

Интересот за јазикот што го користат децата не е доволно нов, има многу долга традиција но до многу доцна немаше доволно студии за овој јазик. Овој јазик обично го користеле мајките и се нарекувал и мајчинство (*motherese*)⁸⁶, кога ги хранеле децата или дури и ги измамувале за нешто што секогаш го зборувале на својот јазик за да влезат во нивниот свет. Со текот на времето, овој јазик почна да се зборува дури и меѓу самите возрасни.

Понатамошното истражување овозможи да се интервенира во семантичките модификации, ќе видиме кои се тие модификации според Gj. Шкуртај.

Начин на производство: *baby-talk* е побавен, генерално пофлуентен и изговорен потечно од другите говори;

Формална едноставност: фразите упатени до мали деца се пократки и поедноставни од синтаксичката конструкција;

- а) Прозодичен аспект: има голем број тонови на глас, особено кога зборува гласно;
- б) Семантичка едноставност и вишок на зборови (редунданции): фразите за *baby-talk* имаат ограничен и потесен вокабулар, имаат повеќе повторувања и расправиите и темите се поограничени, главно се однесуваат на конкретни работи што се

⁸⁶ Shkurtaj, Gjovalin, *Sociolinguistikë e shqipes. Nga dialektologjia te etnografia e të folurit*, Morava, Tiranë 2009, стр. 94.

присутни во околината или припаѓаат на настани каде што се вклучени и децата и возрасните.⁸⁷

Многу важно прашање е дали децата учат да зборуваат побрзо кога нивните родители или други членови на семејството се изразуваат на својот јазик, но не постои таква студија која им овозможила да покажат дека децата учат да зборуваат побрзо, но оние кои повеќе имаат комуникација со родителите или другите членови на семејството, кога ќе пораснат, ќе имаат поголема леснотија во формирање на подолги фрази, тоа се прави се повеќе родителите да се чувствуваат поблиску до состојбата на своето дете.

4.3. 1. Baby-talk

Друг феномен, релативно распространет меѓу младите во градот Тетово, е т.н. “Baby-Talk” (детски јазик), каде што целта е да се изразат со разгалување. “Baby-Talk” повеќе се користи од девојчињата, околу 60% од нив користат детски јазик во интимни или лични комуникации едни со други. Но, од она што го забележавме, оваа комуникација повеќе ја изразуваат средношколците што ги анкетиравме отколку студентите.

Младите велат дека го користат овој јазик од различни причини, како што се:

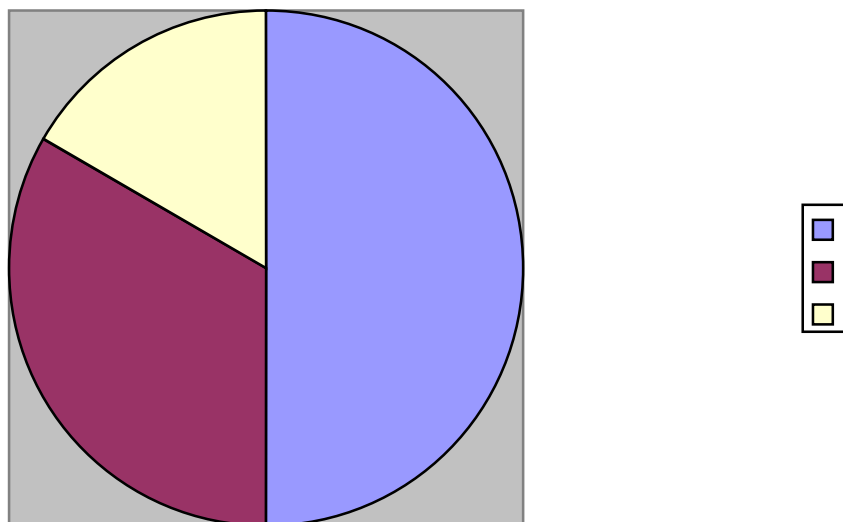
□ За јавност, со што се создаваат различни форми на имиња на нивните пријателки, како што се: *Mila* за *Emira*, *Lila* за *Lirije*.

□ За да создаваме и да покажуваме повеќе блискост едни со други. Овој тип говор се изразува во две форми: првата е кога ќе го скратиме името додека децата го изговараат, а втората е кога изговараеме зборови како што ги кажуваат децата. Различни примери на овие две категории се: *xemlushe*, *xhemla*, *xemël për zemër*, *pilti*, *spilti*, *piltush për shpirti*, *pshe për pse*, *mosh për mos*, *zhdu për s’dua*, итн.

о Изразите, како што се: *o xhot ça i mil* (о Zot sa i mire) *s’më pëcen* për nuk më pëlqen (не ми се допаѓа); *tha thua* për çfarë thua (што велиш); *Ça i mil jee* тоа е детски говор што во јазикот на возрасните се „преведува”: *Sa i mirë je!* (Колку си добар!); *Ku kove* за *Ku shkove?* Каде отиде? И др.

⁸⁷ Shkurtaj, Gjovalin, *Sociolinguistikë e shqipes. Nga dialektologjia te etnografia e të folurit*, Morava, Tiranë 2009, f.94, 95.

Од спроведените анкети, од 280 девојчиња што ги анкетиравме, 187 одговориле дека тие многу ги користат овие изрази, додека 93 кои не ги користат толку. Графички ова би изгледало вака:

5. Колку се користи baby-talk од девојчињата?

4.4. Прекари

Често, младите во Тетово користат второ име или прекари, па дури и чудни прекари кои немаат никаква врска со името или какви било околности за галење, но имаме и такви што се користат како галење.

Некои ученици велат дека професорот по музика го нарекуваат Ајнштајн „Алберт Ајнштајн“ затоа што многу филозофира надвор од предметот што го предава. Повеќето прекари се дадени без јасен мотив, кои многу брзо се забораваат, или може да се запаметат и споменат само кога ќе сретнете пријатели што сте ги имале на училиште или на универзитет, па со кои сте создале одредени прекари за одредени поединци.

Прекарите, како и сопствените имиња на луѓе кои добиле некоја галовност од блискоста или умилкување, во оваа форма се повеќе изразени преку метафора или споредба што се однесуваат на некоја физичка, морална и сл., на пр.: *zhut* го повикуваат момчето кое има бела коса. *Qen* /Куче/ (лош човек) или *solenkë* (многу слабо), ова се негативни етикети, иако младите често ги користат со смеа, дури и во

блиско друштво, каде што добиваат хумористични нијанси, и двете страни ги прифаќаат како добри. Исто така, една девојка ја викаат *zhgl*, бидејќи не е толку убава.

Прекарите што се користат во училишните / студентските кругови се дадени без јасна причина, исто така, поминуваат и се забораваат со текот на годините и периодот на студирање.⁸⁸ Девојка со бела коса се нарекува *bjondinë* или *bardhule*, додека мудро момче се нарекува со наклонетост, што подразбира и потсмевачки хумор: *çun tamamje*, под влијание на медиумите од Албанија овој израз се сретнува често кај говорот на младите во градот Тетово.

Различни се прекарите што учениците ги користат меѓу себе, но и студентите едни со други. Тие се изразуваат дека ги користат овие форми за да ја изразат таа блиска врска што ја имаат едни со други, честопати велат *vëllai* на пријател за да ја изразат таа блискост што ја имаат, или девојките и велат на блиска пријателка; *zemra*, *loçka*, *shpirt*, *motër*, *dashni* итн., но од анкетата што ја направивме многу девојки велат дека овие изрази не можат да се кажат на пријател, односно само во рамките на женскиот род. А момчињата велат дека се нарекуваат едни со други, како о *tigri*, *bossi*, *mtv* што има најголемо значење во земјата (жаргон што се користи кај младите) итн.

Слободно велиме дека говорните форми на младите се важен елемент на едноставен дискурс, особено кај девојчињата. Како што тврдат повеќето од нив, комуникацијата и социјалните односи би биле „бледи“ без такви изрази.

Исто така, најупотребуваните форми за реализација на галовност се, употреба на наставки за умилкување и намалување, или скратување на имиња со помош на синкопи, апокопи или мешани постапки: наставка и кратенка или преименување, секогаш во употреба на прекарот или умилкување или како што споменаваме преименувања без сличност или звучна врска со формата на официјалното име.⁸⁹

Различни албански лингвисти, како Шкуртај и Лоши, итн., ги посочиуваат некои од мотивите за употреба на овие појави, особено при галовност:⁹⁰

1. Избегнувајте тешки или долги именки во изразени моменти кога зборуваме брзо.

⁸⁸ Shkurtaj, Gj., *Sociolinguistika*, Tiranë, 200, стр. 164-165.

⁸⁹ Shih po ai, po aty, f. 270.

⁹⁰ Lloshi, Xh., *Stilistika e gjuhës shqipe dhe pragmatika*, Tiranë, 2001, стр. 273.

2. Избегнување на две идентични имиња во група, одделни имиња. Украсување или преименување на имиња кои имаат историја на суеверие.
3. Преименување на стари имиња или оние кои имаат историја на суеверие, честопати тие се скратени или се користат во отежнувачки, погрдни форми, и од девојчиња и од момчиња.
4. Имињата се преминуваат во машки форми за галење (врз основа на кратенката од името или кое било својство на личноста).⁹¹

(а) Сопствените имиња на луѓе може да имаат форма различна од главната форма, но може да се случи втората форма да стане примарна форма на идентификација на поединецот. Таквата замена се случува само во неформални ситуации и многу блиски средини, истакнувајќи ја субјективната страна на говорителот и односите што постојат помеѓу соговорниците.

(б) Може да се случат вторите форми што се создаваат од сопствените именки немаат никаква врска со првите форми. Нивното создавање се базира на вонјазични мотиви.⁹²

(в) Создавање наставки од втора форма на човечки имиња.

А. Вторите форми што произлегуваат само од првиот дел од првата форма што е скратена: *Sem* од *Semira*, *Besi* nga *Besian*, *Luli* nga *Lulzim*, *Edi* nga *Erduarn*, *Elvi* nga *Elvira*, *Genta* nga *Gentiana*, *Ade* nga *Adelina* итн.

Б. Форми од крајниот дел од првата форма што е скратена: *Toni* од *Veton*, *Dona* од *Liridona*, *Titi* од *Etrit*, *Bini* од *Albin*, *Nesa* од *Mirnesa*, *Doni* од *Edon* итн.

В. Вторите форми добиени преку кратења и разни гласовни промени.⁹³ Во оваа категорија се јавува „модернизација“ на такви имиња: *Dushe* за *Hedije*, *Sofi* за *Safije*, *Bike* од *Muhabije* итн.

Од анкетите што ги спроведовме и одговорите што ги добивме, забележавме дека девојките се оние кои најмногу ја користат оваа комуникација, бидејќи можеме да кажеме дека тие повеќе комуницираат едни со други и се поспособни да користат галовни или умилкувани зборови по природа, додека момчињата и одговорите што ги добивме, велат дека многу малку го користат овој тип на комуникација едни со други,

⁹¹ Shkurtaј Gj. *Sociolinguistika*. Botimet Toena. Tiranë 2005 f. 273.

⁹² Shkurtaј Gj. *Sociolinguistika*. Botimet Toena. Tiranë 2005 f. 280.

⁹³ Shkurtaј Gj. *Sociolinguistika*. Botimet Toena. Tiranë 2005 f. 297.

а во некои случаи дури сме забележале дека тие воопшто не го користат и дека изразуваат одвратност кон оние девојки кои комуницираат во таков начин.

Од сето ова гледаме дека имињата добиваат различни форми со додавање на наставки, без разлика дали се префикси или суфикси, каде што нивниот род често се менува, но бидејќи се сопствени имиња на луѓе, ние знаеме за кого станува збор. Исто така, во воведот споменаваме дека овој тип на комуникација е многу интимен и неформален, така што комуникацијата што се одвива само во тесна група и во неформални услови во различни случаи мора да бидеме многу внимателни со зборовите и изразите што ги користиме.

4.4.1. Улогата и местото на галените зборови и прекари во дискурсот помеѓу двата рода

Таквата комуникација преку прекари и галени зборови е исто така подложна на родова поделба. Изразите што се користат се различни од оние што ги користат девојчињата меѓу себе и оние што ги користат момчињата, па затоа се занимаваме со многу едноставен дискурс.

Девојка може да ѝ се обрати на својата пријателка со овие галени зборови: *zogu, bukuroshe, shpirt, mamica, dashuri, kinge, ylli, zemër, motra, bejbi, embëlsirë, sweet, cute, cucki ëngjëll, sneksi, rrushi, trendi*.

Исто така, една девојка ги користи овие зборови и изрази за своето момче или девојка: *shoku, i imi, ai, shpirti jem, jeta jme, o jetë, bf-ja, i dashuri, dashnori, shauma jme, burri, zemra, alushi, darling, bejbi, dashuria jem, shejtani, gjysma jem, ëngjëlli jem*.

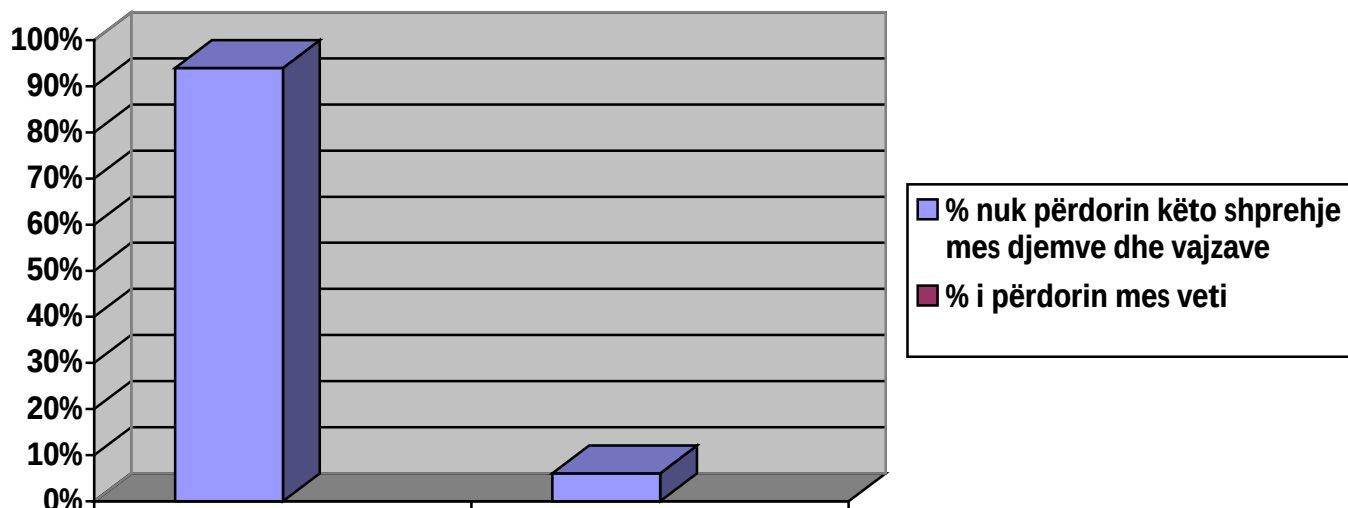
Момчињата, исто така, користат такви изрази, но тие се во многу ретки случаи. Случаите кога момчињата користат ваков тип на комуникација е само кога сакаат да навредат некого или кога имаат девојка ѝ се обраќаат со галени зборови. Во сите други случаи тие се многу категорични во врска со таквата комуникација.

Додека, момче ѝ се обраќа на својата девојка или на некоја девојка вака: *rrushi, bukuroshja ime, e dashura, dashnorja, zemra, shpirti, lepurushja, grua, vajza ime, dashuria ime, beb, e shtrenjta ime, karamelja, jeta, ylli, drita, oksigjeni, navigacioni im*.

Од илустрациите гледаме дека сите овие изрази се користат во многу лични ситуации меѓу пријателите, исто така, забележуваме дека девојчињата секогаш се еден чекор пред момчињата во користењето такви изрази. Но, не треба да се заборави дека

при таква комуникација треба да се биде многу внимателен, бидејќи таквите изрази може дури и да бидат погрешно разбрани од лица кои не припаѓаат на блискиот пријателски круг.

Од анкетата што ја спроведовме забележуваме дека 94% од нив не ги користат овие изрази помеѓу различен род, додека 6% одговориле со да.

Сл.6. Процент на изрази што ги користат родовите меѓу себе.

Некои прекари, имаат професионални или животни мотиви, на пр.: *kadareja*, *artisti*, *filozofi*, и др.

На прашањето дали овие изрази стануваат толку употребливи што можат да се користат насекаде и со секого, анкетираниите ученици и студенти одговорија:

- девојчињата: умилкувачките зборови се толку употребливи што добиваат посебен статус во нивниот говор. Тие велат дека без таква комуникација не можат да разговараат во општеството, на јавни места, улици, кафулиња, надвор од просториите на универзитетот, училиштето и наоѓаат помала употреба кога се во средно училиште и со пријатели кои не се толку блиски.

- момчињата: велат дека овие зборови и изрази се дел од нивниот вокабулар, но без посебно значење. Тие ги користат повеќе кога се во кафулиња, или кога играат фудбал.

4.5. Пријателски пцости

Говорот на младите често нè приближува да видиме дека и тие користат навреди меѓу себе, но во позитивна смисла. Во разговорниот дискурс, тие ги користат овие зборови меѓу себе како форма на галење или често за да ја покажат љубовта што ја имаат еден кон друг, бидејќи по овие изрази тие не се вознемируваат.

Младите велат дека ако овие „прекари“ ги користат луѓе кои немаат блиски пријатели, тогаш би биле вознемирени или лути на таа личност, но во случаите меѓу пријателите тие не се осудуваат како негативни.

Да ги погледнеме некои пријателски пцости што ги користат девојчињата и момчињата.

	Djemë	Vajza
1.	Hupsh	fukse
2.	Budallë, lepri	bolla
3	Skepi	zogi
4	Tigri	e poshtër
5	O lesh	Bucki

Таб. 11. Пријателски пцости

Од ова забележуваме дека девојчињата и момчињата можат да користат различни навреди меѓу себе, но тоа секогаш останува таму без да предизвика судир меѓу нив. Од ова можеме да кажеме дека овие изрази ги користат двата пола. Секогаш потпирајќи се на жалбите што ги развиеме, забележуваме дека момчињата ги користат овие навреди, но повеќе во нивниот јазик имаме вулгарни зборови, додека кај жените е поинаку тие тврдат дека имаат добронамерни навреди, но во првата смисла гледаме повеќе како умилкувани зборови.

Меѓутоа, промените што се случуваат од социјални причини на пријателите во истата група, без разлика дали се девојчиња или момчиња, докажаа дека ваквата употреба на галовни зборови или пцости без лоша намера укажува на нешто или ништо

за автентичноста на пријателството.⁹⁴ Иако милувачките зборови заедно со пријателските псости се користат за изразување лубов, тоа значи дека овие изрази честопати имаат иронична боја и честопати се лажни.

4.5. Новите туѓи зборови во албанскиот јазик

Преку ова потглавје, ќе разгледаме подетално како младите луѓе секогаш имаат тенденција да воведат нови зборови и термини во јазикот. Ова се случува како резултат на прекумерна употреба на социјални мрежи, напредок на медиумите итн. Брзото доаѓање на технологијата. Промената на начинот на комуникација меѓу нив доведе до воведување на многу странски изрази и зборови во јазикот.

Во ова подглавје се обидовме да погледнеме внатре во Универзитетот во Тетово како студентите комуницираат едни со други, дали користат стандарден јазик едни со други, дали истото го зборуваат пред професорите, а потоа ја менуваат комуникацијата помеѓу општествениот круг. Исто така овде забележавме дека имаме студенти кои се обидуваат да зборуваат стандарден јазик, и ги критикуваат другите да се подобрат во правилната употреба на јазикот.

Воведувањето на нови зборови и конструкции во јазикот е, пред сè, потреба да се одговори на економскиот и социјалниот развој на една земја. Значи, албанскиот јазик е принуден да создава, но и да позајмува голем број зборови од јазиците со кои има најчести контакти, како што се англискиот и другите јазици. Честопати, земајќи го странскиот збор, без да се чека создавање терминологија од соодветните области од страна на лингвисти или албанизација на странски зборови. Подолу ќе видиме каква комуникација прават денешните генерации.

· Туѓите зборови во албанскиот јазик

Во последниве години, стотици нови лексички зборови влегоа во албанскиот лексички систем. Во тоа придонесоа вообичаените начини за збогатување на вокабуларот на еден јазик, а тоа се формирање на нови зборови од самиот албански јазик, преку потекло и состав, а особено преку лексичко позајмување.⁹⁵

Кристал (Кристал, 1992) ги смета позајмените термини како фонолошки, морфолошки, лексички и синтаксички зборови од еден јазик или варијанта во друга. За

⁹⁴ Lloshi, Xh., *Stilistika e gjuhës shqipe dhe pragmatika*, Tiranë, 2001, стр. 160-161.

⁹⁵ Omari, A., *Vështrim mbi disa prurje të gjuhës së sotme letrare*, Tiranë, 2011, стр. 175.

Родригес (Rodrigues, 1996) терминот „заемки“ е несоодветен и нецелосен во јазичните размени. Постојат многу примери за лексичка размена од англиски на албански, во кои недостасува целосна лексичка еквивалентност. Токму затоа Родригес ги предлага термините „туѓ збор“ или „алиенизам“. Иако терминот „заемки“ е пошироко користен, други лингвисти како што се Сампедро (2000) итн., предлагаат термини како што се „англицизми“, „неологизми“, „калки“ или „варваризми“. Од она што беше анализирано, забележавме дека студентите во слободниот говор, но и во комуникацијата преку социјалните мрежи користат повеќе заемки од англискиот јазик. Има многу примери како што се: *nice për shkëlqyeshëm, cute për e ëmbël, sms për mesazh, beautiful për e bukur* итн. Како што може да се види од примерите, странските зборови го имаат соодветниот збор во албанскиот јазик и не претставуваат никаква тешкотија при погодување на нивното значење. Меѓу нив имаме зборови што веќе се сметаат за меѓународни, кои припаѓаат на полето на спортот, медиумите, економијата, електрониката итн., На пример: *background, Big Brother, The Voice, Open day, facebook, sms, trendy, look, Top Show, CV, c'est la vie* итн.

Од анализата што ја направивме, беше очигледно дека заемките можат да бидат директни, (I) изразувајќи исто значење на двата јазика, како што се: *weekend* (fundjavë), *trendy* (e kohës), *make-up* (bëj tualet, grim), *shopping* (pazar), *pub* (lokal), итн; (II) претставуваат иста графичка форма и ист изговор во албанскиот јазик, на пр.: *hobby, facebook, software* итн.; (III) ист изговор, но не постои синоним на зборови во албанскиот јазик: *hot dog, chips, fast food, work shop, draft, pizza, sandwich, hamburger* итн. Затоа, вокабуларот се подложува на внатрешно проширување на значењата на зборовите, во изреките и илустрациите, итн. Студијата се обидува да направи целосна стилска проценка на лексиката на студентите и преку нејзината анализа се разложуваат сите оние единици што ги откриваат врските и употребата на зборови во текот на говорот. Во бесплатното студентско предавање имаше употреба на непотребни позајмици користени за стилски цели, носејќи нијанси, како што се: *OK, like a boss, qyteti stupida, aot (out), new entry, non stop, bye-bye, amore-n, çao (ciao), on air*.

Подолу се анализирани подетално.

„E seivova dokumentin“- глаголот *seivova* е позајмен збор што доаѓа од англиски: *save* (alb. < ruaj).⁹⁶ Во овој случај, додавајќи ја наставката на минато определено

⁹⁶ Hysa, R., *Fjalor anglisht-shqip*, Tiranë, 1998, стр. 672.

свршено време (аорист) -ova, значи *seiv* + *ova*, се формира зборот *ruajta*, што одговара на албанскиот јазик. Повеќе од групен израз кој има скриено значење и никој не го разбира, ова е индивидуален израз каде оние што го користат се обидуваат да покажат дека знаат странски јазик или се студенти кои учат англиски јазик.

Исто така, овој израз „E downloadova materialin“- овој глагол *download*-ova, е глагол на англиски, кој на албански го има ова значење: (alb. < *shkarkoj*, на македонски преземи). Во овој случај со додавање на наставката минато определено свршено време (аорист) -ova, значи *download* + *ova* се формира глаголот *shkarkova*, овие изрази масовно се користат од студенти што зборуваат англиски и пошироко. Како што е наведено во примерот споменат погоре, употребата на такви зборови е прилично тренд. Значи, бидејќи живееме во период опишан како век на технологијата, покрај големите технолошки случувања, употребата на такви термини се смета за нешто многу нормално, иако овие зборови ги заменуваат и ги оставаат настрана глаголите на албанскиот јазик. Значи, на еден или друг начин, наоѓајќи простор во секојдневните разговори, таквите зборови влијаат на неискористеноста и следствено на асимилацијата на соодветните зборови или изрази во албанскиот јазик.

Зборот *okej*-OK изразува согласување/одобрување на дејство или го потврдуваме она што го покажува соговорникот. „Фејсбук“ - зборот *facebook*- *fejsbuk* е странски збор што во нашата комуникација потекнува од англискиот јазик и се користи за социјалната мрежа или апликација пронајдена на Интернет: Facebook. Зборот Фејсбук често се користи во индиректна смисла, кога ги слушаме како велат дека го пронашле своето момче или девојка на Facebook.

Феноменот на заемки и изрази од странски јазици е многу распространет во албанскиот јазик, овие трансформации и лексички размени помеѓу јазиците не треба да се сметаат за негативни, доколку не се вградени во јазикот и причините за нивната употреба се едноставно субјективно, да се појавува или да се истакнува пред другите, итн. Албанскиот јазик е во континуиран процес на негово збогатување, почнувајќи од блиските односи меѓу дијалектите, поддијалектите до идиолекти, но голем придонес даваат и заемките.

Од ова гледаме дека многу странски зборови во многу случаи се несоодветно воведени и се користат опширно во говорот меѓу студентите. Со ова тие не се свесни дека ја кршат книжевната норма и го кршат албанскиот стандарден јазик, особено во

разговорниот дискурс. Ова не се случува само кај студентите, туку се среќаваме со ист феномен и кај професорите од различни области, каде дијалектни форми се забележуваат во текот на нивните разговори.

Во говорната верзија, надвор од аудиториумот, на стандардниот јазик во универзитетската институција во Тетово, присуството на дијалектни варијанти е значајно, на што влијаат јазични и вонјазични фактори, како што се тетовскиот говор, околните села, говорот на Гостивар, итн. Неправилната употреба на албанскиот стандарден јазик се одразува во артикулација на гласовите, слогови, во изговор на зборови што не се придржуваат до правописните критериуми на јазичните единици.⁹⁷

Сосема е разбирливо што прекршувањата на нормата за изговор, особено отстапувањата од причини за дијалектна основа, особено во изговорот, не ги разбираат говорителите.⁹⁸

Прекршувања и отстапувања се забележани и во однос на фонетиката: интонација, локални бои на говорниците од кои доаѓаат, губење на самогласки, намалување на акцентирани групи, недоволна разлика на самогласки и согласки, неправилна употреба на акцент, продолжување и скратување на самогласки, погрешен изговор на некои фонеме. На пример, некои забелешки за говорниот јазик на студенти/ученици:

I. Соговорниците ги пишуваат зборовите според говорите од каде доаѓаат. Значи, преовладува изговорот на некои зборови со *i*, како што се: *gjikata, si, ilberi* итн., кои треба да се пишуваат и изговараат со *y*, како: *gykata, sy, ylberi*. НО, онаму каде што не треба да биде самогласката *y*, таа е поставена од говорителите, на пример: главно ја слушам како *кура* наместо *kripa*.

II. Слушаме и многу грешки во изговорот на преакцентираната самогласка */ë/*: *mirëkuptim, gojëtar, punëtor* итн., некои млади луѓе ги изговараат до одреден степен, некои воопшто не ја изговараат самогласката */ë/* како: *mirkuptim, gojtar, puntor*.

III. Грешки се забележуваат и при изговорот на согласката *rr*⁹⁹: зборовите што се пишуваат со *rr*, понекогаш се изговараат правилно, а понекогаш со *r*, на пр. наместо изговорот со *rr* во зборовите *rresht, karrige, burrë* често се слушаат изговори како *karige, resht, burë apo buri*.

⁹⁷ Mujaj, H., *Zbatimi i gjuhës standard në institucionet shtetërore*, Tiranë, 2011, стр. 366.

⁹⁸ Shkurtaj, Gj., *Kahe dhe dukuri të kulturës së gjuhës shqipe*, Tiranë, 2003, стр. 102.

⁹⁹ Lafe, E., *Gjuha e medias sot—probleme dhe detyra*, Tiranë, 2000, стр. 14.

IV. Слична грешка е забележана во изговорот на согласката /h/. Повеќето студенти користат варијанти без /h/ за придавките *i/e mpretë*, *i/e zbetë*, *i/e nxitë*, кои требало да бидат *i/e mprehtë*, *i/e zbehtë*, *i/e nxehhtë* итн.

Кај повеќето од студентите се гледа регионалното и семејното потекло од каде доаѓаат, но многу малку од нив сакаат да ги научат правилата за литературен изговор. Некои се обидуваат да ги поправат нелитературните форми во комуникацијата кај публиката, други создадоа верување дека литературниот изговор е како тие зборуваат, но тие не се на вистинското јазично ниво и чувствуваат големи нижење на книжевната норма.

Проф. А. Мараша, нагласува дека албанскиот јазик сè почесто комуницира со други јазици и други говорни системи, но тоа мора да го направи во рамките на својата природа.¹⁰⁰

Според професорот Шкуртај (2003: 77), незапирливиот прилив на непотребни странски зборови во албанскиот јазик, особено од англискиот и италијанскиот јазик, додавањето странски термини наместо албански термини што се користеле нормално и не треба да се избегнуваат е најнов „бран“ на заемки во еден јазик што веќе има доста турцизми во својата лексика. Исто така, корисниците на албанскиот јазик, особено помладата генерација, влијаат врз лексиката на албанскиот јазик, додавајќи на своето поле значителен број зборови и изрази од секој аспект на животот и особено од технологијата. Во последниве години, како резултат на брзиот технолошки развој, употребата на електронски термини во говорниот, колоквијалниот, но и пишаниот дискурс е многу зголемена.

Истражувачот Ардијан Вехбиу вели: „Ни недостасува јазична технологија за да се справиме со технолошкиот англиски јазик. Кога ги слушате младите кога велат да данлодирам, направи *save*, *setup*, *delete*, лингвистот не може да се сети на група зборови од типот *bëj derman*, *bëhu mukajet*; системот реагира наспроти оваа офанзива, во двата случаи, бидејќи англицизмите, како и ориентализмите порано, не се воведени спонтано и природно во морфолошкиот систем на албанскиот јазик“.¹⁰¹

Технолошкиот развој, влијанието на различните електронски медиуми, потребата за нови концепти, желбата да изгледаме поинаку и помодерно од другите, итн. се некои од причините за лексички заемки во албанскиот јазик. Исто така, според

¹⁰⁰ Marashi, A., *Shqipja në etapën e sotme: sfidat e gjuhës dhe të gjuhëtarëve*, Tiranë, 2011, стр. 10.

¹⁰¹ Vehbiu, A., *Leksiki i shqipes së sotme - Sfida të pasurimit*, Tiranë, 2011, стр. 444.

истражувачот Лоши (Lloshi), 30% или повеќе од албанската популација имаат познавање на англиски, македонски или кој било друг јазик како втор јазик. Позајмувањето на такви зборови, особено англицизми, доаѓа на албански во контекст на една слаба двојазичност, односно преку Албанци кои не знаат добро англиски и немаат ниту одговорност пред да ги користат зборовите на англиски, да видат како се преведуваат во англиско-албански речници.¹⁰²

Очигледни се доказите за систематски заемки во албанскиот јазик, но се смета дека е рано да се изнесуваат заклучоци за нивното позитивно или негативно влијание, бидејќи тие се уште се во почетниот период на нивната употреба и не се вградени во јазикот.¹⁰³

Проблемите што се јавуваат за лексичката норма во студентскиот говор може да се сумираат во следните точки:

- големото присуство на странски зборови и нивната употреба со интензитет: *kolokium, konsultim, bye, ciao, love you, okay, it's okey* итн.

- употреба на синоними за истата појава. Најизразено е во областа на бизнисот, финансиите, правото итн., каде што терминот се користи и на албански и на странски јазици како *download* и преземање, конвертирање и враќање итн. Пробивот на странски зборови, особено од англискиот, стана многу распространет феномен низ целата земја, каде што истите зборови ги користат високите слоеви на општеството со мислење дека преку него можат појасно да ја пренесат пораката, или да покажат дека знаат друг јазик. Јани Томаи (Jani Thomai) со право го нарече овој феномен „јазичен снобизам“.¹⁰⁴

- најголема повреда е кога зборовите се изговараат со акцент на странски јазик, како што се; компјутер, камери и др.

- Студентите често користат странски термини, кои честопати се банални, за да изгледаат помодерно во секојдневните разговори. Можеби за да не се разликуваат од општеството, или за хумористичен ефект, или за да изгледаат подобро, тие користат посебен говор, жаргон богат со странски зборови и изрази, поддијалектни зборови, детски изрази, во некои случаи и уличен јазик, каде што можеме со жалење да кажеме дека зазема широки размери низ целото општество.

¹⁰² Shkurtaј, Gj., *Kahe dhe dukuri të kulturës së gjuhës shqipe*, Tiranë, 2003, стр. 79.

¹⁰³ Shkurtaј, Gj., *Kahe dhe dukuri të kulturës së gjuhës shqipe*, Tiranë, 2003, стр. 79.

¹⁰⁴ Thomai, J., *Lëvizje në leksikun e gjuhës shqipe në kushtet e reja historiko-sociale*, Shkup, nr. 6, 2000, стр. 53.

Употреба на странски зборови, употреба на литературни фигури, кратенки итн. во дискурсот се јавува кога говорниците избираат да користат јазик со разновидни семантички нијанси наместо да го користат со директно значење. Ова е меѓусебно дејство помеѓу соговорниците. Целта на користење на оваа форма на говор е да се појавиме поучни, да се прикажеме пред другите како да читаме многу или да следиме разни документарни филмови, а нивната тенденција е, наводно, да се создаде стилска нијанса за време на разговорот.

ПЕТТА ГЛАВА

5. КАРАКТЕРИСТИЧНИ РАЗГОВОРИ И ГОВОРОТ НАДВОР ОД УЧИЛИШТЕТО

Разговорите што се случуваат надвор од училницата, односно во зградата на училиштето или универзитетот се еден од најдобрите показатели, кои ја покажуваат формата на комуникација која припаѓа на секојдневниот живот, општеството, работата, семејството итн. бидејќи овој тип на комуникација го покажува директниот начин на комуникација кој се изразува преку дијалог.

За време на анкетата спроведена со младите, забележавме дека за време на комуникацијата граматичките норми, лексичките карактеристики и начинот на изразување се некои од карактеристиките што го прават различно да се зборува во училиште и надвор од неа. Постојат различни фактори кои не водат кон оваа студија, но најосновните се, целта на разговорот, за која тема зборуваат, родот и односот што го имаат едни со други.

Во следната табела давам некои од случаите што се карактеристични за разговорна ситуација:

Случајот	Односот	Случај на употреба	Тема
Друштвото	Друштвото	Кафе	Различни теми
Семејство	Родителите	Куќа	Теми за учење, образование, одмор.
Образование	Колегите	Училиште / универзитет	Теми за предмети, испити
Други	Интернетот	Телефон	Различни теми

Таб. 12. Фактори за одредување на разговорот.

Разговорите што се секојдневни се многу неформални, особено во случаи кога соговорниците добро се познаваат. Тука имаме нерегуларен говор. Кој иако врз основа на јазични фактори, тој сепак има тек на разговор, има непрекинат говор и постојано повторување на околностите. Во овие случаи имаме појасно изразување на емоции и индивидуалноста е подобро прикажана во споредба со формалните разговори.

Во разговорите меѓу младите, се разликуваат два вида изрази: потврдувачки и извршувачки:¹⁰⁵, на пр.: *pjasa (plasa), u mërzita, jom lodh (jam lodhur)* овие како потврдувачки, додека како извршни ги имаме: *boll mo (boll më), hajde shkojm (hajde të shkojmë)* итн.

Многу важен фактор е почетокот, текот и крајот на разговорот, почетокот на разговорот има иста форма како што можеме да кажеме ритуално, обично започнува со поздрави, како што се: *hej! Si t'kom (si të kam)! Prsh. (përshëndetje)* итн.

Додека, текот на разговорот има различни изрази за време на разговорот, соговорникот често може да изрази и извици како што се? *hmm, oho, eh, ehëm ah* итн., тој, исто така, не само што стои како слушател, туку често одговара и позитивно и негативно, како што се: *ashta, tamam, kuptoj, kie tdrejt (ke të drejtë)*, како и негативни *nuk pajtohem, sasht ashta (nuk është ashtu)* итн.

Завршувањето на разговорот обично е како истата формула или завршува со поздрав, на пр.: *Tung! Ngjohemi (dëgjohemi)! Klm (kalo mirë)! Shejfn (shihemi)* итн.

За време на разговорите забележуваме паразитски изрази кои се повторуваат многу често, како што се: *për shembull, domethënë, ngjom mu (dëgjom mua), thash unë, e dishim (e dija)* итн.

И феноменот на прекин на разговорот се случува многу често во разговор кој е неформален и пред кога се прави со луѓе кои многу добро се познаваат еден со друг.

5.2. Грешки во јазичната норма во зборувањето и пишувањето

На почетокот на второто поглавје се фокусиравме главно на делот на фонетиката, детално разгледувајќи го начинот и варијантата како младите од Тетово зборуваат во генерализирана форма, но не треба да се занемари дека таму е анализиран говорот на Тетово во фонетски аспект.

¹⁰⁵ Lloshi, Xh., *Stilistika e Gjuhës Shqipe dhe Pragmatika*, Tiranë, 2001, стр. 333.

Подетално разгледаваме каде грешат младите, знаејќи дека правописот на последната самогласка / ѐ / е еден од проблемите во целиот град Тетово, како и множината, ротацизам и сл. Овие појави ги анализираме во второто поглавје, но овде ќе ги дадеме преку примери каде што беа земени директно од устите на младите.

За подетално разгледување на овие факти, ги разгледаме анкетите што ги направивме со младите и како тие се изразија, бевме во можност конкретно да ги забележиме грешките.

Начинот на изразување во пишана форма и во разговорен дискурс, претставува комуникација која во зависност од положбата може да биде и формална и неформална, кога велíme дека може да ги има и двете форми, тоа е од фактот дали се користи кај младите или кога професорите исто така се во прашање. Во анкетите добивме одговори од ученици / студенти, тие пишуваат различно едни на други и различно комуницираат или пишуваат со професор.

Стандардниот јазик каков што го знаеме во последно време трпи многу сериозна штета како резултат на злоупотреба и незнаење на граматичките норми. Грешки се прават во сите области почнувајќи од фонетика, фонологија, морфологија, синтакса, лексикологија, семантика и така натаму. Непознавањето на правописот и на граматичките правила не води до таква точка.

5.2.1. Говорни грешки во областа на фонетиката и фонологијата

Иако некои студенти вложуваат големи напори да зборуваат на стандардниот јазик, многу зборови често се испуштаат и се изразуваат така како ги зборуваат на дијалект.

Грешките направени во областа на фонетиката и фонологијата се:

1. Грешки во интонацијата: неточна артикулација на гласовите.
2. Не се изговара крајната самогласка ѐ. Овде споменуваме дека самогласката ѐ не се користи дури и кога е дел од членот *të*, како во изрази како што се: *të uroj*, *të marr*, *të jap*, *të shkojmë*, por *dëgjohet t'uroj*, *t'marr*, *t'jap*, *t'shkojm* итн.
3. Не се изговара самогласката у: скоро во сите случаи на употреба, самогласката *i* се користи наместо *y*: *takohemi te gjiqi* наместо *takohemi te gjyqi* итн.

4. Не се изговара согласката *rr* во сите случаи на нејзина употреба, за ова повеќето млади луѓе се изразуваат иако се трудат да го изговараат, но не можат да направат разлика помеѓу *rr* и *r*.

5. Зборови што се изговараат со акцент од странски јазици, особено со акцент од англиски, како што се: *CV, DVD, Iphon, coffee* итн.

6. Многу грешки се прават при одолжување и скратување на самогласките кои се непотребни, но честопати тие се прават кога се зборува со емоции, особено со девојчињата кога се зборуваат како мали деца во говорот “baby talk” / „бебешки говор“.

7. Меѓу грешките што ги прават младите, ги спомнувам грешките што се прават при спојување на група самогласки: *-ua, -ue, -ie, -ye, si me shku, me fitu, me menda (me menduar)* итн.

8. Користење на многу варијанти на говор од местата од каде што тие потекнуваат.

9. Преминот на согласката *h* во *f*, si *shuf/ sheh, njef/ njeh* итн.

Овде ги набројуваме само некои од најголемите грешки што ги прават младите во градот Тетово во разговорниот дискурс, бидејќи детално фонетските прашања ги третиравме во првото поглавје, тука ги споменавме оние што ги извадивме од анкета што ја реализиравме. Во продолжение даваме табела, каде што ќе ги видиме зборовите што тие ги користат во дијалект и исти како треба да бидат во стандардниот јазик.

Како се изговараат	Како се во албанскиот стандарден јазик
Ke hup	Ke humbur (Се изгуби)
Ashta asht	Ashtu është (Така е)
Do bohet	Do të bëhet (Ќе биде)
E njef	E njeh (Го познаваш)
E shof	E sheh (Го гледаш)

Ka ardh	Ka ardhur (Дојде)
De dal	Do të dal (Ќе излезам)
de shkoe	Do të shkoje (Ќе одам)
shtahi	Tani (Сера)
De bohet majr	Do të bëhet mirë (Ќе биде добро)
De fish	Do të flejë (Ќе спијам)
Ngjoj muzik	Dëgjoj muzikë (Слушам музика)
Paj kafe	Pi kafe (Пијам кафе)

Таб.13. Изрази кои поинаку ги користат младите, додека поинаку се во албанскиот стандарден јазик.

5.3. Лексиката на младите тетовци

Лексиката што се користи надвор од училишните објекти, претставува различни начини на изразување. Во продолжение ќе наведеме некои од тие изрази што ги користат учениците и студентите.

А) Употреба на изрази на фигуративен начин: *Kjo ska për tna kalu (Kjo s'ka për të na kaluar); tsoet ora e tdim ni xhiro (të kryhet ora e të dalim një xhiro- të qetësohemi); ki shtahi de na malite (ky tash do të na lodh)* и др.

Б) Полисемијата многу често се користи и во случај на именки и глаголи: *fol drit (fol drejtë); mos fol me saj (mos fol me sy); fol ship be vlla (fol shqip, pra mos përdor shumë fjalë të huaja)* и др.

В) Во разговорите меѓу младите честопати ќе слушнеме честа употреба на литературни фигури, без разлика дали се од албански јазик, но слушаме и многу идиоми што се на англиски јазик, како што се: *xhi mshkon si breshk (çka shkon si breshkë- që ka kuptimin ecën ngadalë); a ta ndajn veshi xhi t'folën gjoja (a ta dëgjon veshi atë që flet goja – ka kuptimin e dinë se çfarë je duke folur)* е të tjera, kurse nga gjuha angleze *dëgjojmë what's up (ku je), all roads lead to Rome (gjitha rrugët të çojnë në Romë); couch*

potato (në gjuhën shqipe ka kuptimin një njeri që shikon vetëm televizion dhe nuk bën asnjë punë tjetër и др.

Г) Младите користат многу споредби како што се: *është si loçk (është e mirë); e ka zonin si bilbil; shkon si peshk (është e zhdërvjelltë)* и др.

Д) Не можеме да не ја споменеме честата употреба на епитети особено во потесниот круг на младите, тие ги користат или позитивно или негативно: *O ëmbëlsirë, o llokum, shpirtushe, xhan, dashni, zhut, bucki* итн., обично во оваа фаза епитетите се користат за да се опишат постапките на врсниците, па дури и на професорите. Тие користат *loçk, zemra, shpirt* за потесниот круг и оние што ги сакаат, за некој што сака да се држи високо, велат тие *shmizlla* што значи дека се преправа дека е убава, за некој што учи многу, го нарекуваат *budallai*, бидејќи само учи, за некој што има повеќе почит во дружбата, го нарекуваат *kingi (o kingi)* итн.

Ѓ) Покрај епитетите, младите користат различни синоними за да ги етикетираат своите пријатели, но и за професорите, тие презентираат различни значења и конотации, на пример: портирот на гимназијата (*rojën e derës*) го нарекуваат полицајц или телохранител на врата, а ги прашавме студенти како го викаат ректорот на универзитетот, тие се изразија како, најголемиот, шефот (*ma i madhi, bossi*) итн.

Е) Кога знаеме дека имаме работа со младите и како тие зборуваат едни со други, не треба да ги заборавиме ироничните изрази што ги користат, и во денешно време овие изрази младите ги користат многу почесто отколку пред неколку години. Спомнуваме некои од ироничните изрази што ги користат: *kone bo si shisherëk (qenke bërë si balon- pra qenke shëndoshur shume), iii tia nefish brit (ii t'ia numërosh brinjët- është shumë e dobët), erdhën koalicioni- për një grup që rrinë gjithmonë njëri me tjetrin, kone bo si kusulkuqe- dikush që ka veshur ngjyrë të kuqe* итн.

Ж) Покрај иронијата, имаме и сарказам кој не изостанува во лексиката на младите, тие на многу потсмевачки и дипломатски начин се изразуваат кога сакаат да исмеваат некој друг, на пример: *shom ma heshëm dukesh kur nuk folish (këtë e përdorin për atë që s'duan ta dëgjojnë); ma majrë ngjo të kujtojnë se si marrish vesht ije budall, se sa tfolish e ta vërtetojsh (më mirë dëgjo të mendojnë se nuk i kupton apo je budalla, se sa të flasësh e t'ua vërtetosh atë)* многу силен сарказам што го користат младите луѓе итн.

З) Еуфемизмите ги користат младите кога сакаат навредливите или непристојни зборови да изгледаат помалку навредливи кога се изразуваат, како што се: *mikrob (sa i shpifur); e paaftë; tutkune; leshko; dru* итн.

С) Архаизмите се зборови што влегле во старата лексика на албанскиот јазик, тие се многу ретки во комуникацијата меѓу младите, можеме да ги најдеме многу ретко и кога ги слушнав бев изненадена: *xhi ma ke vesh atë lurkën e babës pjak (Çka ma ke veshur atë lurkën e gjyshit- kur dikush ka veshur ndonjë pallto shumë të trash).*

И) Изразите што се најмодерни и кои се со многу висок интензитет се оние што се користат во социјалните мрежи, како што се: *a tboni follow* или *bom follow (a të ndjek ose më ndiq në instagram / да ме следам или следиме во инстаграм)*, на пр.: *omg* што значи (анг. *Oh my god* – на алб. *O Zoti im / Боже мой*); *sa shom friendsa* (многу пријатели); *e pash pi tagit (e pash nga tagu - etiketa / ја видов од ознаката - етикета); më shkruaj në inboks- më shkruaj mesazh privat /пишете ми во инбокс- пишете ми приватна порака)* итн.

Ј) Бројот три се користи исто и за машки и за женски род: *tre djem, tre vajza në vend që duhet tri vajza.*

Се обидовме преку примери да покажеме зборови што ги користат учениците и студентите и што ги поседуваат во нивниот разговорен дискурс.

Во овој говор забележуваме недостатоци.¹⁰⁶ Највисокото ниво на употреба на стандарден јазик најчесто го користат студентите, вклучувајќи ги студентите кои се во трета и четврта година, а учениците и студентите од прва година уште се склони да зборуваат во таква форма.

5.3.1. Невнимателни форми на разговорен дискурс

Во овој говор се среќаваме со зборови на кои им се приложени други значења, со цел да го изразиме мислењето на изразувачот што е можно поцелосно. Карактеристики што ги прават да се истакнат се: брзината на артикулација на зборови и изрази, неизговарањето на некои гласови, интонација, неточност во артикулацијата итн.

¹⁰⁶ Lafe, E., *Gjuha e medias sot—probleme dhe detyra*, Tiranë, 2000, стр. 13.

Како главна карактеристика во овој дел може да се спомене употребата на позитивни придавки за да се изрази нешто негативно (пејоративно) за да се направи изразот поголем, како што е: : *jashtëzakonisht është budalla* (крајно е глупаво). Друга форма на овој дискурс е употребата на табу зборови, ги среќаваме кај пцостите, во теми кога се поврзани со сексуални односи итн., можеме да кажеме дека вулгарниот говор е карактеристика што го карактеризира слободниот говор на младите. Врз основа на тоа како се користат зборовите и изразите, тие добиваат други семантички значења и во овој случај тие исто така се трансформираат во литературни фигури како што се метафори, метонимија, споредби, епитети итн.

Во тетовскиот говор, не може да не биде карактеристично правилното неискористување на правописните и правоговорните норми на зборови и изрази, неточно користење на глаголи во потребното време, именки и придавки во потребниот случај итн., на пр.: *pastaj soset provimi (pastaj mbaron provimi që duhet të jetë pastaj do të mbarojë provimi), mora t dal duhet mora të dal, u thuj t'shkojmë që duhet thua ju të shkojmë* итн.

Овој тип на комуникација се нарекува иновативен бидејќи постојано го збогатува стандардниот јазик на различни начини.¹⁰⁷ На крајот можеме да кажеме дека таквите изрази се измислени од оние што ги користат, а потоа истите измислени изрази добиваат димензии во одреден општествен круг.

Формите што ги споменаваме погоре станаа дел од вокабуларот на младите заедно со регионалните изрази, многу зборови се користат со фигуративни значења што ги немавме порано, имаме многу полисемија и мноштво нови синтагми кои се составен дел на вокабуларот на новите генерации. Ги илустрирам со примери:

Ti dukesh më e bukur live (në realitet) - овој израз се користи со негативно значење иако кога го слушаме изгледа како позитивно, но обично се изразува за оние девојки кои објавуваат многу фотографии на социјалните мрежи и да ѝ посочат дека стана досадна со нив, младите велат дека изгледате подобро во реалноста.

U bë nxehtë këtu - кога го слушаме овој израз гледаме дека тоа е проста показна реченица, а од лексичкото значење покажува дека е жешко, но овој израз се користи во оние случаи кога присуството на неког е претерано и не можат да го поднесат.

¹⁰⁷ Juachoeirin., *The grammar of slang*, Berkeley, 2006, стр. 1.

Ah xhi m'ha...vaktin (kohën e lirë) - овој израз се користи за да се изрази емоција, но во пејоративна смисла, може да се опише и како банален израз. За да го разбираме точно овој израз е многу важна интонацијата со која се изразува, па може да има интонација каде што покажува *ah ç'më humbe kohën e lirë* (ах што ми го изгуби слободното време), или во друга форма изразена со различна интонација овој израз влегува во банални изрази. Не можеме да кажеме дека е израз во групата, но ова во зависност од изразот се разбира на начинот на кој тој го изразува.

Vini çelsin (vendosja çelësin) – овој израз е метафора која се состои од глаголот *vendos* кој во овој случај е во имперфект и именката *çelësi* што е во акузатив. Овој израз значи *mbylle gojën, mos fol* (замолчи, не зборувај), таков израз во таков контекст изразува наредба, но овој вид израз може да се слушне и во други случаи, како што е *vini çelsin dhe mos u mer me at* (*vendosja çelësin dhe mos u mer me atë*) (ставете го клучот и не се занимавајте со него) што во овој случај има друго значење, значи не се расправај со тој човек, или заврши. (2) Слично на овој израз се користи *vinja kapakin* (ставете го капакот) што е исто така израз кој се состои од глаголот *vendos* и именката *kapaku* што е исто така во акузатив, и во овој контекст овој израз се користи за, *mbylle gojën* (замолчи) или прекинете ги односите или нешто такво.

Halabak pa klasë – овој израз повеќе го користат учениците и особено девојчињата кои тоа го користат за безобразно момче, кој не учи, е проблематично и се обидува да се држи како да е модерен.

Wow e papame – овој израз или со други зборови овој епитет се користи или за машки или женски. Во првата смисла како нешто многу добро, фантастично, но често го слушаме изразено особено кога студентите го споменуваат овој вид на епитет, во втора смисла се користи во негативна смисла *e papame si din tët mashtroje, e papame si din tët mashtroje*, значи (многу способна измамничка).

Bak bak – Овој е израз од турскиот јазик, каде што на албански јазик е глаголот *shiko*, знаејќи дека денешни денови ТВ-каналите емитуваат многу сериски филмови на турски јазик, ова исто така влијаел и кај народот. Младите луѓе овде се и ученици и студентите кои го користат овој израз *shiko shiko si është bërë* (видете како се направила) во позитивна смисла, но истото се користи во негативна смисла кога сакаат да иронизираат некој да се изрази со таков израз.

Linë se drasë asht (leje se dërrasë është) – овој израз, исто така, има две значења во првата смисла, се користи за ученици и студенти кои воопшто не учат и во втората смисла се користи за оние кои консумираат алкохол, односно остави го не е свесен. Во двата случаи, изразот се користи во негативна смисла.

Shtet nviti (shtet në veti) - зборот *shtet* (држава) во овој израз се користи фигуративно за некој кој има голема самодоверба и не сака да знае што се случува околу себе, е сигурен во своите постапки, во неговите зборови итн.

E qajta - овој израз доаѓа од глаголот *qajë*, кој во овој случај се користи, кога сакаат да покажат дека го направиле тестот или испитот многу добро и се задоволни од својата работа.

Ja doxha (ia dogja) - и во овој случај имаме израз по кој следи глаголот *djeg* (гори), во овој случај се користи во неколку значења, во прва смисла учениците и студентите го користат овој израз кога ќе покажат дека препишувале на испит и професорот не можел да ги види, во втората смисла, особено од учениците се користи *ja doxha hika pi ora*, па кога професорот прашал со оценка, тој побегнал од час.

Lajta/ lajtëm (përfunduar) - во овој случај го имаме глаголот *laj* кој се користи фигуративно за да означи дека сме завршиле или завршивме, на пример: кога професорот ги прашува учениците со оценка, но не им кажал однапред и не се подготвени за таа оценка и велат дека завршивме ќе добиеме слаби оценки. Исто така во случај да препишуваат и професорот да ги види, се изразуваат во таква форма, значи отидовме *m'zu profesori*.

Eh bossi be – боси е збор од англискиот јазик кој во овој случај е изразен за некој што не се плаши, е многу способен, за некој што купил добар часовник или скапо сако, како што гледаме овој израз се користи во форма на фигуративно и е многу полисемичен, но главно сите се во позитивна смисла, во зависност од случајот и контекстот, овој израз се користи и како иронија.

Ti s'ke ftajrë (ti s'ke fytirë) е израз што се користи фигуративно, за некој што нема образ, *nuk ka sjellje*, за некој што изневерил или излажал и се изразил на таков начин.

Traku se je harxhit –(*hesht se je harxhuar*) /Ќути затоа што си се потрошил - (ќути затоа што си се потрошил)/ - овој израз се користи кога младите сакаат да му кажат на

некој од пријателите или пријателката кој нема што повеќе да покаже, секој го знае неговиот или нејзиниот капацитет и се изразува во оваа форма, па затоа потрошени сте, немате што повеќе да дадете, но сето тоа сама по себе содржи доза на иронија.

U nxef situata (u nxeh situata) /Ситуацијата се вжешти (ситуацијата се вжешти)/ - овој израз се користи кога во тековен разговор се крева гласот помеѓу пријателите, така што разговорот трае со силна дебата и се вели дека ситуацијата се вжештува, разговорот стана многу силен.

Од сето ова, доаѓаме до заклучок дека младите користат многу фигуративни изрази за кои не се свесни дека ги користат. Таквите изрази се користат со цел да се пренесе кодирана порака до пријателот или групата што ги слуша. Правописни грешки, честопати неразбирливи изрази, изобличување на зборовите, многу силни нијанси, емоционални изрази, одвојување на изреки итн., се главните карактеристики на лексиката на невнимателниот дискурс.¹⁰⁸

Забележуваме дека за време на разговорот повеќе не слушаме зборови и изрази на стандардниот јазик, но имаме едноставен дискурс кој целосно се заснова на дијалект. Имаме начин на директно изразување, многу емоции каде што преовладува субјективната страна на говорителот каде во голема мера се крши нормата на стандардниот јазик. За време на разговорите забележуваме бројни повторувања на зборови.

¹⁰⁸ Lloshi, Xh., *Stilistika e gjuhës shqipe dhe pragmatika*, Tiranë, 2001, стр. 178.

ЗАКЛУЧОК

Современиот албански јазик во Тетово функционира преку гегескиот дијалект, како и регионалните говори. Се користи албанскиот стандарден јазик, но само во академски средини, кога велам академски средини мислам само на училиштата и универзитетите, во други земји се користи во многу низок процент каде што генерално слушаме регионален говор. Овој јазик што сега го користат младите, претставува став и развој што речиси станува чест во нивното говорење.

Овој говор станува побогат и побогат со нови зборови и изрази, со различни дијалектни форми, со различни термилошки образувања и особено со странски зборови и изрази. Во тетовскиот говор се слуша голем процент од гегескиот дијалект, но имаме и случаи кога го слушаме тоскискиот говор, особено од ученици кои доаѓаат од Струга и Преспа. Мојам со големо убедување да кажам дека стандардниот говор не ги вклучува сите говорни форми што ги среќаваме во албанските дијалекти, не е опфатена целата фразеологија што се наоѓа во овие дијалекти и тие со право зборуваат на дијалект бидејќи често слушаме дека можат повеќе слободно го изразуваат она што всушност го чувствуваат.

Нашиот труд првично го вклучува делот што му припаѓа на градот Тетово. Сите истражувања се направени за јазикот што се зборува во овој град и треба да имаме преглед за културата, образованието и животот на граѓаните на Тетово за да преминеме на фонетскиот и морфолошкиот аспект на јазикот на овој град. Во тоа поглавје зборувавме за формите и начините на кои Тетовци ги артикулираат зборовите, кои самогласки и кои согласки се поизразени и така натаму, преминувајќи кон фонетски појави. Видовме дека самогласката /y/ во Тетово речиси воопшто не се користи, или во никој случај не слушаме употреба на согласката /tt/, исто така имаме и губење на крајната самогласка /ë/ особено во создавањето на множина од именки.

По овој дел од трудот е фокусиран на морфолошкиот аспект каде што како и во првиот дел ги видовме варијантите и формите на зборови што ги користат тетовци, каде што откривме дека генерално тетовци зборуваат на гегиски говор на албанскиот јазик. Ова се потврдува со различните форми што ги земаат зборовите што му припаѓаат на овој дијалект, како што се: во Тетово за бројот три нема род, исто се користи и кај машкиот и кај женскиот род, три *tre djem/vajza* > *tri vajza*. Множинските

форми, деклинација на именката и сите други зборовни групи не водат кон гегескиот дијалект.

Во текот на истражувањето и гледајќи ги анкетите што ги направивме со младите за тоа како зборуваат и комуницираат меѓу себе, забележавме дека стандардниот јазик во овој говор најпрво доживува удар, особено од дијалектните варијанти, кои се широко користени од сите, тој исто така не може да им избегне и на странските јазици, знаејќи дека сега младите зборуваат и знаат повеќе странски јазици и затоа не го знаат добро правописниот систем на албанскиот јазик. Во текот на нивниот говор тие користат истовремено албански и странски зборови и со тоа создаваат неред во албанскиот јазик.

Додека ги споменавме ударите што можеби се направени врз албанскиот стандарден јазик, мора да споменеме дека на некој начин јазикот е исто така фаворизиран со нови зборови и изрази. Со употреба на различни дијалектни варијанти или со воведување странски изрази кои треба да се прилагодат на лексиката на албанскиот јазик и да преминат во заемки, ние веќе направивме чекор напред во збогатување на јазикот со нови зборови.

Оваа докторска дисертација повеќе се фокусира на дијалектолошките, социолингвистичките и етнолингвистичките аспекти на јазикот. Сето ова беше забележано во споредба со албанскиот стандарден јазик, варијанта којашто ги обединува Албанците ширум светот каде и да се, па со еден збор е обединувањето на албанскиот јазик.

Младината е секогаш во постојан процес на промена во сите аспекти, но јазикот ги овозможува овие промени со вистинските јазични средства.

Јазикот се менува постојано и тука се воведуваат нови зборови и изрази, се користат различни варијанти на именки, глаголи, придавки итн. исто така, несвесно се создаваат многу стилски фигури, кои често остануваат во јазикот и се користат одреден период, па дури и исчезнуваат. Значи, во зависност од употребата на овие нови зборови, одлучуваме кои се тие зборови што можат да се вметнат во лексиката на еден јазик, кои служат само за тесен општествен круг или се користат само во одредено време.

Како што рековме, јазикот постојано се менува и претрпува многу промени, слободно можеме да кажеме дека во анкетите што ги направивме, забележавме дека

младите луѓе различно комуницираат со своите професори и поинаку кога се наоѓаат надвор од училишните објекти.

Од анкетите што ги направивме, забележавме дека различните социолингвистички варијабли се разликуваат многу. Почнувајќи од родот, забележавме дека женскиот род различно комуницира, а машкиот поинаку.

Оваа промена ја видовме во многу форми, како што се поздравите, честитките, клетви и така натаму, како и кај галените изрази или „бебешки разговор“.

Резултатите покажаа дека девојчињата се почувствителни, зборуваат повеќе и се поблиску една до друга и во комуникацијата, додека момчињата се различни, помалку зборуваат, не изразуваат чувства многу и имаат поладна врска. Додека во меѓусебна комуникација мажи/жени, начинот на комуникација е постуден отколку кај истиот пол.

Комуникацијата на девојчињата е повеќе индиректна, тие користат повеќе милувачки и украсни зборови во својот говор. Тие се исто така способни несвесно да создадат многу фразеолошки изрази. Покрај момчињата кои се подиректни, помалку се изразуваат, како и во голема мера користат прекари и добронамерни навреди.

Во разговорите што ги водат забележуваме многу изрази на англиски јазик, девојчињата имаат повеќе социјална и психолошка комуникација, додека момчињата повеќе зборуваат за секојдневниот живот.

Знаејќи дека говорот на Тетово му припаѓа на гегескиот дијалект и тоа го видовме во првите поглавја, во анкетите што ги направивме ги прашавме младите каква комуникација користат дома, што на училиште / факултет и што во општеството. Нивниот одговор беше дека во семејни услови тие го зборуваат регионалниот јазик од каде што потекнуваат, во академските средини се обидуваат да го зборуваат стандардот, а во општествениот круг се обидуваат да се прилагодат на општеството.

Од сето она што го забележавме, дојдовме до заклучок дека најголемите јазични варијации припаѓаат на областа на фонетиката и лексиката, како и граматичките конструкции кои се под влијание на странски јазици. Мислам дека, ако образованието во основно училиште би било посилено, ако наставниците што предаваат во основните училишта добро го знаат албанскиот јазик, тогаш би имало помалку јазични грешки, бидејќи како што знаеме децата секогаш за свој модел ги имаат наставниците и таа напишана форма што е всадена во главата со голема тешкотија ќе може да ја подобри подоцна, бидејќи таа форма е извајана на тој начин и не е исправена кога можела да се подобри.

И покрај фактот дека повеќето зборуваат на гегиски дијалект, тие користат различни јазични варијанти и за одреден израз имаме неколку варијанти, бидејќи поинаку може да го изговори едно момче кое живее во градот Тетово и оној што доаѓа од селото на пр.: Гајре, Порој, Нерашти итн. значи сите тие имаат посебни говори.

Младите користат и различни жаргони, кои ги разбираат во одреден општествен круг, меѓу себе знаат како се именуваат таквите изрази. Во последно време меѓу девојчињата е доста изразено и феноменот наречен “baby talk”, каде што често ја користат оваа варијанта на јазик со цел да се истакнат повеќе, да изгледаат повеќе детски и честопати невини и кокетни.

Од сето она што го анализиравме, заклучуваме дека младите Албанци од градот Тетово постигнаа голем напредок во нивниот говор, и покрај тоа што зборуваат на дијалект, но имаат комуникација која се развива постепено и тоа благодарение на двата универзитети што овозможува пристапувањето на студенти од различни региони, како и развојот на технологијата, овозможува директно зближување со државата Албанија и Косово, од каде што добија многу изрази и зборови кои станаа дел од нивниот секојдневен говор.

CONCLUSION

Today's Albanian language in Tetovo function through the Gheg dialect as well as the regional dialects. Standard Albanian is used, but only in academic environments, when I say academic environments here I include only schools and universities, in other countries it is used in a very low percentage where we generally hear provincial dialect. The language that is now being used by the younger generations represents an attitude and a development that is almost becoming frequent in their manner of speaking.

This form of speaking is getting richer and richer with new words and expressions, with different dialectal forms, with different terminological formations and especially with foreign words and expressions. A large percentage of Tetovo's dialect that is heard is the Gheg dialect, but we also have cases when we hear Tosk dialect spoken, especially by students who come from Struga and Prespa. I can say with great conviction that the standard dialect does not include all the spoken forms we find in Albanian dialects, not all the phraseology found in these dialects is included and they rightly speak in the dialect that we often hear from them that they can more freely express what they actually feel.

Our work initially includes the part which belongs to the city of Tetova. All the research has been done for the language that is spoken in this city and we should have an overview about the culture, education and the life of the citizens of Tetovo. Then to move on to the phonetic and morphological aspect of the language of this city. In that chapter we talked about the forms and ways in which Tetovars articulate words, which vowels and consonants are more pronounced, and so on, moving on to phonetic phenomena. We have seen that the vowel / y / in Tetovo is almost not used at all, or in no case do we hear the use of the consonant / rr /. we also have the loss of the final vowel / ë / especially in the creation of the plural of nouns.

After this part the study is focused on the morphological aspect where as in the first part we have seen the variants and forms of words used by Tetovo inhabitants, where we have found that in general Tetovo inhabitants speak the Gheg dialect of the Albanian language. This is confirmed by the different forms that take the words that belong to this dialect, such as: in Tetovo for the number three there is no gender, it is used the same in both masculine and feminine, as three boys and three girls / three girls. The plural forms, the

inflection of the name and all the other parts of the discourse are enough to lead us to the Gheg dialect.

Doing this research and looking at the surveys that we have done with young people about how they speak and communicate with each other we have noticed, that the standard language in this form of speaking first suffers a blow especially from the dialectal variants which are widely used by everyone, then it can not escape at all from the foreign languages, knowing that now the youth speaks and knows more foreign languages and thus they do not know well the Albanian language. During a lecture they use both Albanian and foreign words at the same time and with this they create a mess in the Albanian language.

While we mentioned the blows that may have been done to the standard of the Albanian language, we must mention that in a way the language is also favored with new words and expressions. By using different dialectal variants or by introducing foreign expressions which should adapt to the lexicon of the Albanian language and be borrowed, we have already taken a step forward in enriching the language with new words.

Our study is focused more on the dialectological, sociolinguistic and ethnolinguistic aspects of language. All these were observed in comparison with the standard of the Albanian language which is the variant that unites Albanians around the world where they are, so in some sense is the unification of the Albanian language.

The youth is always in a constant process of change, in all aspects, but the language enables these changes with the right linguistic tools.

The language is always on the move and here are introduced new words and expressions, different variants of nouns, verbs, adjectives, etc. are used, many stylistic figures are also unconsciously created, that often remains in the language and are used for a certain period and then they disappear. So depending on the use of these new feeds we decide which are the ones that can be introduced into the lexicon of the language, that are used only for a close social circle or only at a certain period.

As we said, the language is always on the move and undergoes numerous changes, we can freely say that in the surveys we did, we noticed that young people communicate differently with their professors and differently when they happened to be outside of the school facilities.

From the surveys we have done we have noticed that different sociolinguistic variables change greatly. Starting from the gender, we have noticed that the female gender communicates differently and the male gender communicates differently.

We have seen this change in many forms, such as greetings, congratulations, curses, and so on, as well as caressing uses expressions or "baby talk".

The results showed that girls are more sensitive, they talk more and are closer to each other even in communication, while boys are different, they talk less, do not express feelings much and have a cooler relationship. But in male / female mutual communication, the form of communication is colder than within the same sex.

Girls' communication is more indirect, they use more caressing and decorative words in their discourse. They are also capable of creating many phraseological expressions unconsciously. In addition to boys who are more direct, they expressed less, as well as they use to a great extent nicknames and benevolent insults.

In the conversations that they have we notice many expressions of the English language, girls have a more social and psychological communication, while boys talk more about everyday life.

Knowing that Tetovo belongs to the Ghëg dialect and we have seen this in the first chapter, in the surveys we have done we have asked young people what form of communication they use at home, what at school / university and what in society. Their response has been that in family settings they speak the regional language of where they come from, in academia they try to speak in standard, but in the social circle they try to adapt to the society.

From all that we have observed we have come to the conclusion that the greatest linguistic variations belong to the field of phonetics and lexicon as well as grammatical constructions which are under the influence of foreign languages. I think that, if the education in primary school would be stronger, if the teachers who teach in primary schools know the Albanian language well then there would be fewer linguistic errors, because as we know children always have as model their teachers and the written form that is implanted in their heads, later it will be very difficult to improve on, as that form has been sculpted in that way and has not been corrected when it could have been improved.

Despite the fact that most speak in the Gheg dialect, but they use different linguistic variants and for a certain expression we have several variants of its realization, because differently it can be pronounced by a boy who lives in the city of Tetova, than the one who comes from a village for exemple : Gajre, Poroj, Nerasht etc. therefore they all have special provincial dialects.

The youth also use different jargons, which they understand it in a certain social circle, they know among themselves the meaning of such expressions. Recently, the phenomenon called "baby talk" is quite pronounced among girls, where they often use this variant of language in order to stand out more, to look more childish and often innocent and playful.

From all that we have analyzed we conclude that the Albanian youth of the city of Tetova have made great progress in their lectures, despite the fact that they speak in dialect, but they have a communication that has been developed gradually and this is due to the two universities that have enabled the arrival of students from different areas, as well as the development of technology have made possible the direct approach with the state of Albania and Kosovo, from where they have received many expressions and words that have become part of their daily discourse.

ДОДАТОК

Овде ќе го дадеме фолклорниот материјал без многу да се прошириме, само за да видиме одблизу каков фолклор е присутен во овој град и со што пораснале овие млади кои денес припаѓаат на современиот свет. Ќе ги претставиме неколку приказни што припаѓаат на тетовскиот регион, приспивни песни, венчални песни и некои народни поговорки и на крајот ќе претставиме дијалектолошки речник со зборови и изрази што се типични за тетовскиот регион.

Ø Приказни

Gjali xharpën ene cauce mbretit

Ka kon xhi ka kon, ka kon ni burrë ene ni grue i kan pas tetë cauca, nuk ka pas gjal, shom ka desht t'boje gjal, ama burrin e ka pas lopar. Ma n'fund Zoti i çon ni gjal, ama ai xhi me kon xhims njer xhims xharpën.

Ai gjali xhims njer xims xharpën, rrejtët ene i thot nanës vete t'shkoje ta lipe caucën e mbretit.

Shkon nana te mbreti ene i thotë:

- Mu m'ka çu gjali ta lipi caucën tande për nause.

Mbreti çuditet ene kujtohet pakës ene i thotë:

- Ta ap¹⁰⁹ llaftin se de ta jap caucën e vogël për gjalin, mo lujtsha pi ktij vendi.¹¹⁰

Ditët afroheshin e gjali kit qif se de martohet me caucën e mbretit. Me shom qif bohet dhondër, ia bojnë kit adetet.

Shom darsëm të madhe bojnë, motrat hutohen pi qifit veç këndojnë. Shkojnë krushët¹¹¹ ta marrin nausën, nana i thot gjalit:

- Loçke nanës sa i heshëm¹¹² je bo, bema lirukën e xharpnit, moh ish ta frejgish nausën.

¹⁰⁹ Ap- (folja-jap).

¹¹⁰ Shprehje frazeologjike- betohem.

¹¹¹ Krushët-krushqit

¹¹² I heshëm- i pashëm

Nausja a frig kur e kan mshel,¹¹³ me dhonrin. Ama ai e ka marr me t'majrë nausën ene ajo kur e ka pa se asht shom i heshëm i ka thon mo hije në likurën e xharpnit.

Nesrit dasmorët shkojnë napër shpajat e veta, kur vajnë ni grue të lipe. Gjali xhi a marta i jep ni sahan¹¹⁴ me miell. Ajo gruje e uron shom:

- Ku shkelt kome jote alltan u boft. Zoti kejt t'mejrat e dinjas¹¹⁵ t'i dhasht, Zoti t'rujt pi sahatit lig,e kur t'keçe me saj mos pafsh.

E merr ajo gruja sahanin me miell e fajtën n'torb ene shkon.

Sa kthehet nana të shkoje n'shpaj t'zarrmit¹¹⁶ kur e shef mëxhja full me miell, ngat asaj ni qip me lira t'kuçe. Atë natë nausja ngelën me barë, mbas natë mujve e bon ni gjal sa z'dihet.¹¹⁷ Kit gzohen.

E mos thotë njeri çai sahani me miell xhi ia dha asaj grues i boni ma të pasmit në kataund ene të parët.

Gugufçja ene cauca

Ka kon ni caucë ama birinxhi¹¹⁸ caucë, ndër shoçet e veta. Ka kon caucë jetejme¹¹⁹ e rejtët me mjekr. Asaj pi inatit ni ditë birgajrihak, i thotë caucës:

- Merre kët leshin e zi, laje majrë ene të ma bojsh të bardh ene t'ma biesh.

E mur cauca leshin shkoj ta laje, u mbejt t'u e fërrka ai virani nuk bohet i bardhë, cauca vendosi t'shkoje shpaj e dinte e ngrata se de çërtoje mjerka, po s'kishte xhi t'boje mora e kishte t'shkoje shpaj. Ajo sa e pa, piskllajam¹²⁰ i shkoj.

- Si nuk e bone t'bardh, nëse nuk e bojsh ene niherë ta dish bukë nuk t'ap, n'shpaj s'kie të hish, i thotë mjekra.

Cauca mërztitët shom nejsën kan¹²¹ me të madhe, kullohet t'u kajt.¹²² T'u kajt i ndajnë shpendët e malit ene i lutet Zotit: - o allah, bonëm ni shpend ene mu xhi t'pshtoj¹²³ pi

¹¹³ Nata e gjerdekut.

¹¹⁴ Sahan- pjatë.

¹¹⁵ Dinjas – Botës.

¹¹⁶ Shpaje zarrmit-Kuzhinë verore.

¹¹⁷ Sa z'dihet- shumë i madh.

¹¹⁸ Birinxhi turq. – shumë vajze mirë.

¹¹⁹ Jetejme – jetime.

¹²⁰ Piskllajma – Nisi të bërtase.

mjerkës se ma kshane nuk rohet ma.¹²⁴ Kur cuaca alis bohet gugufçe. Ene nejsën të këndoje.

*“gugufçe, jusufçe,
N’bafçe n’bafçe de shëtejti,
N’mal e n’ferr de këndoj,
Veçëm mjerkën nuk e ngjoj”.*

Pi atherë gugufça veçëm kur o ngrofet këndon ene duket se vajton.

Fatime përhiqës i ndejfin zogjtë

Ka kon xhi ka kon. Ka kon ni cucë e kanë kujt¹²⁵ Fatime, ajo ka kon pa nanën ene ka jeta me mjerkën. Mjerka nuk e ka dasht Fatimën hiç e ka çu shom të punoje, a caucën e vete hiç. Ni ditë pi ditve mjerka me caucën e vet shkojnë me ni darsëm ene Fatime si thotë:

-de dlrish¹²⁶ di¹²⁷ hamar me grun, ene di shega me lot t’i mbushish.

Ato shkojnë në darsëm ene vejn shpenzët e malit i nejfin Fatimës, ia dlrin grunin ia mbushin shegat me lot ene shkojnë. Fatimja shkon te vorri nanës vet ene ataj vejn e veshin me raçe¹²⁸ pi alltani¹²⁹ ene shkon n’darsëm. Agje askush nuk e njef Fatimen, t’u u sos¹³⁰ darsma ajo ngardenën¹³¹ të shkoje para n’shej mo vaje mjerka se de çërtoje, t’u ngarend i pejkën njona kundër në jaz.¹³²

Gjali mbretit t’u hec ni ditë, ndalet i jep kalit ujë ene ataj e xhon kundrën e Fatimes, e merr me viti ene i thotë mbretit t’shkojsh ta shofish kujt i bon kjo kundra atë de marr për grue.

¹²¹ Kan- qanë.

¹²² Kullohet t’u kajt – qanë shumë, si me rra shi.

¹²³ T’pshtoj – Shpëtoj.

¹²⁴ Nuk rohet ma- nuk jetohet më.

¹²⁵ Kujt- quajtë.

¹²⁶ Dlrish – pastrojsh.

¹²⁷ Di- numëror dy.

¹²⁸ Raçe- tesha.

¹²⁹ Pi alltani- prej ari.

¹³⁰ Sos- përfundoj.

¹³¹ Ngarendën- vrapon.

¹³² Jaz-prrua.

Mbreti del n'shpaj në shpaj hin ta shofe kuj i bon kundra, kur mbron te Fatimja, mjerka e mçefën¹³³ Fatimën e çet caucën e vet, ajo e provon nuk i bon, mapa del Fatimja kur e provon i bon kundra ene mbreti e merr e marton me gjalin e vet. Ksha xhi F.atimja shputon pi mmerkës.

Njeriu xharpën

Ka kon xhi ka kon ni herë moti, ni grue nuk ka pas caull, ene shom ka pas qif ta kese njo, i lutet Zotit, i lutet –xhi të doje ne jese, sallde¹³⁴ ma ep ni caull.

Zoti i ep ni caull ama ai ka kon xharën nauk alis njer. Nana ene baba e bojnë kabull¹³⁵ ene e rejtin si me kon alis njer, kur rejtët xharpni thot un du tëm martoni.

Nana ene baba shkojnë n' derë më derë t'i kërkojnë xharpnit nause, askush nuk pranon kur e merr vesht se duhet caucën ta martoje me ni xharpën, kur mbrojnë te ni shpaj ai burri thot mbasi o kismet une de va jap caucën për nause ani se dhondri o xharpën.

Ajo cauca friget kur e merr vesht se me xharpnin de martohet ama natën kur ai xharpni del pi likurës vet ene bohet ni gjal shom i heshëm, ajo cauca çuditët, nesrit ditën bohet prap xharpën, natën bohet njer.

E merr vesht ene nana e xharpnit se natën bohet njer ene ditën bohet xharpën gjazmohet¹³⁶shom.

Vajnë dite Bajromit nana e lutën gjalin ta lone likurën shpej të shkoje si njer në xhamoj aj e pranon lutjen e nanës ene shkon. Nana e merr likurën ene ja gjek t'u menda se mo de raje vetëm njer, kur gjali në xhamoj vdes.

Masalli n'shkall shneti n'ballë.

¹³³ Mçefën-Fshehën.

¹³⁴ Sallde- vetëm.

¹³⁵ E bojn kabull- e pranojnë, miratojnë.

¹³⁶ Gjazmohet- gëzohet.

Mbreti ene gjali fukara¹³⁷

Ka kon ni gjal fukara, aj nuk ka pas xhi ¹³⁸të haje, gjeth¹³⁹ ditën ka bë bagërdar, ama asniher s'ka mund ta haja ja ka hongër dhelpna. Ni dit pi dite gjali e zu dhelptnën ene i thët:

- Tej përdit ma han bagërdarin, un du tët vras, se s'kom xhi të ha.

Dhelpna i lutet:

- Mom¹⁴⁰ vra se det boj pasanik, sallde¹⁴¹ mom majt.¹⁴² Un det ndajfi¹⁴³mo u bon merak.

Gjalit i vajn gjunah¹⁴⁴ ene e lishon. Atherë dhelpna i thët un det martoj me ni grue. Dhelpna shkon te mbreti. Mberi ka pas ni caucë për martes ene dhelpna i thët.

- O mbret, ni gjal shaum i pasët,¹⁴⁵ ma i majri i kataundit, e kërkon caucën tande për nause.

Mbreti thët:

- Ta shof gjalin far¹⁴⁶ rraçesh¹⁴⁷ ka.

Dhelpna thët:

- I ka t'përtime, ka ra pi ni kalit t'madh e i ka përli. Mbreti i jep tesha të reja.

¹³⁷ Fukara – i varfër.

¹³⁸ Xhi – çfarë.

¹³⁹ Gjeth – tërë ditën.

¹⁴⁰ Mom – mos.

¹⁴¹ Sallde- vetëm.

¹⁴² Majt/mbajt- mbyt.

¹⁴³ Ndajfi- ndihmoj.

¹⁴⁴ Gjunah – keq.

¹⁴⁵ Pasët – i pasur.

¹⁴⁶ Far – çfarë.

¹⁴⁷ Rraçe – rroba.

Aj i veshën raçet e reja, ene kur hin mrenda veç i çullon¹⁴⁸ i çullon raçet. Mbreti e fkaët dhelpnën ene i thët:

- Shaum i çullon raçet gjali.
- Çuditët se i ka pas raçet ma të majra se kto xhi¹⁴⁹ ja ke dhon tej.

Mbreti çuditët¹⁵⁰ ene ja ep caucën për nause gjalit. Me lodra e tupana martohet gjali. Ama gjali s'ka pas shpaj maj kraje e ku ta çoje nausën ta shtaje shpaj.

Dhelnja si dinake xhi o nejsën para gjalit ene tu knau¹⁵¹ vu thët katunarve:

- Se t'i thaun, se ara e Tunës Begut, /se, po i si thauni, de va ha pulat,/ se po si thauni de va ha ene pulat po ene gjelat...

Katundarët çuditën, kur vajnë mbreti ke shpaja e ktij gjalit fukara. Pajtën e kujt o kjo shapaja? Ato i thujn:

- Ktau n'kët shpaj o vllaj me di motrat, shpaja o e atine.

A dhelnja i ka rrejt vllajn ene motrat se de vaje mbreti de vu vrase. U thët të mçefën¹⁵² në kasht. Ene ajo i kallën i gjek¹⁵³ vllajn ene motrat. Ene kit ai malli¹⁵⁴ i jet¹⁵⁵ ktij gjalit fukara mapa ajo e pajtën gjalin:

- Un e majta llafin t'bona me grue bile bile¹⁵⁶ t'bona majk¹⁵⁷ me mbretin ene pasuni bone, po tej xhi dëm japish mue?

¹⁴⁸ Çullon – shiqon.

¹⁴⁹ Xhi – që.

¹⁵⁰ Çuditët – habitet.

¹⁵¹ Knau- këndue.

¹⁵² Të mçefën- të fshehën.

¹⁵³ I kallën i gjek - ua vë flakën.

¹⁵⁴ Malli – pasuria.

¹⁵⁵ I jet – i mbetet.

¹⁵⁶ Bile bile- madje.

- Ktau e tiqe ¹⁵⁸shtahi, pi sot për dit ka ni pul t'qekët ¹⁵⁹ kie ta hash.

Nausja- cauce mbretit i thët burrit:

- Ta mbajtim dhelpnën o burr, se kshane dhelpna de na farroje ¹⁶⁰ tu hangër ka ni pul përdit, de jesim ¹⁶¹ pa pasuni. Ene e mbajtin tu di dhelpnën ene kit malli e pasunia u jesin nausës ene gjalit.

Popi ¹⁶²ene qeli

Ka kon xhi ka kon, ka kon ni pop ene ni qel. Popi e ka marr gjalin hizmeqar ¹⁶³ene i ka thën xhi tët thom un tej de bojsh, asniher nuk kina të përlehena.

Nesrit saba, popi ja ep ¹⁶⁴ janxhejkin ¹⁶⁵ me bukë ene i thët qelit:

- Merre, kur të ma bish të jese pqot janxhajki.

Qeli i kullotën sa i kullotën dhent ene mo duhet të shkoje në shpaj ama duhet ene janxhajkin ta mbushe, ai xhi bon e mbushën janxhejkin majrë me gjurëz ¹⁶⁶ ene ja çon popit. Qeli i fajtën dhent n'kutar ene ja ep popit janxhajkin. Popi kur e shef me gjurëz bohet tejm ¹⁶⁷, idhnohet shaum.

Nesrit, popi vetmeviti thët: - qelin e nanës de shofe xhi kom t'i boj.

¹⁵⁷ Mejk – krushqi.

¹⁵⁸ Tiqe – tutje.

¹⁵⁹ T'qekët – pjekun.

¹⁶⁰ De na farroje – do të na harxhoje.

¹⁶¹ De jesim – do mbesim.

¹⁶² Popi/sllav- prifti.

¹⁶³ Hizmeqr – punëtor.

¹⁶⁴ Ep – jep.

¹⁶⁵ Janxhejk – qese për bukën.

¹⁶⁶ Gjurëz – gurëz.

¹⁶⁷ Tejm- tym.

I thët qelit:

- Na dhent, shko kulloti majrë lloj¹⁶⁸, para akshamit mom vajsh shpej, ene kur tvajsh di bish dhent t'u çesh.

Qeli i merr dhent i çon i kullotën deri në aksham i llon majrë, kur najset për shpaj va pret kitve ka ni komë ene i bije. Kur del popi kur i shef dhent me komën e preme i bie mali,¹⁶⁹ prap idhnohet shaum.

- O pop a kaç shom je idhanu me mue tej? i thët qeli.
- Nauk be qel, rej rahat.

Përveç qelit popi ka pas ene di hizmeqar qer ama qelit i ka thën taj det mbaj deri sa të kunoje çijja.

Ama qeli shom dome nejsi të boje napër shpaj ene insont qer zun të mërzitën. E bojnë me llaf da përzam qelin mo se nuk durohet. Nana e popit i thët popit: - rej rahat tej me nonën un de hipi n'aksham në dru ene de boj si çije sa t'vaje qeli.

Vajn qeli i fajtën dhent n'vandin e vet i drejton, hin mrenda t'haje dark, kur najsen çijja të kunoje, ene ki i thët popit:

- Au o pop xhi o ki send, çijja të kunoje midis dimnit, kjo o për keç thujnë se vdes sajbjia¹⁷⁰ i shpajës, bema çiftën¹⁷¹ ta vras çijen. E merr çiftën çet¹⁷² ene e vret nanën e popit, ajo pajkën posht pi drunit.

Popi mërzitët shaum i vdes nana, najsen t'kaje me za.

- Xhi m'bone be budall, xhi de boj un shtahi pa nanë.
- A u idhnove o pop.

¹⁶⁸ Lloj – fryj.

¹⁶⁹ I bie mali- alivanoset.

¹⁷⁰ Sajbjia- i pari i shtëpisë.

¹⁷¹ Çifte – armë.

¹⁷² Çet – gjuan.

- Naukk, mazalla.¹⁷³

Ni dit dalin qeli ene popi t'hecin. Tu hec e tu bo muhabet, kur afrohen ngat ni lugut, qeli ja ep penin popit ene e lishon në lug. Popi nejsën të bërtase, qeli e pajtën.

- Hë be pop, xhi kie, a je idhanu me mu?
- Shaum jom idhna, a e shofish xhi ije t'u m'bo.

Atherë qeli e merr ene gruen e popit e fugën në lug, prap e pajtën popin:

- Si i kije hallët, a je idhnau me mu?
- Shaum jam idhna, - thët popi.

Ather qeli i çet t'u di pi lugit ene thët:

- O pop, u desh pi sefte të kallzojsh kur idhnohesh nauk ta mbajsh vitin se çashta kit sendet mund tët hupin.

Ø Приспивна песна

Luli luli nana gjalin

Luli luli n'gjep¹⁷⁴ pi druni

Të më bohet pjak katundi¹⁷⁵

Nina nana

Nina nana ore bir

Flej se xhumi të bon mirë

Të bon mirë e t'rahaton

Gjitha dëshirat t'i plotson.

¹⁷³ Mazalla- asnjëherë.

¹⁷⁴ N'gjep- djep

¹⁷⁵ Pjak katundi- i pari i fshatit, plaku i fshatit.

Ninana nana ore pllaum

Niana nana ore pllaum

Fij se nana të don shaum

Tej m'u rrejtsh o nafaklum

Nafaklum o gjali ri

Dielli taj përherë me t'praj¹⁷⁶

Kur të rejtësh mor zambak

Da gzojsh nanën në konak

Kur de rejtësh gjali jem

Tej be zemër de bohesh trejm.

Nina nana

Ninana nana t'përkundën nana,

Ninana nana n'gjep¹⁷⁷ pi dushki

T'martoft nana me 100 krushq.

Nina nana gjepin me sane

Tej të rrejtësh me babë e nanë.

Ninana nana gjepin me ferra,

Tej të bphesh si pranvera.

¹⁷⁶ Praj – të jetë udhërefyesi yt.

¹⁷⁷ Gjep-djep.

Ni mollë e ni dardhë e ni ftue

Ni molle e ni dardh e ni ftue

Kina Agim agën pa martue

Ene pa marue nuk e lana

Nuse pi Tetove do t'i zana

Do t'i zana ni të heshme

Do ja zgjedhe motre vete.

(песни за веридба).

Hajde Teuta xhades reje¹⁷⁸

Hajde moj Teuta hajde xhades reje

Jalla xhades reje un po vije

Shpijën Agim agës nuk ja die

Shpije Agim agës asht kollaje¹⁷⁹/ shpije Agim agës asht kollaj

Para derës ja ka ni saraj¹⁸⁰

Jalla n'at saraje kush po shet

Agim aga me vllaun e vete.

(песни за невестата).

¹⁷⁸ Xhades reje- rruga e re.

¹⁷⁹ Kollaj- lehtë.

¹⁸⁰ Saraj- dyqan.

Hajde moj Lulije

Hajde moj Lulije, hajde moj te nae oo
O i kam do shoçe s'kam kuj me ja lane oo
Merri oj Lulije meri dhe ata eo
Se përveç Agimit kemi djem hale eo
Njërën prej atyre Bardhyl agës bjerja o.

(песни кога ќе ја земеме невестата).

Sa e ka ora kaishi

Sa e ka oj sa e ka e
Ora kaishin ¹⁸¹ora kaishin
Aq e ka e, aq e ka e
Lulija qerpikin ¹⁸²Lulija qerpikin
Sa e ka e oj sa e ka e
Ora dakikin ¹⁸³ora dakikin
Aq e ka e, aq e ka e
Lulija mjedisin¹⁸⁴, Lulija mjedisin.

(песни за невестата).

O berber ku je nejs

O berber ku je nejs
Baba Ilira agës më ka grish¹⁸⁵

¹⁸¹ Kaishi- rripi i orës dorës.

¹⁸² Qerpik – qepalla.

¹⁸³ Dakikin- sekonda.

¹⁸⁴ Mjedisin – belin.

Më ka grish me di ¹⁸⁶fille ¹⁸⁷teli

Pi ktau njen ¹⁸⁸te berberi,

Më ka grish me di dega arre

Pi ktau njen në Gostivare.

(песна за обрежување).

De bojm dhandërr Ilir agën

De bojm dhandër Ilir agën

Me ni taur ¹⁸⁹me lule

A de begenejsish ¹⁹⁰Lulije fodulle.

Po sis nuk begenejset sulltani

A bo dhandër me këmajsh duqani

Po sis nuk begenejsët dilberi ¹⁹¹

A bo dhandër me petka ¹⁹²kangeri. ¹⁹³

(песни за младоженецот).

¹⁸⁵ Më ka grish – më ka ftue/thirre.

¹⁸⁶ Di- numërori dy.

¹⁸⁷ Fille - fije.

¹⁸⁸ Njen –deri.

¹⁸⁹ Taur- tufë.

¹⁹⁰ Begenejsish – pëlqejsh.

¹⁹¹ Dilberi- i pashëm.

¹⁹² Petka- tesha.

¹⁹³ Kangeri- stof.

Ø Народни поговорки

Uki ¹⁹⁴*kimen* ¹⁹⁵*e ndrron ama zanatin nuk e harron.*

Dardha bie nën dardh.

Kush duron fiton.

Kinxhi ¹⁹⁶*majr i thajthën di nana.*

Ku ka za nuk asht pa xha. ¹⁹⁷

Kush bon majr xhon ¹⁹⁸*majr.*

Shtraj komët sa e kie jargonin.

Gratë jon flokgjata, men ¹⁹⁹*shkurta.*

Nëse nuk redh ²⁰⁰*de pajke.* ²⁰¹

Vlla vlla gjathi ²⁰²*me pare.*

Me tondin ha paj, ²⁰³*larg rej.*

Pazari shpajës me t'çarshajës ²⁰⁴*ndryshon.*

I joti nëse mishin ta han, kocin ²⁰⁵*de ta ruje.*

Ai xhi nuk ka n'kraje, ²⁰⁶*ka n'kamë.*

Budallës lishoja udhën.

¹⁹⁴ Uki- ujku.

¹⁹⁵ Kimen-qimen.

¹⁹⁶ Kinxhi-qingji.

¹⁹⁷ Xha- gjë.

¹⁹⁸ Xhon-gjen.

¹⁹⁹ Men-mend.

²⁰⁰ Redh-rrjedh.

²⁰¹ De pajke- do të pikoje.

²⁰² Gjathi- djathi.

²⁰³ Pej –pi.

²⁰⁴ T'çarshajës-të tregut.

²⁰⁵ Kocin- ashtin.

²⁰⁶ N'kraje- në kokë.

Nëse nuk rredh, de pajke.

Me kë rajsh, çashta²⁰⁷ bohesh.

Ujti flen, hasmi ²⁰⁸nuk flen.

Niherë kapërcen²⁰⁹ mejni ²¹⁰napër musteçe.²¹¹

Napër²¹² drunin e that dixhet ene i njomi.

Ai xhi dixhet²¹³ pi tomlit²¹⁴, i fron ²¹⁵ene kosit.

Gjoja ²¹⁶i folën, ama veshët s'ja ndajnë.²¹⁷

Perinat nausës, de pjasi ²¹⁸gjalin.

Ai xhi nuk skuçet ²¹⁹nuk ka ftajr.

Me i çit mend n'pazar, sicalli e bjin të vetën.

²⁰⁷ Çashta – ashtu.

²⁰⁸ Hasmi – armiku.

²⁰⁹ Kapërcen – kalon.

²¹⁰ Mejni – miu.

²¹¹ Musteçe – mustaqe.

²¹² Napër – përmes.

²¹³ Dixhet – digjet.

²¹⁴ Tomli – qumështi.

²¹⁵ I fron – i fryen.

²¹⁶ Gjoja – goja.

²¹⁷ Ndajnë – dëgjojnë.

²¹⁸ Pjasi – plasi.

²¹⁹ Skuçet – skuqet.

Ø Дијалектолошки речник

Alis (ndajfolje) – vërte.

Allton (emër) – ar.

Aman (folje)- të lutem.

Ama (lidh. Turq)- por (lidh. bashkërenditje).

Amëlsaj(emër)- ëmblsirë.

Andrra(emër)- ëndërr.

Arasha (emër) – ariu.

Azgan (mb.) trim.

Begenejsi (fol.)- pëlqej.

Bile (pj.)- madje.

Bosh(fol. Turq.)- zbrazët.

Bollejk (ndajf.turq.) – me shumicë kur ka diçka.

Cauc (emër) – vajzë.

Calli/calla (përemër) – cili/cila.

Caullët (emër sh.) – fëmijët.

Çardak(emër) – ballkon.

Çartem –luaj mendsh.

Çashta (ndajf.) – ashtu.

Çet (folje) – gjuan.

Çullon /çëllon (folje) – shiqon.

Dakik(emër. Turq.) – minut.

Dashnoj(emër)- dashuri.

De (pj.) – do.

Di (num.) – dy.

Dham (emër) – dhëmbi prerës.

Dhajmt (folje) – dhimbje.

Ene (lidh. turq.) – dhe /edhe.

Ep (folje) – jep.

Emni (emër) – emri.

Far (përemër p.) – çfarë.

Façe (emër) – faqe.

Farkoj (folje) – ngul gozhdën.

Fkate (folje) – thirre.

Fron (folje) – fryn.

Ftajr (emër) – fytyrë.

Furk (emër) – Sfurk.

Fukara (mb.) – i varfër.

Gjazmen (ndajfolje) – Gazmend.

Gjem (emër sh.) – djem.

Gjergjef (emër) – nata e parë e martesës.

Gjoja (emër) – goja.

Gjunah (ndaj.) – keq.

Gjurëz (emër sh.) – gurëz.

Golle(emër) – vrimë/birë.

Gungaç(mb.) – kokëfortë.

Grish(emër) – ftesë.

Hala (ndajf.) ende.

Hajn – njeri që vjedh/ njeri i keq.

Hasmi (emër) – armiku.

Hecën (folje) – ecën.

Hutohet (folje) – çmendet.

Inson (emër turq.) – njeri.

Imrin (emër turq.) –jetën.

Jaran (emër) – dashnor.

Jambuli /qebe (emër)- bataniye.

Jaz (emër) – përdua.

Jesim (folje) – mbesim.

Kaj (folje) – qaj.

Kace (fol.) – kërce.

Kaish (emër) – rrip.

Katran (emër) – zift.

Katond /kataund (emër) – fshat.

Kejk (emër) – këngë.

Kime (emër) – qime.

Kit (për.) – krejt.

Koc(emër) – kockë.

Kollaj/kullaj (ndaj.) – lehtë.

Koritem (folje)- turpërohem.

Kraja (emër) – koka.

Lakmon(folje) – pëlqen.

Lojna (emër sh.) – lodra fëmijësh.

Llafe – fjalë.

Llahuze (emër) – lehon.

Magjar (emër) – gomar.

Mali (mb.) – alivanosur.

Masall (emër) - përrallë.

Mastik (emër) – Çamçakëz.

Mazallah (ndajf.) – asnjëherë.

Mçefët (folje) – fshehet.

Mejni (emër) - miu.

Menja (emër) – mendja.

Mjedis (emër) – beli.

Muhall (emër) – lagje.

Mushkunoj (emër) – mushkëri.
 Mushtejlli (folje) – mbështjelli.
 Nalt (ndajf.) – lartë.
 Napër (ndajf.) – përmes.
 Nauk (pj.) – jo.
 Ndajfi (folje) – ndihmoj.
 Nitro (ndajf.) – pakës.
 Njerzillejk (mb.)– njerëzor.
 Njen (pj.) –deri.
 Ortak(emër) – bashkëpuntor.
 Okolla(ndajf.) – rreth.
 Pahiri(ndajf.) – pa dashur.
 Pallë(pasthirrëm) – bërtet ose ka
 kuptim edhe bën qejf.
 Përkiti(ndajfolje) – poshtë.
 Petka(emër) – rroba.
 Pjasi (folje) – plasi.
 Pop (emër nga gj. sllave) – prift.
 Posh (ndaj.) poshtë.
 Pqot (ndaj.) –shumë.
 Pshtoj (folje) – shpëtoj.
 Qel (emër)– qeros.
 Qetra (për. i pakufishëm) – tjetra.

Rake/raçe (emër sh.)- tesha/
 veshmbathje.
 Refi(folje) –rrahu.
 Sahan(emër) – pjatë.
 Sallde (lidh. ndajf.) –vetëm.
 Sos (folje) – përfundoj.
 Sugar(emër) – fëmija më i vogël.
 Skuçet (mb.)- skuqet.
 Shajtan(emër) – dreq.
 Shitotj(folje) – qëlloj.
 Shoç(emër) – shok.
 Tajm (emër) – tym.
 Tamël(emër) – qumësht.
 Taur (mb.) – tufë.
 Tërkuz(emër) – litar më i trashë.
 Tiqe (ndajf.) tutje.
 Tureçk (emër)– fytyrë.
 Thejrr (emër) – blozë.
 Udha (emër)– rruga
 Veton(folje)- vetëtin.
 Vërtajte (folje) – rrotulloje.
 Vikas(folje) – bërtas.
 Xixllajmë(emër)- xixëllonjë.

Xhade(emër)- rrugë.

Xharpën(emër) – gjarpër.

Xhi (përemër p.) –çfarë.

Xhilpon (emër)– gjilpër.

Xhish (folje) – gjejsh.

Zaptoj(folje)- i marr diçka, e përvetësoj.

Zdërvaj(folje) – i heq lëkurën, e gërvishti.

Zullumqar (mb.) – keqbërës.

Zhag (folje) – zvarritem.

Карта на Република Северна Македонија

Карта на градот Тетово

АНКЕТА:

· *Односот помеѓу стандардниот јазик и дијалект*

1. Родот: Машки..... Женски.....
2. Студиска програма: _____, Факултет: _____, Година: _____ :
3. Средно школо _____, Година _____ :
4. Место на раѓање – Град _____ Село _____ :

(1) Вашето потекло?

-Град / село

(2) Дали се разликува вашиот говор дома од оној на универзитетот / училиштето?

Многу / малку / воопшто

3) Дали стандардниот јазик се базира на тоскискиот или гегескиот дијалект?

4) Каде се користи стандарден јазик:

1. На училиште

2. Во медиумите

3. Јавни простори

4. Во официјални документи

5. Сите алтернативи.

5) Каква варијанта на јазик користите со професорите?

6) Како зборувате на универзитет / училиште и надвор? Давајте примери.

- 7) Колку го практикувате стандардниот албански јазик?
- 8) Кој јазик (регистар за јазик) го користите на час и во дискусии за наставни прашања?
Објаснете го вашиот одговор.
- 9) Кога одговарате пред професорите како зборувате? Дајте примери.
- 10) Кога разговарате со вашите пријатели, дали зборувате на стандарден или дијалектен јазик?

· *Школскиот/универзитетскиот круг*

1. Кои се зборовите што најчесто ги користите од вашето село / град?
2. Дали се чувствувате лошо кога другите околу вас го поправаат вашиот начин на зборување?
3. Дали општеството ве етикетираше за јазикот што го зборувате?
4. Дали вашето општество го разбира вашиот говор?
5. Дали пријателите влијаат на вашиот говор? Дајте примери на зборови и фрази што ги користите со вашите пријатели.
6. Наведете некои зборови или фрази кои се типични за вашето село / град или семејна култура:
 - 1.
 - 2.
 - 3.
7. Наведете некои зборови или изрази од вашиот крај што не можете да ги користите кога сте на училиште или на факултет

1.

2.

3.

И др.

8. Кои зборови или изрази ви припаѓаат само на вас како поединци, наведете:

1.

2.

3.

И др.

10. Дали користите странски зборови и изрази (англиски, германски, македонски, итн.)

Во просториите на универзитетот / училиштето? Дајте примери.

11. Наведете каква било фразеологија поврзана со семејството.

Комуникација помеѓу родовите

1. Во следната табела дава некои изрази за родот и јазикот. Според вашето мислење, ставете го бројот 1-5.

	1	2	3	4	5
Повеќе озборувања прават жените отколку мажите					
Во текот на комуникацијата помеѓу жени и мажи, мажите се тие што најмногу го прекинуваат разговорот					
Дали девојките користат повеќе објаснувачки изрази и се по полубезни во комуникацијата отколку мажите или обратно?					
Машките се постудени и непријателски расположени во разговорот					
Тенденцијата на девојките е да ја продолжат темата на разговор дури и да е завршена					

2. Се вели дека момчињата што зборуваат како жени се повеќе со предрасуди, отколку жените кои зборуваат како мажи, заокружете еден од бројките, оној што вие го мислите:

1

2

3

4

5

Воопшто не се согласувам малку се согласувам неутрален добро се согласувам
целосно

3. Следниве карактеристики се женски / машки или припаѓаат на двата рода, означете со знак.

	Машки	Женски	Двата рода
Имаат натпреварувачки карактер			
Добри пријатели/пријателки			
Понервозни се			
Сакаат да ги знаат деталите			
Зборуваат многу			
Чувствителни (емоционални)			
Стресно			
Користат бескрајни прашања за нешто многу мало			

4. Подолу имате неколку различни теми за разговор, што може да се направат и во академски кругови и во кафулиња. Ставете ги броевите од 1-9 по важност (1- важен, 9-воопшто не е важен).

Тематики	Подреди по важност (1-9)	
	Кафуле	На универзитет / училиште
Автомобили / мотори		
Make-up/ облека		
Актуелни прашања / планови за заминување во Германија, теми поврзани со COVID итн.		
Фудбал		
Обложувалници		
Разни озборувања		
Интернет		
Работа		

5. Дали се поздравувате кога се среќавате со пријатели / или кога разговарате на социјалните мрежи?

6. Како се поздравувате кога разговарате со девојка / момче?

7. Како и посакувате среќен роденден на девојка / момче?

8. Каков израз користат девојките кога сакаат да честитаат некому и каков момчињата?

9. Споделете неколку клетви и честитки што ги користите:

1.

2.

3.

10. Колку онлајн комуникацијата влијае на вашиот однос со вашите пријатели?

11. Кога пишувате смс (порака) дали користите слики, означете ги оние што најмногу ги користите.

· ***Употреба на жаргон:***

1. Како би ги нарекле студентите што студираат:

Странски јазик

Педагогија

Албански јазик и литература

Медицина

Економија

Математика

Физика

Информатика

Право

Хемиј

1. Покажете неколку „пријателски псоивки“ што го користите во вашиот потесен круг:

Универзитетска / школска средина		Надвор од универзитетот / школото (на пр.: во кафулиња)	
За девојчиња	За момчиња	За девојчиња	За момчиња

2. Наведете некои од нај умилкуваните зборови што ги користите со вашите пријатели кога сте на училиште или на универзитет и кога сте надвор од нив:

Универзитетска / школска средина		Надвор од универзитетот / школото	
За девојчиња	За момчиња	За девојчиња	За момчиња
1.	1.	1.	1.
2.	2.	2.	2.
3.	3.	3.	3.
4.	4.	4.	4.
5.	5.	5.	5.

3. Какви етикети користите за вашите професори во однос на предметите, нивниот изглед, возраст, природата на професорите и карактерот?
4. Дали ги именувате предметите што ги имате со некој збор, давајте примери?
5. Како се изразуваат за слабата оценка (на универзитетот што добива 6 и средното училиште што добива 2)?
6. Како ги етикетираат или какви изрази користите за оние кои се во прва година?
7. Наведете ги изразите што девојчињата и момчињата ги користат за навреда?

За девојчињата	За момчињата

8. Какви изрази имате за девојчиња и момчиња кои се полни, ниски, темни / светли итн.?
9. Како зборувате кога сакаш да те разбере само твојот пријател, а не другите?
10. Какви етикети или прекари користите со вашите блиски пријатели?
11. Како накратко го повикувате другарот / другарката?
12. Дали користите детски јазик во вашиот потесен круг?
13. Ако ги користите, зошто комуницирате преку таков јазик?

14. Дали социјалната интеракција (близок пријател или пријателка) влијае на употребата на умилкувани зборови?
15. Дали некогаш сте биле погрешно разбрани кога користевте умилкувачки зборови?
16. Детскиот јазик најчесто го користат машките или женските заокружете еден:
17. Детскиот јазик најчесто го користат мажи или жени, заокружете еден:
- а) девојки б) момчиња
17. Што мислите за момче кој многу користи умилкувачки зборови?
18. Дали ги етикетираат таквите луѓе, доколку да, како?
- Ректор / директор
 - педагози / професори
 - Технички работници на институцијата.

KORISTENA LITERATURA

1. Adams, M., *Slang: The people's poetry*, United States, 2004.
2. Akademia e Shkencave e Republikës së Shqipërisë, *Studime etimologjike në fushë të shqipes*, Tiranë, 1976.
3. Akademia e Shkencave e Shqipërisë Instituti i Gjuhësisë dhe Letërsisë, *Gramatika e Gjuhës Shqipe 1*, Botimi i Akademisë së Shkencave, Tiranë, 2002.
4. Agalliu, Fatmir, *Emrat që përdoren vetëm në shumës në gjuhën shqipe*, Çështje të fonetikës e të gramatikës së shqipes së sotme, Tiranë, 1972.
5. Agnihotri, R. K., *Labov's Concept of the Vernacular Speech: The Site of Language Structure, Acquisition and Change*, United States, 2013.
6. Ajeti, Idriz, *Pamja historike e ligjërimit shqip të Gjakovës në fillim të shekullit XIX*, Vepra II, Prishtinë, 1998.
7. Ajeti, Idriz, *Studime gjuhësore në fushë të shqipes*, Prishtinë, 1982.
8. Arslani, Ismail, *Tetova në dosjen e kohës*, Tetovë, 2018.
9. Badallaj, M., *Sa dhe si realizohet shqipja standarde në shkollë dhe në universitet*, Tiranë, 2011.
10. Bajçinsa, I., *Çështje të shqipes së stome letrare vështruar në aspektin teorik e të zbatimit në praktikë*, Tiranë, 1992.
11. Balla , M., *Marrëdhëniet e sotme gjuhë standard-dialekt në shkolla*, Tiranë, 2011.
12. Beci, B., *Gjuha letrare shqipe dhe bazat e saj dialektore*, Tiranë, 1995.
13. Beci, Bahri, *Gramatika e gjuhës shqipe*, Sh.B. Logos-A, 2005.
14. Bently, H., *Slang today and yesterday; dictionary of American slang; Slang, phrases*

- and idiom in colloquial english and their use*, United States 1935.
15. Bhasin, K., *Të kuptosh përkatësinë gjinore*, Tiranë, 2006.
 16. Bosanquet, H. D., *The family*, Chicago, 1907.
 17. Cipo, Kostaq, *Sintaksa*, Tiranë, 1952.
 18. Cameron, D., *Gender and Language Ideologies*’ In Holmes and Meyerhoff
‘*Handbook of Language and Gender*, Oxford, 2003.
 19. Caton, S. C., Review of: *Contributions of Roman Jakobson*, United States, 1987.
 20. Çabej, E., *Studime gjuhësore*, Prishtinë, 1975.
 21. Çabej, E., *Hyrje në historinë e gjuhës shqipe*, Tiranë, 1960.
 22. Çabej, E., *Hyrje në historinë e gjuhës shqipe-ribotim*, Prishtinë, 1970.
 23. Çabej, E., *Studime etimologjike në fushë të shqipe*, Vol- IV, Tiranë, 1987.
 24. Çabej, E., *Studime gjuhësore VI*, Prishtinë, 1976.
 25. Çeliku, M.; Karapinjalli M., & Stringa R., *Gramatika praktike e gjuhë shqipe*, Tiranë, 1998.
 26. Çerkezi, E., & Billa, E., *Norma letrare e shqiptimit dhe tipare dalluese dialektore që hyjnë në gjuhën letrare*, Korçë, 2013.
 27. D. Chrystal-D., Davy, *Investigating English Style*, London, 1969.
 28. Demiraj, Shaban, *Morfologjia e gjuhës së sotme shqipe*, Prishtinë, 1971.
 29. Demiraj, Shaban, *Morfologjia historike e gjuhës shqipe I*, 1973.
 30. Demiraj, Sh., *Morfologjia historike, pjesa I, II*, Prishtinë, 1980.
 31. Demiraj, Shaban, *Gramatika historike e gjuhës shqipe*, Tiranë, 1968.
 32. Demiraj, Sh., *Gramatika e gjuhës shqipe*, Prishtinë, 1988.

33. Demiraj, Sh., *Gjuhësi ballkanike*, Shkup, 1994.
34. Demiraj, Sh., *Fonologjia e gjuhës shqipe*, Tiranë, 1997.
35. Dodi, Anastas, *Fonetika dhe Fonologjia e Gjuhës Shqipe*, ASHSH, Tiranë, 2004.
36. Domi, Mahir, *Prapashtesia ilire dhe shqipe, përkime dhe paralelizma*, Studime filologjike, Nr.4, Tiranë.
37. Domi, Mahir, *Disa çështje të lokucioneve*, Studime Filologjike Nr.1, 1985.
38. Drass, K. A., *The Effect of Gender Identity on Conversation Author*, United States, 1986, f.296.
39. Durmishi, Izmit, *Konspekte ligjëratah nga lënda Dialektologji e gjuhës shqipe*, Tetovë, 2013.
40. Durmishi, G., *Kultura gjuhësore dhe shtresimet territoriale që ndikojnë në variantet e shqipes standarde si dukuri sociolinguistike*, Korçë, 2013.
41. Ferguson, N., *Simultaneous Speech, Interruptions and Dominance*, England, 1977.
42. *Gramatika e gjuhës shqipe*, Tiranë, 2002.
43. Gordon, E., *Sex, Speech, and Stereotypes: Why Women Use Prestige Speech Forms More than Men*, Cambridge, 1997.
44. Gjinari, J, *Rotacizmi në dialekte dhe në gjuhën letrare në “Gjuha jonë”*, Tiranë.
45. Gjinari, J., *Përqasja e gjuhës letrare me dialektet në sistemin fonetik*, Tiranë, 1984.
46. Gjinari, J., *Marrëdhëniet e sotme të dialektikave me gjuhën letrare*, Tiranë.
47. Gjinari, J., & Shkurtaç, Gj., *Dialektologjia*, Tiranë. 2003.
48. Hamiti, Asllan, *Fonetika dhe fonologjia e gjuhës standarde shqipe*, Shkup, 2011.
49. Hamiti, Asllan, *E folmja shqipe e Karadakut të Shkupit*, Shkup, 2014.

50. Hamiti, Asllan & Ajten Qamili, *Dialektologjia e Gjuhës Shqipe*, UIShM, Shkup, 2014.
51. Hendrix, E. H., *Genderly Speaking*. Georgia, USA. 2001.
52. Holmes, J., Review of: *Talking Difference - on gender and language* . Cambridge, 1997.
53. Hysa, R., *Fjalor anglisht-shqip*, Tiranë, 1998.
54. Hysa, Enver, *Ndajfolja në gjuhën shqipe*, Studime Filologjike Nr.3, 1970.
55. Isakut, Murat, *Plagët*, Shb. Shkupi, Prishtinë, 1975.
56. Ismajli, Rexhep, *Gjuhë standarde dhe histori identitetesh*, ASHAK, Tiranë, 2005.
57. Ismajli, Rexhep, *Shumësia e Tekstit*, Rilindja, Prishtinë, 1980.
58. Ismajli, Rexhep, *Historiku i gjuhës-gramatika e parë e shqipes*, Rilindja, Prishtinë, 1977.
59. Johnstone, B., *The individual voice in language*, United States, 2000.
60. Johnson, S., & Meinhof, U. H., *Language and masculinity*, Oxford, 1999.
61. Juachoerin, *The grammar of slang*, Berkeley, 2006.
62. Osmani, Ismet, *Gramatika e gjuhës shqipe*, Shkup, 2019.
63. Osmani, Ismet, *Ndërrime morfonologjike në të folmet të gegërishtes*, Logos-A, Shkup, 2010.
64. Osmani, Ismet, *Inovacionet leksikore në diskursin elektronik të gjuhës shqipe*, Kumtesat nga revista “Java e shkencës”, Prishtinë, 2016.
65. Osmani, Ismet, *Semantika e shprehjeve frazeologjike në shqip dhe në maqedonisht*, Kumtesat nga konferenca vjetore “Java e shkencës”, Prishtinë, 2012.
66. Kostallari, Androkli, *Gjuha e sotme letrare shqipe dhe disa probleme*

- themelore të drejtshkrimit të saj*, (materiale të konferencës shkencore të mbajtur në Tiranë më 7-8 dhjetor 1984), Tiranë, 1988
67. Labov, W., *Sociolinguistic Patters*, Philadelphia, 1972.
68. Lafe, E., *Gjuha e medias sot—probleme dhe detyra*, Tiranë, 2000.
69. Lakoff, R., *Language and Woman's Place*, Cambridge, 1973.
70. Lloshi, Xh., *Stilistika e gjuhës shqipe dhe pragmatika*, Tiranë, 2001.
71. Lloshi, Xh., *Stilistika e Gjuhës Shqipe*, Tiranë, 2001.
72. Lloshi, Xh., *Variacioni dhe norma drejtshkimore*, Tiranë.
73. M. Totoni, *A është togfjalësh struktura e një frazeologjizmi foljor?*, SF, 1994.
74. Marashi, A., *Shqipja në etapën e sotme: sfidat e gjuhës dhe të gjuhëtarëve*, Tiranë, 2011.
75. Mansaku, S., *Nga gjuha letrare kombëtare te gjuha standard-dallime terminologjike dhe përmbajtësore*. Tiranë, 2011.
76. Monteko, K., *Neologjizmat e fjalorit personal të bazetarëve shqiptarë*, Tiranë, 2009.
77. Morau, M., *Sociolinguistique*, Paris, 1997.
78. Mulaku, Latif, *Për disa probleme aktuale të gjuhës letrare shqipe*, kumtesë në Seminarin XXI Ndërkombëtar për Gjuhën Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare, Prishtinë, 2002.
79. Mujaj, H., *Edukimi gjuhësor dhe indeksikaliteti në gjuhën standarde*, Korçë, 2013.
80. Mujaj, H., *Zbatimi i gjuhës standard në institucionet shtetërore*, Tiranë, 2011.
81. Ndreca, Mikel, *Fjalor fjalësh të huaja në gjuhën shqipe*, Toena, Tiranë, 2007.
82. Nesimi, Remzi, *E folmja e Dervenit, Seminari Albanologjisë 2008*, Tetovë, 2008.

83. Nushi, Musa, *Gjuha e sotme shqipe I*, Dukagjini Pejë, Gjakovë, 1998.
84. Omari, A., *Vështrim mbi disa prurje të gjuhës së sotme letrare*, Tiranë, 2011.
85. Paçarizi, Rr., *Rruga e zhvillimit të shqipes standard në raport me nevojat e komunikimit*, Tiranë, 2011.
86. Pajaziti, Naser, *E folmja e Opojës*, Instituti Albanologjik i Prishtinës, Prishtinë, 2005.
87. Qosja, R., *Kongresi i drejtshkrimit—tridhjetë vjet pas*, Tiranë, 2003.
88. Raka, Fadil, *Historia e shqipes letrare*, Grafikos Gjilan, Prishtinë, 2005.
89. Saussure, F., *Kurs i gjuhësisë së përgjithshme*, 2002, K&B, Tiranë, përkthyer nga L. Shamku-Shkreli.
90. Sulejmani, Fadil, *Dialektologji (E folmja e Malsisë së Sharrit të Tetovës)*, Arbëria Design, Tetovë, 2006.
91. Scott, A., Review of: *Language and Woman's Place* by Robin Lakoff. United States, 1976.
92. Shkurtaç, Gjovalin, *Sociolinguistikë e shqipes. Nga dialektologjia te etnografia e të folurit*, Shtëpia botuese Morava, Tiranë, 2009.
93. Shkurtaç, GJ., *Sociolinguistika*, Tiranë, 2005.
94. Shkurtaç, Gj. *Kultura e gjuhës*, 2006.
95. Shkurtaç, Gjovalin, *Në gjurmët e zhargonit studentor*, Tiranë, 2004.
96. Shkurtaç, GJ., *Etnografia e të folurit të shqipes*, Tiranë, 2005.
97. Shkurtaç, Gj., *Kahe dhe dukuri të kulturës së gjuhës shqipe*, Tiranë, 2003.
98. Topalli, Kolec, *Theksi në gjuhën shqipe*, Tiranë, 1995.
99. Topalli, Kolec, *Parimet themelore të hartimit të alfabetit të shqipes*, Seminari III Ndërkombëtar i Albanologjisë, Tetovë, 2009.

100. Topalli, Tefë, *Gjuhësi teksti*, Shkodër, 2011.
101. Topalli, K., *Fonetika historike e gjuhës shqipe*, 2006.
102. Tablot, M., *Language and Gender - An introduction*, USA, 2010.
103. Totoni, M., *Struktura sintaksore e gjuhës letrare shqipe dhe probleme të normës së saj*, Tiranë, 1992.
104. Thomai, J., *Lëvizje në leksikun e gjuhës shqipe në kushtet e reja historiko-sociale*, Shkup, nr. 6, 2000.
105. Thomai, J., *Rreth vlerave të fjalëve në gjuhën shqipe*, Gjuha Jonë Nr. 2, Tiranë, 1989.
106. Thomai, J. *Teksti dhe gjuha*, SHBLU, Tiranë, 1992.
107. Thomai, J., *Çështje të frazeologjisë së gjuhës shqipe*, Tiranë, 1981.
108. Thorne, B., *Review of: Language and Woman's Place by Robin Lakoff*, Chicago, 1976.
109. Vehbiu, A., *Leksiki i shqipes së sotme - Sfida të pasurimit*, Tiranë, 2011.
110. Vinca, Agim, *Gjuha standarde shqipe dhe bota akademike*, Instituti Albanologjik i Prishtinës, 2012.
111. Xhuvani, Aleksandër, *Sintaksa shqip*, Tiranë, 1935.
112. Xhuvani, Aleksandër, *Studime gjuhësore*, Rilindja, Prishtinë, 1968.
113. <https://www.tetova.gov.mk/getartm.aspx?aid=71>.
114. <https://tetova.gov.mk/getartm.aspx?aid=112&men=3&lan=1&sub=71>.
115. <https://www.tetova.gov.mk/getartm.aspx?aid=71>.
116. <https://www.botasot.info/tetova-magedonia/734103/kalaja-e-tetoves-mes-rendesise-kulturore-historike-dhe-kthetrave-te-politikes/>

117. Të dhëna të marra nga drejtori i Bibliotekës së qytetit të Tetovës.